

Ára: 1150 Ft

A NAPVILÁG KIADÓ LEGFRISSEBB KÖTETE

Maristella Botticini – Zvi Eckstein

KIVÁLASZTOTT KEVESEK

*Hogyan formálta az oktatás
a zsidó történelmet?
70–1492*

Fordította: Felcsuti Péter
*10-1492
a zsidó történelmet?
Hogyan formálta az oktatás*

*A könyv 2012-es megjelenését
követően Izraelben elnyerte a
Zsidó Nemzeti Könyvdíjat.*

Körülbelül i. sz. 70-ig a zsidóság földművelésből élt, mégis közhely, hogy az elmúlt kétezer évben a zsidók városiak, komoly szakképzettséggel bíró emberekké váltak.

Mikor és hogyan alakult ez ki?

Hogyan formálta az oktatás a zsidó történelmet?

Maristella Botticini olasz történész és Zvi Eckstein izraeli közgazdász újszerű válaszokat adnak erre a kérdésre. Szerintük a Második Szentély pusztulását követően a vallásgyakorlás „decentralizálódott” a helyi zsinagógákba, a rabbinikus judaizmus pedig előírta a zsidó férfiak és a fiaik számára, hogy olvasniuk és tanulmányozniuk kell a Tórát és a többi zsidó szent könyvet. A befektetésnek az írni-olvasni tudásba azonban csak költsége van, hozama nincs, ha az ember önellátó mezőgazdasági termelést folytat. Ha viszont lehetőség nyílik a megszerzett tudás hasznosítására, akkor az nagy előnyt jelenthet...

www.napvilagkiado.eu

2021/9

9 MOZGÓ VILÁG

2021/9

MOZGÓ VILÁG

Dobozi István esszéje Amerikáról • Sz. Bíró Zoltán tanulmánya az orosz politikáról • Kende Péter írása Franciaországról • Spiró György tragédiája • Nemény Andrással beszélget Rádai Eszter • Imre Flóra és Berényi Klára versei

Almási Miklós • Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Kőrösi Imre • László Ferenc • Majtényi László • Parászka Boróka • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Vadas József • Végel László

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ folyóirat* kiadását! **Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A-Z

ALMÁSI MIKLÓS 1932-ben született Budapesten. Esztéta, filozófus, az MTA rendes tagja, Széchenyi-díjas. Legutóbbi könyve: *Az abszurd Shakespeare. Rendhagyó olvasópróbák* (2020).

BERÉNYI KLÁRA 1974-ben született Debrecenben. Hatgyermekes könyvtáros-tanár, egy szakgimnáziumban dolgozik.

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok* könyve (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

DOBOZI ISTVÁN 1949-ben született Tóalmáson. A Világbank volt vezető közgazdásza, az Arizona State University és a Colorado School of Mines professzora. Legutóbbi könyve: *Stuck in Transition. Reform Experiences and Challenges Ahead in the Kazakhstan Power Sector* (2017).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

IMRE FLÓRA 1961-ben született Budapesten. József Attila-díjas költő, tankönyvíró. Legutóbbi könyve: *Még tart a könnyűség* (2015).

KENDE PÉTER 1927-ben született Budapesten. Aranytoll-díjas szociológus és politikai esszéista. Legutóbbi könyve: *1956 és ami utána következett* (2016).

KÖRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

LÁSZLÓ FERENC 1976-ban született Budapesten. Történész, kritikus. A Magyar Narancs belső munkatársa, a Revizor kritikai portál szerkesztője.

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Romok ormán* (2014).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÁDAI ESZTER 1946-ban született Budapesten, Pulitzer-emlékdíjas újságíró.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Dobi István – A nincstelen parasztfiú útja a hatalomba* (2020).

SPIRÓ GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Író, költő, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve: *Mikor szabad ölni?* (2021).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplói. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

SZ. BÍRÓ ZOLTÁN 1959-ben született Szegeden. Történész, ruszista. Legutóbbi könyve: *Az elmaradt alkotmányozás* (2017).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Temetetlen múltunk* (2019).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Herman Levente munkái. A reprodukciók tulajdonosa a Várfok Galéria

KÉZRE

MOL + HYGI
Fluid
Disinfectant liquid

- + Antibacterial
- + Antiviral
- + Antifungal
- + With glycerin

MOL + HYGI
Fluid
Fertőtlenítő folyadék

- + Antibakteriális
- + Vírusölő hatású
- + Gombaölő hatású
- + Glicerinnel

200ml e

MOL + EGYMÁSÉRT

MOST A TÖRÖDÉS HAJT

MÁR ELÉRHETŐ A MOL HYGI KÉZFERTŐTLENÍTŐ, HOGY EGYÜTT GONDOSKODHASSUNK A BIZTONSÁGRÓL

2020. április 20-tól a termékkészlet erejéig.

#torodeshajt #egymasert

2021/9

- Dobozi István 3 Délibáb lett az „amerikai álom” – *Esszé*
Sz. Bíró Zoltán 13 Az orosz politika egy éve a Navalnij-merénylettől
a dumaválasztásig – *Tanulmány*
- Kende Péter 26 Merre tart Franciaország? – *Esszé*
Gárdonyi László 29 A természet közönye – **Herman Levente munkáiról**
Imre Flóra 37 Szentenciák, Évkönyvek,
Senki sehol, Virágvasárnap *Versek*
- Berényi Klára 39 Apró népek balladája, Röpülj, telóm, Kékmadár *Versek*
Villányi G. András 41 mint a tollpohly *Vers*
Spiró György 42 Ganz – *Tragédia*
Rádai Eszter 74 Itt van dolgom a nagy ellenzéki együttműködésben
– *Beszélgetés Nemény Andrással*

Hónapló

- Dalos György 83 Titkok. Ami go home?
Hargitai Miklós 86 Menni
Végel László 89 Védjük meg gyermekeinket,
tegyünk lakatot a könyvesboltjainkra!
- Parászka Boróka 92 Bevezetés az apokalipszisbe

Reflex

- Révész Sándor 96 Az elbukás változatai
Majtényi László 103 „A pék sem süt más zsemlet attól a rémülettől,
ami elfogja, hogy jön a Fudan Egyetem”

-ról, -ről

- Almási Miklós 106 Egy jó házból való úriember emlékei
Pető Iván 110 A méltóság védelmében
Csepeli György 113 Szabadság a csizmatalp alatt
Csengery Kristóf 117 Ambivalenciák
Kőrís Imre 120 Csodálkozás a mondatokon
Stuber Andrea 125 Fogd a pénzt, és tus
Vadas József 128 A rögzös Andrassy út
László Ferenc 134 Stohl passiója

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára hét éven át nem változott. A hozzánk való ragaszkodást köszönjük, most azonban a lap fennmaradása és jövője érdekében arra kényszerülünk, hogy szerény áremelést hajtsunk végre. Ennek megfelelően 2021 januárjától az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj pedig 10 980 forint. Abban bízunk, hogy mindez nem rettent el lelkes olvasótáborunkat attól, hogy minket válasszon. A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.
Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

Nemzeti Kulturális Alap

a változó világra nyitott zsidóság

Új Köztársaságért
Alapítvány

LENTUS Kft.

Felcsuti Péter
Bojár Gábor
Kende Péter
Kornai András
Nyíri Pál
Szelényi Iván
és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2021/szeptember

negyvenhetedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőmű-vészet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Jován-Cserna Krisztina (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóri-umi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Ala-pítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Elő-fizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: bat-thyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Délibáb lett az „amerikai álom”

Mit kezd Joe Biden a megörökölt diszfunkcionális kormányzati rendszerrel, egyenlőtlenségekkel, versenyhiánnyal és megingott demokráciával?

Az amerikaiak többsége már rosszabb ideje nem érzi jól magát a bőrében. A lakosság megdöbbentően magas hányada – több mint kétharmada – szerint Amerika „rossz úton halad”. Sokan vannak a jobboldalon és a baloldalon egyaránt, akik úgy érzik, hogy ma az Egyesült Államokban rosszabb az élet, mint fél évszázaddal korábban, vagyis a hetvenes évek előtt. A Gallup felmérései szerint különösen az utóbbi két évtizedben romlott sokat az amerikaiak hazájukról alkotott véleménye: az ezredforduló táján még 70 százalékuk volt elégedett Amerikával, de 2020-ban – Donald Trump elnökségének utolsó évében – már csak 26 százalékuk [1].

Ki lopta el az amerikai álmot?

Ezzel a háttérrel talán nem csoda, hogy az amerikai álmot sokan feladták az alsó- és középosztályban, vagy csupán délibábként kergetik. Ahogy egy dél-karolinai lelkipásztor maró gúnnyal mondta: „A régi álom egy ház volt két kocsival. Az új álom egy állás.” Se szeri, se száma az álom elvesztésével foglalkozó elemzéseknek. Közel egy évtizede jelent meg Hedrick Smith *Ki lopta el az amerikai álmot?* című sikerkönyve [2]. Ezen a nyáron Conor Fi-

edersdorf már a „kaliforniai álom” – az aranylázig visszanyúló gyors gazdagodás és hírnévszerzés – haldoklásáról értekezett [3]. Arról a gazdaságilag és kulturálisan legbefolyásosabb államról van szó, amely nélkül egyszerűen nem lehet beszélni az amerikai álmról, s ahonnan az utóbbi években már megindult az elvándorlás. Ahogy a szerző mondja némi költői túlzással: „A világ egykori legdinamikusabb földjén bezárulnak a gazdasági lehetőségek kapujai.”

Az Egyesült Államok helyét a világban is megdöbbentően sok amerikai látja pesszimiztán. A közvélemény növekvő része gondolja, hogy a kiterjedt külföldi katonai jelenlét ellenére Amerika globális vezető szerepe hanyatlik, és az országnak nagyobb figyelmet kellene fordítania súlyos belső problémáinak megoldására. Az amerikaiak többsége borúlátó a jövővel kapcsolatban is: 60 százalék gondolja úgy, hogy az USA fontossága tovább csökken a világban [4].¹

Hogyan tévedt Amerika „rossz útra”, és miért rendült meg az amerikai álomba vetett hit? Sokváltozós rejtély ez, ahány elemző, annyi magyarázat. Évtizedek óta Amerikában élve az alábbi folyamatokat emelném ki.

¹ Szerkesztői megjegyzés: ez a cikk, mely az affganisztáni kivonulás előtt készült, az USA belső problémáira összpontosít. Az Amerika világpolitikájával foglalkozó elemzést a *Mozgó Világ* későbbi száma közli.

Diszfunkcionális kormányzati rendszer

Ritkán esik meg, hogy az a párt, amelyik az elnököt adja, egyúttal uralja a szövetségi törvényhozás, a kongresszus mindkét házát is. Az ebből fakadó politikai patthelyzet (*gridlock*) nagyban meg is béklyózza a szövetségi kormány cselekvőképességét és mozgásterét. Amerika kiéleződött politikai polarizációja, amely egyre jobban a két nagy párt közötti antagonisztikus viszonyban ölt testet, az utóbbi időben olyan politikai bénultsághoz vezetett, hogy a közgazdasági Nobel-díjas Paul Krugman már a fejlődő világból kölcsönvett „bukott állam” (*failed state*) rémképét festi föl [5]. Ez az állapot részben az amerikai választók „műve”, végül is ők döntenek a mindenkorai fékekről és ellensúlyokról. Kedvelik, ha a nyertes párt végrehajtó hatalmát, a Fehér Ház birtoklását ellensúlyozza az ellenzéki párt fölénye a kongresszusban.

A legutóbbi kormányok alatt az ellensúlyozás talán túlzottan is tökéletesre sikeredett. Nyolcéves elnöksége idején Barack Obama az *Obamacare* nevű egészségbiztosítási reformon kívül más sarkalatos törvényt nem tudott felmutatni, pedig erősen próbálkozott például a bevándorlási rendszer és a korrump választási kampányfinanszírozás gyökeres átalakításával. Donald Trump pedig az adórendszer 2017-es reformján kívül más nagy horderejű tróféával nem büszkélkedhetett. A kialakult patthelyzetben az elnökök egyre inkább arra kényszerülnek, hogy elnöki rendeletekkel kormányozzanak, amelyek bírósági úton könnyen megtámadhatók, arról nem is beszélve, hogy a következő elnök egy tollvo-

nással visszavonhatja őket, ami bevett gyakorlat.

Megszűnik-e most Joe Biden elnöksége alatt a kormányzati cselekvőképességet megbéklyózó patthelyzet a Fehér Ház és a törvényhozás között? Erre még kis tétben sem fogadnék. Túlságosan kicsi ugyanis a demokrata többség, különösen a szenátusban, ahol 50-50 demokrata és republikánus mandátum van, s „döntetlen” esetén Kamala Harris alelnök a döntő szavazat, aki a szenátus elnöke is. A demokrata vezérkar csak jelentős engedményekkel, a törvényjavaslatok felvizezésével nyerheti meg a republikánus szenátorokat. Ezzel viszont Biden elidegenítheti magától a Demokrata Párt aktivista, progresszív szárnyát, amelynek szemében az új elnök kezdetről fogva túlzottan mérsékelt beállítottságúnak számít.

A republikánusok számára ott van még a hírhedt „*filibuster*” obstrukciós fegyver, amely a legtöbb törvényjavaslat elfogadásához minimum hatvan szavazatot ír elő a száztagú szenátusban. Az ellenzék végső törvénykezési védvonala lehet a legfelső bíróság, itt 6-3-as a konzervatív főbírói fölény. Ezek a körülmények érezhetően szűkítik a demokraták és Biden elnök manőverezési lehetőségét a törvényhozásban.

Kiéleződött jövedelmi egyenlőtlenségek

Az amerikai középosztály – a társadalom gerince, legnépesebb lakossági kategóriája – második világháború utáni látványos felemelkedése és virágzása (aranykort is szoktak emlegetni) valamikor a hetvenes évek vége, a nyolcvanas évek eleje körül véget ért. Az elemzők többsége 1980-

at, vagyis a Reagan-éra startját jelölik meg a fordulat évének, ettől kezdve valóban empirikusan kimutatható a nemzeti jövedelem máig tartó vaskos átcsoportosulása a középosztály derékhadától a tőketulajdonosok, azon belül a szupergazdag „1 százalék” javára.² Az „1 százalékos” családok nemzeti jövedelmen belüli aránya az 1980 körüli 10 százalékról mára 25 százalék fölé ugrott. A vagyoni koncentráció még a jövedelminél is drámaibb: az 1 százalék (hárommillió ember) kezében van a nemzeti vagyon 40 százaléka. Ezen belül a „0,1 százalék” (a „kőgazdag” családok) több mint egyötödöt tudhat magáénak. Ebben a hosszú időszakban a középosztály derékhadának reáljövedelme jórészt stagnált. Márpedig az amerikai álom nem erről szól, hanem arról, hogy a holnap jobb lesz, mint a ma, az utódokra jobb jövő vár, mint szüleikre.

A növekvő egyenlőtlenségek korántsem a kapitalizmus evolúciójának kérlelhetetlen következményei, ahogy Thomas Piketty Amerikában is nagy visszhangot kiváltó műve [7] sugallja, hanem elsősorban tudatos állami szabályozás, a közpolitikák szülöttei.³ Mint például a jövedelem-

² Azért beszélek a középosztály derékhadáról, mert az utóbbi évtizedekben a hagyományos középosztály olyan markáns differenciálódáson ment át, hogy analitikus szempontból egyre használhatatlanabb fogalomná vált. A legfőbb változás a jövedelmi szempontból sikeresnek mondható „felső középosztály” leválása a Middle America alsó és középső rétegeiről. Az amerikai családok egyötöde tartozik a felső középosztályba [6].

³ A közpolitikák mellett a növekvő egyenlőtlenségnek természetesen vannak piaci forrásai is. Például a modern információtechnológia és robotizáció erősen megnövelte a magasan képzett szakemberek iránti keresletet, miközben csökkentette az állásokat a képzettségi skála alsó és középső tartományá-

adó-progresszivitás erőteljes csökkentése vagy a reagani deregulációs hullám, amely a bankszektor spekulatív „kaszinósodásához” vezetett. A szakszervezetek súlyának zuhanás-szerű esése a munka és tőke közötti jövedelmi harcot és erőviszonyt még inkább az utóbbi javára tolta el.⁴ Donald Trump elnöksége alatt még tovább tágult a jövedelemolló, nem kis mértékben a 2017-es mély adóvágás következtében. A társasági (vállalati nyereség) adó 35-ről 21 százalékra esett vissza, amelyhez hasonló alacsony szinten az 1930-as évek óta nem volt. A személyi jövedelemadó progresszivitása is mérséklődött. Általában a tőkejövedelmeket csupán feleakkora adókulcs terheli, mint a béreket. Nem csoda, hogy az adóvágások kétharmada a magas jövedelműek zsebébe vándorolt.

A Ronald Reagan óta eltelt négy évtizedben Joe Biden az első amerikai elnök, aki az adórendszer gyökeres reformjával akarja a kirívó, évtizedek óta halmozódó jövedelmi egyenlőtlenségeket csillapítani. A tőkejövedelmeket (nyereség, részvényosztalék stb.) a munkából származó személyi jövedelmekkel legalább azonos szinten akarja megadóztatni. Tervei szerint a tőkenyereség-adó az egymillió dollárnál többet keresők számára 23,8-ről 43,4 százalékra futna fel. A társasági adó a jelenlegi 21-ről 28 százalékra emelkedne, az amerikai cégek külföldi nyereségadója pedig a duplájára nőne. Ugyanakkor nem emelkedne az adó-

ban. A globalizáció és az alacsony képzettségű külföldi bevándorlók további bérdifferenciáló hatást fejtettek ki.

⁴ A szervezett dolgozók aránya az amerikai magánszektorban az 1980-as évek 20 százalékáról mára 6 százalékra hanyatlott.

terhe azoknak a családoknak, amelyek évente 400 ezer dollárnál (120 millió forintnál) kevesebbet keresnek.

Bidennek szüksége van méretes, új adóbevételre a még nem véglegesített nagyszabású infrastrukturális és szociális programjainak finanszírozásához is, amelyek együttesen négybillió dollárra rúgnak (a tavalyi GDP negyedére). A nagyratörő, új programok okán Biden – elhamarkodottan – már olyan társadalomátalakító, legendás elnökökhöz kezdik hasonlítani, mint Franklin Rooseveltt (a harmincas évek Nagy Depressziójából kivetítő, a *New Deal*-ről elhíresült elnök, Biden mintaképe) és Lyndon Johnson (a szegénységcsökkentést és faji egyenlőséget zászlajára tűző *Great Society* program atyja a hatvanas években). Az ambiciózus bideni szociális terv többek között ingyenes állami felsőfokú alapképzést, tizenkét hetes fizetett betegségi és szülési szabadságot, valamint jelentős családi adókedvezményt foglal magában. A demokraták erős progresszív szárnya szerint ezek lehetnének a kezdeti lépések a skandináv beütésű, szociáldemokrata jóléti állam irányában. Ám ezeket a roppantul költséges programokat még el kell fogadtatni a törvényhozással, ahol a demokratáknak hajszálnyi fölényük van mindkét házban. A republikánusok zsigerből elleneznek minden adóemelést, a befolyásos Wall Streetről és többezernyi lobbistájáról nem is beszélve. De még Biden saját pártjában is vannak hangadó honatyák, akik nemcsak a tervezett adóemeléseket tartják túlzottnak, de az előterjesztett programok méretét is. Sokan ellenzik továbbá a

programok adóbevételből való finanszírozását, figyelmen kívül hagyva olyan alternatív forrásokat, mint a hitelből való finanszírozás és az infrastruktúra-használati díjak. Ha Biden elnök kétpárti alapon akarja a programjait elfogadtatni, ahogy nagyon szeretné, akkor mindkét vonatkozásban – adóemelés mértéke és programméret – olyan komoly engedelményekre kényszerül, hogy rá se lehet majd ismerni az eredeti tervekre.

Versenykapitalizmusból az oligarchikus kapitalizmus felé

„A verseny alapvető nemzeti gazdaságpolitikánk” – nyilatkozta az Egyesült Államok legfelső bírósága fél évszázaddal ezelőtt irányadó államfilozófiai elvként. Az utóbbi évtizedekben kialakult amerikai gyakorlat azonban inkább sutba dobta ezt az elvet, mintsem tiszteletben tartotta volna. Az egészséges piaci verseny nélkülözhetetlen az egyenlőtlenségek társadalmilag elviselhető kordában tartásához. Az amerikai közpolitika azonban – közte a harmadrangú szintre lefokozott trösztellenes politika és az erőtlen pénzügyi szabályozás – nem tudta biztosítani, hogy az óriásvállalatok a piaci versenyt ne gyengítsék olyan mértékben, ami már káros a közjólétre és politikai demokráciára. Mindegyik „túl nagy ahhoz, hogy megbukjon” (*too big to fail*) típusú vállalat a közpolitikák kudarcát testesíti meg a big tech-től kezdve a big pharmán keresztül a big tobaccóig bezárólag – írtam nemrég a *The Boston Globe* hasábjain [8].

Részben az erős piaci verseny hiánya miatt számos ismérv alapján az amerikai gazdaság kevésbé di-

namikus, mint a múlt században volt. A kis- és középvállalkozások súlya, valamint az új vállalatalapítások száma jócskán csökkent, a termelékenységnövekedés lelassult. A Nemzetközi Valutaalap friss kutatásai szerint a koronavírus-járvány alatt a piaci koncentráció folyamata felgyorsult, a megacégek extraprofitrátái emelkedtek. A pénzügyileg erős óriáscégek üzleti modelljüket másoknál gyorsabban állították át a megváltozott körülményekre, s magukba olvasztottak számos, túléléssel bajlódó kisebb versenytársat [9].

Nem kell Bernie Sandersnek, az amerikai progresszívek szuperstárjának lenni, hogy még a nyitott szemmel járó amerikai átlagpolgár is észrevegye (vagy a bőrén érezze), hogy az utóbbi évtizedekben Amerika elmozdult az oligarchikus kapitalizmus irányába. A gazdasági hatalom tényleges koncentrációját tekintve az USA nem sokkal marad el az olyan sokat bírált országoktól, mint Oroszország, Brazília vagy Mexikó.

A lakossági felmérések szerint az amerikaiak többsége látja: a múlté az a hagyományos felfogás, hogy „győzzön a jobbik”. A pénz, a szupergazdag donorok – személyek és vállalkozások – teljes súlyukkal rátelepedtek a politikára, amihez a jelenlegi választási rendszerben adottak a jogi keretek. A legfelső bíróság 2010-es döntése, amely a szólásszabadságra – hagyományosan személyekre szabott demokratikus jog – hivatkozva a vállalatok számára lehetővé tette a szinte nyaklónélküli választási kampányfinanszírozást. Ezzel az „egy ember – egy szavazat” klasszikus demokratikus

elvét mintha az „egy dollár – egy szavazat” elve váltotta volna föl. Ahogy Joseph Stiglitz, a Nobel-díjas közgazdász keserűen mondja: „A pénz ugyanúgy beszél a politikában, mint a piacon” [10]. Mások a kormányt és a gazdaságot döntően befolyásoló topmenedzserek szuperosztálya (*overclass*) és a munkásosztály közötti „új osztályharcról” beszélnek, amelyben az utóbbi áll vesztesre [11].

A multimilliomos osztály nem kis mértékben a politikai (kormányzati, párt- és törvényhozási) elit megragadásával és korrumpálásával befolyásolja saját javára a jogi, gazdasági és versenyszabályozást, végső soron a nemzeti jövedelem elosztását. Hogy ez mennyire nem elméleti lehetőség, hanem hús-vér valóság, azt kutatások igazolják. Például az egyik nagy hullámokat vert tanulmány empirikus adatokat feldolgozva arra a következtetésre jutott, hogy „[a]z amerikai nép kis hatással van a kormány által elfogadott közpolitikákra. A demokratikus külsőségek – választások, szólás- és gyülekezési szabadság – ellenére a közpolitikai döntéshozatalt kis számú amerikai plutokrata és az óriás üzleti vállalkozások uralják, ami súlyos veszélyt jelent Amerika demokratikus társadalmára” [12]. Nem a véletlen műve például az, hogy a gyöngén szabályozott és a járadékvadászatban élen járó pénzügyi szektorban a spekulatív üzletekből meggazdagodott csúcsmenedzserek a tipikus polgárénál jóval alacsonyabb adókulcsot élveznek.⁵

⁵ Az sem véletlen, hogy a kőgazdag „0,1 százalék” közel egyötöde a pénzügyi szektor felső szintű menedzsereiből tevődik össze [13].

A második világháborút követően elnöklő Harry Truman után Joe Biden az első amerikai elnök, aki felismerte a piaci verseny visszaszorulásához vezető kartellizálódás komoly veszélyét. Ezért törekszik arra, hogy a nemzeti jövedelem tortájából nagyobb szelet jusson a dolgozóknak a tőketulajdonosok rovására. Már-már osztályharcos felhangokkal mondja: „A verseny nélküli kapitalizmus nem kapitalizmus, hanem kizsákmányolás. Egészséges verseny hiányában az üzleti élet óriásai azt csinálnak, amit akarnak, kényük-kedvük szerint bánhatnak fogyasztóikkal, olyan árat kérhetnek, amit nem szégyellnek. Emiatt túl sok amerikai kényszerül rossz ügyletek elfogadására.” Bizonyított tény, hogy a vállalatok közötti csökkenő verseny és munkaerőpiaci összejátszás rontja a béreket és nem bér jellegű juttatásokat.⁶ Becslések szerint a zsugorodó piaci verseny jelentősen megnövelte a monopoljárdákat, az érintett társaságok extraprofitját, s évente 5000 dollárral terhelte meg az amerikai háztartásokat a magasabb fogyasztói árakon és nyomott béreken keresztül [15].

De át tudja-e a Biden-kormány írni a gazdasági játékszabályokat a republikánusok kongresszusi támogatása nélkül, akik a kartellizálódást másképpen látják, és többnyire a mamutvállalatok politikai védnökeinek számítanak, a szövetségi bírói kar java részével és a konzervatív többségű, *big business*

⁶ Tényleges esetek mutatják, hogy a nagy munkáltatók olykor olyan illegális, versenyellenes megállapodásokat kötnek, amelyek a piacon kívül, összehangoltan rögzítik a béreket, és megtiltják egymás dolgozóinak átcsalogatását például magasabb bér ígéretével [14].

barát legfelső bírósággal együtt?⁷ Aligha. A jelenlegi kiegyenlített törvényhozási erőviszonyok közepette nem reális arra számítani, hogy a kongresszus új monopóliumellenes törvényt fogadjon el annak biztosítása érdekében, hogy a figyelem központjában lévő nagy tech cégek (Facebook, Google, Amazon stb.) ne korlátozzák a versenyt a digitális piacon, se az online kereskedelemben, se a közösségi médiaplatformokon. Pedig a digitális és más mamutcégek feldarabolását és újak kifejlődésének megelőzését komolyan fontolóra kellene venni.

Mindenképpen Biden javára kell írni a próbálkozást, aki – zsigerileg érezve a kongresszus döntésképtelenségét – már hivatali idejének első fél évében átfogó elnöki rendeletet írt alá, amely utasítja az illetékes kormányzerveket a túlbujánzott ipari koncentráció és piaci hatalommal való visszaélés elleni versenyjogi szabályok teljes, következetes végrehajtására [16]. Erős trösztellenes, kormányzati szakértői csapatot nevezett ki. Ám az elnöki rendelet a bírósági támadások cunamiját fogja kiváltani, a következő republikánus elnök pedig könnyűszerrel visszavonhatja. Mindazonáltal a megavál-

⁷ Egy friss példa a Trump-elnökség alatt konzervatív bírókkal kitömött szövetségi bírói kar jellegzetes magatartására: egy washingtoni szövetségi bíró júniusban elutasította a Federal Trade Commission (a legfontosabb trösztellenes kormányzati szerv) és közel félszáz állami szintű főügyész Facebook elleni keresetét. A keresetben a felek azzal vádolták a megacéget, hogy törvénytelenül tart fenn közösségi médiamonopóliumot azáltal, hogy fölvásárolja a kisebb versenytársakat és korlátoz más médiaplatformokat abban, hogy Facebook-szoftvereket használjanak. A kereset elsősorban arra irányult, hogy a Facebookról leválasszák a WhatsApp és Instagram alkalmazásokat.

latali extraprofitok olyan kiugróan magasak, hogy még mérsékelt lefaragásukkal is számottevő megtakarításhoz juthatnak az amerikai családok.

Megsebzett, ingatag demokrácia

Biden már a választási kampányban refrénszerűen figyelmeztetett, hogy Trump elnök „lopakodó diktatúrája” egzisztenciális veszélyt jelent az amerikai értékrendszerre és demokráciára. Tekintélyelvű vezetői stílusával, a negatív választói érzelmekre és faji előítéletekre építő vonalával, valamint a liberális médiával („a nép ellenségei”) szembeni fellépéseivel Trump valóban komoly rombolást végzett a több sebből vérző amerikai politikai demokráciában. Ám Trumpnak az elnökválasztás tisztaságát alaptalanul megkérdőjelező, Biden győzelmét elutasító magatartása – ami januárban a kongresszus trumpista ultrák általi megrohmozásához vezetett – példátlan volt Amerika történelmében. Mint az is, hogy a „felkelésre való uszítás vádjával” a kongresszus képviselőháza alkotmányos felelősségrevonási eljárást (impeachmentet) indított az Egyesült Államok 45. elnöke ellen. Semmi nem mutatta szemléletesebben az amerikai demokrácia törékeny állapotát, mint az, hogy január 20-án, az elnöki beiktatás napján Washingtonban 26 ezer állig felfegyverzett nemzeti gárdistának és 15 ezer rendőrnek kellett biztosítani a „békés hatalomátadást”.⁸

A demokrácia állapotát szisztematikusan figyelő, washingtoni székhelyű

Freedom House 2021-es jelentése bíráló képet fest az amerikai demokrácia sebezhetőségéről és hanyatlásáról. A számos ismérvet szintetizáló szabadságindex⁹ az elmúlt évtizedben 11 ponttal csökkent – 94-ről 83-ra – elsősorban a politikai korrupció fokozódása, a kormányon belüli átláthatóság hiánya, valamint a túlzottan szigorú bevándorlási és menedékjogi politika miatt. A jelentés szerint a demokrácia hanyatló tendenciája nem Trumpgal kezdődött, de az elnök utolsó hivatali évében bekövetkezett események – a pártok között dúló éles harcok, a koronavírus-áldozatok rászok közötti megdőbentő aszimmetriája, a faji egyenlőségért tüntetők elleni rendőri erőszak – „rávilágítottak az Egyesült Államok rendszerszintű diszfunkcionalitására, és olyan benyomást keltettek, mintha az amerikai demokrácia alapjaiban ingatag lenne” [17].

A felmérések szerint tíz amerikai közül nyolc „aggódik” a demokrácia állapotáért több ok miatt is. Legfőképpen a két nagy történelmi párt közötti nulla összegű politikai játék miatt, amely a közérdek szolgálata helyett egymás legyőzését és a hatalomból mindenáron való kiszorítását célozza. Másik ok a politikai szélsőségek megerősödése. További ok a választási körzethatárok önkényes megrajzolása és a pénznek a választási rendszeren belüli elhatalmasodása, aminek következtében a politikusok – a pénzkijárási kényszer miatt – több figyelmet fordítanak a pénzes donorokra, mint szavazóik érdekképviseletére.

⁸ Ez többszöröse volt az Irakban és Afganisztánban akkor szolgálatot teljesítő amerikai katonák számának.

⁹ Az index 1-től 100-ig terjedő skálán súlyozottan méri a világ országainak szabadságszintjét, 100 fémjelzi az „ideális” demokráciát.

Trumpizmus Trump után

Joe Biden már a legutóbbi elnökválasztási csatában fogadalmat tett arra, hogy a trumpi rombolás után „visszaépíti az amerikai demokráciát”, és „helyreállítja a nemzet lelkét”. Szép szavak: ha csak a politikai retorikán múlna, egyszerű lenne a feladat, de valójában méretes, messze egy elnökön túlmutató a politikai kihívás. „A politika nem kell hogy olyan legyen, mint a pusztító tűz, ami mindent tönkretesz az útjában. A nézetkülönbségek nem kell hogy totális háborúhoz vezessenek. El kell utasítani azt a politikai kultúrát, amely manipulálja, sőt gyártja a tényeket” – mondta Biden elnöki beiktatási beszédében. Az elnök tisztában van vele, hogy Trump legyőzésével nem hárult el az amerikai demokráciára leselkedő egyik legnagyobb veszély, a trumpizmus.

Valóban, tavaly november 3-án Donald Trump, a népszerűtlen, a koronavírus-járványt súlyosan félrekezelő elnök bukott meg, nem pedig a nevéhez köthető elvek és politikák, a trumpizmus: a faji előítéletes, etnocentrista, nacionalista és antiglobalista elveket, valamint az erős, tekintélyelvű vezető kultuszát megtestesítő illiberális, populistá mozgalom. Trump már 2016-ban is mozgalomban és nem a Republikánus Pártban gondolkodott, amikor a gazdaságilag leszakadó fehér munkásrétegek és a szélsőséges nézetekre fogékony konzervatívok vasvillás zászlóvivőjeként diadalmaskodott a demokrata establishment előre megkoronázott jelöltje, Hillary Clinton fölött. Ez a mozgalom nem szavazódott ki az amerikai politikából, sőt Trump dicsekedhet, hogy az ő politikájának volt köszönhető a republikánusok vártnál jobb teljesítménye a tavalyi össznépi – kongresszusi és

szövetségi állami szintű – referendumokon. A trumpi választási koalíció némileg még szélesedett is: nagy meglepetésre a volt elnök növelni tudta a hispánoktól és kisebb mértékben az afroamerikaiaktól kapott szavazatokat.

A trumpista politikai szekta vezéréként az exelnök politikai legitimitációja korántsem kapott halálos sebet. A trumpizmus társadalmi bázisa erős maradt, s továbbra is építhet az amerikai társadalomban meglévő, de kezeletlenül maradt bajokra – kirívó egyenlőtlenségek, jól fizető állások szűkülése, túlzottan drága egészségellátási rendszer, nagyvárosi bűnözés elharapózása, szinte ellenőrizhetetlenné váló illegális bevándorlás stb. – és a velük járó elégedetlenségre és félelmekre. A nagy kérdés az, hogy a Fehér Házból való távozása után milyen szoros lesz a kapcsolat Trump és a hozzá eddig hűséges mozgalma között.

Reálisan három forgatókönyv képzelhető el: 1. A világ leghatalmasabb elnökségével járó páratlan politikai tekintély és aura megszűnése, valamint a rá váró bírósági perek cunamija Trumpot idővel a politikai életből való visszavonulásra kényszerítik. A született showman tragikus hősként távozik, akivel szerinte igazságtalanul bántak, és ellopták tőle a második elnökséget. Mivel a trumpizmus reálisan létező erő, új vezetők jelentkeznek majd be a trumpizmus továbbvitelére a 2022-es félidős és a 2024-es általános választáson.¹⁰ 2. Trump csak részben

¹⁰ Nyitott kérdés, hogy ki lesz a 2024-es elnökjelöltek éllövása, ha Trump esetleg nem indul: Ron DeSantis, Nicky Haley, Mike Pompeo, Tom Cotton, Lindsey Graham, Ted Cruz, Marco Rubio?

vonul vissza a politikai életből, s ő marad a 45 milliós, érte tűzbe menő trumpista keménymag és a Republikánus Párt de facto vezetője, a királycsináló. Floridai tengerparti kastélya a politikai áldásért esdeklő elnökjelölt-aspiránsok zarándokhelye lesz, sőt már az is. 3. Trump nem távozik a politikai életből, sőt már a Fehér Házba való 2024-es visszatérését tervezi. Biden elnökségének éjjel-nappal folyó hiteltelenítése ezt a célt szolgálhatja, s nem is eredménytelenül: a republikánus szavazók többsége szerint a legutóbbi elnökválasztást megbundázták. Több mint fél évvel a referendum után a republikánusok kétharmada még mindig törvénytelennek tekinti Biden elnökségét, s csupán egytized körül van az elnöki politikát támogató republikánusok aránya. Marco Rubio republikánus szenátor szerint „[h]a Donald Trump 2024-ben indul az elnökségért, biztosan ő lesz az éllovas, s valószínűleg a párt elnökjelöltje”. Melyik fog megvalósulni a fenti forgatókönyvekből? Újraolvastam Trump *Az üzletkötés művészete* című sikerkönyvét, s nem találtam benne semmit a vereségbe való bele nyugvásról [18].

Előretekintés

Amerika szinte megállás nélkül szavaz. A négyévenkénti elnökválasztások félidejében országos voksolás zajlik a politikai rendszer minden szintjén. Szövetségi szinten újraválasztják a kongresszus összes képviselőházi tagját és a szenátus harmadát. Az államokban a kormányzók kétharmadáról és hatezer parlamenti képviselőről voksolnak. Ma az amerikai belpolitikában egyre inkább minden 2022.

november 8-hoz, a következő féldős referendumhoz kötődik. A tét óriási: a Biden-kormány működőképessége és cselekvési mozgástere a rendkívül nagyszabású szociális, gazdasági és klímavédelmi programjainak kivitelezéséhez. Az időközi választáson ugyanis szinte mindig veszít a hivatalban lévő elnök pártja, s a Fehér Ház gazdája „béna kacsává” válik a törvényhozásban, s ezáltal jórészt a kormányzásban is, mivel az elnöki rendeletekkel való államvezetésnek nyilvánvaló jogi és politikai korlátai vannak. A jelenlegi, meglehetősen kiegyenlített kongresszusi erőviszonyok miatt a republikánusoknak még a piciny győzelem is megtenné, nem csoda, hogy nagyon fenik a fogukat a kongresszus mindkét házára, de nagyon biztosak a hatékony kormányzáshoz nélkülözhetetlen szenátusi többség megkaparintásában.

A trumpizmus szemmel láthatóan túlélte a novemberi választási bukást és a január 6-i „pucskísérletet”. A Republikánus Párt komoly kihívó nélküli vezéréként Trump gyorsan visszatért a politikai színpadra, s dagadó kampánypénztárcájával 2022-re összpontosít; de kacérkodik a 2024-es elnökválasztáson való indulással is. Eközben az egyik felmérés a másik után mutatja, hogy a Biden-kormány méregdrága, a víruskezelésen messze túlmenő megaprogramjai népszerűek a nem republikánus kötődésű lakosság körében. Biden támogatottsága júniusban jóval 50 százalék fölött volt nemcsak a Covid-járvány egészében eredményes kezelése miatt,¹¹ hanem a népszerű gazdasági

¹¹ Ebből a szempontból azonban változhat az

és jóléti programjai miatt is. Biden elnök aktivista kormányon alapuló, roppantul költséges terveinek van azonban közvetlen politikai céljuk is: előzetes szavazatvásárlás 2022-re és 2024-re – különösen a választásokat rendszerint eldöntő független szavazók körében – a gazdaság és a lakossági jövedelmek mesterseges csúcsra járatásával, alig számolva a lehetséges, távolabbi baljós következményekkel, az infláció megugrásával (amelynek előjelei máris bőségesen mutatkoznak), valamint a költségvetési hiány és államadósság második világháború óta nem látott elszaladásával. Nagyön úgy tűnik, hogy Biden elnök és a kongresszusi demokraták számára semmi sem drága a papírvékony kongresszusi többségük megtartásáért és azért, hogy megakadályozzák Trump (vagy saját kezüleg kiválasztott hasonmása) visszatérését a Fehér Házba. Biden azonban szemben úszik a történelmi árral, s imádkoznia kell azért, hogy a gazdaságra és a lakosságra hulló sűrű pénzeső ne siklassa ki a sebességhatár fölött száguldó gazdasági vonatot, mert akkor borítékolható a politikai bukás nemcsak 2022-ben, de 2024-ben is, a következő elnök-választáson. A gazdasági bajban lévő elnököt ugyanis az amerikai szavazók rendre lecserélik. Ahogy

elnök pozitív megítélése, ha a különösen veszélyes delta-variáns június közepe óta tartó gyors terjedése újabb jelentős fertőzőttiségi hullámba és gazdasági korlátozásokba csap át. Korántsem elhanyagolható ennek a kockázata, mivel a nyár derekán az amerikai lakosság csupán fele volt teljesen átválva.

az erre figyelmeztető választási szállóige mondja: „It’s the economy, stupid.”

Hivatkozások

1. <https://news.gallup.com/poll/1669/general-mood-country.aspx>
2. Hedrick Smith, *Who Stole the American Dream?*, Random House, New York, 2012.
3. Conor Friedersdorf, „The California Dream is Dying”, *The Atlantic*, July 21, 2021.
5. https://www.pewresearch.org/social-trends/2019/03/21/public-sees-an-america-in-decline-on-many-fronts/psdt-03-21-19_us_2050-00-10/
5. Paul Krugman, „Is America Becoming a Failed State?”, *The New York Times*, November 5, 2020.
6. Richard V. Reeves, *Dream Hoarders*, Brookings Institution Press, Washington, D. C., 2017.
7. Thomas Piketty, *Capital in the Twenty-First Century*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2014.
8. Istvan Dobozi, „Wall Street vs. the real economy”, *Boston Globe*, May 19, 2020.
9. <https://blogs.imf.org/2021/03/15/rising-market-power-a-threat-to-the-recovery/>
10. Joseph E. Stiglitz, *The Price of Inequality*, W. W. Norton & Company, Inc., New York, 2012.
11. Michael Lind, *The New Class War. Saving Democracy from the Managerial Elite*, Portfolio/Penguin, 2020.
12. Martin Gilens and Benjamin I. Page, „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens”, *Perspectives on Politics*, September 2014.
13. Brink Lindsey and Steven M. Teles, *The Captured Economy*, Oxford University Press, New York, 2017.
14. Eric Posner, „The Antitrust War’s Opening Salvo”, *Project Syndicate*, July 21, 2021.
15. Thomas Philippon, *The Great Reversal. How America Gave Up on Free Markets*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2019.
16. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/07/09/executive-order-on-promoting-competition-in-the-american-economy/>
17. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2021/democracy-under-siege>
18. Donald Trump, *The Art of the Deal*, Random House, New York, 1987.

Az orosz politika egy éve a Navalnij-merénylettől a dumaválasztásig

Az Alekszej Navalnij tavaly augusztusi megmérgezését követő máig tartó egy évben jelentős változások történtek az orosz belpolitikában. Oly jelentősek, hogy azok csak a rendszer 2012-es nyári represszív fordulatához mérhetők. Akkor a hatalom – az egyaránt elcsalt 2011-es év végi dumaválasztást és a következő év márciusában megtartott elnökválasztást követően – a társadalom nem túl széles, de annál aktívabb csoportjainak heves tiltakozásával találta szemben magát. A Kreml váratlanul nehéz helyzetbe került. Sokáig nem tudta eldönteni, hogy milyen taktikát kövessen: tárgyaljon a tüntetőkkel, vagy erőt mutasson. Helyzetét kényessé tette az a körülmény, hogy az alsóházi választás után alig néhány hónappal kellett az elnökválasztást lebonyolítani, amelynek tétje az volt, hogy Putyin fölényes győzelemmel tud-e visszatérni az elnöki székbe. A Medvegyev mellett miniszterelnöki posztot betöltő Putyinnak elemi érdeke volt, hogy már a választás első fordulójában elnyerje a szavazatok több mint felét, és ne kényszerüljön második körös megmérettetésre. Ilyen körülmények között egyáltalán nem volt mindegy, hogy a tüntetőkkel szemben sikerül-e megfelelő taktikát találni. Ebben a szorult helyzetben a Kreml végül úgy döntött, hogy nem élezi a konfliktust, és úgy tesz, mint-

ha hajlandó lenne tárgyalni, sőt még azt a lehetőséget is meglebegettette, hogy kész a legitimitásában megkérdőjelezett dumaválasztást belátható időn belül megismételni.

De amint sikeresen megtörtént Putyin első körben való megválasztása, a Kreml taktikát váltott, és a nyár közepén represszív törvények és törvénymódosítások sorát fogadtatta el a dumával. Ekkor vette kezdetét az internet politikai célú ellenőrzése, és elfogadták a tüntetések feltételeinek jelentős megszigorítását. Újrafogalmazták a hazaárulás tartalmát, és a rágalmozás tényállását visszavezették a büntetőügyek közé. Ugyancsak ekkor hoztak törvényt a homoszexualitás propagandájának tilalmáról, és kiegészítették a civil szervezetekre vonatkozó törvényt az „idegen ügynök” passzussal.

Mindezen változtatások együttes célja egyfelől a rendszeren kívüli ellenzékkel együttműködni kész társadalmi csoportok megfélemlítése és a nyilvános tiltakozástól való elriasztása, másfelől pedig a vidéki, értékrendjében dominánsan konzervatív társadalmi csoportok megnyerése volt. Putyin és környezete kénytelen volt szembesülni azzal, hogy a nagyvárosi középosztály, annak is az államtól független része, elfordult tőle, és társadalmi bázisa a vidéken élő, kevésbé tájékozott rétegekre szűkült. Ha nem is kizárólag,

de döntő részben már csak rájuk számíthatott, meg a könnyen mozgósítható és jórészt kiszolgáltatott állami alkalmazottakra. Ez volt az a pillanat, amikor Putyin felismerte magában a konzervatív gondolkodót és politikust, és elkezdett olyan nyelven beszélni, amilyenen korábban soha nem beszélt. Az utóbbi egy évben ehhez a 2012-es politikai fordulathoz fogható változások mentek végbe Oroszországban, aminek nyitányát a Navalnij elleni merényletkísérlet jelentette. A gyorsan leleplezett és a hatalom számára felettébb kínos kudarc után az események felgyorsultak, és a rezsim újabb szigorítások sorával próbálta megerősíteni helyzetét.

Azok után, hogy híre ment Navalnij megmérgezésének, és rövid időn belül azt is bizonyították, hogy a merényletkísérletet a 2018 tavaszán a Salisburyben elhíresült bináris ideggázzal, a Novicsokkal követték el, kevés kétség maradt az orosz titkosszolgálatok érintettségét illetően. Ugyanakkor az is nyilvánvaló volt, hogy a Kreml nemcsak hogy mindent tagadni fog, de még vizsgálatot sem hajlandó indítani az ügyben. Arra azonban kevesen számítottak, hogy Moszkva nem éri be ennyivel, és előbb Németországot, majd magát Navalnijt vádolja meg a merénylet elkövetésével. Az utóbbit maga Putyin adta elő az egyik Macronnal folytatott telefonbeszélgetésekor. De a hatalom cinizmusa ezzel nem ért véget. A Berlinben hónapokon át gyógykezelt, majd onnan januárban visszatérő orosz ellenzéki politikust – arra hivatkozva, hogy nem tett elég a büntetés-végrehajtási hatóság-nál való rendszeres jelentkezésnek – januári hazatérésekor a moszkvai

reptéren azonnal őrizetbe vették, majd másnap harminc napra előzetes letartóztatásba helyezték.

Más kérdés, hogy ebben a politikai ütközetben nemcsak a Kreml volt eltökélt, de Navalnij is, aki „betárazva” tért vissza hazájába. Berlini tartózkodása idején fejezte be ugyanis azt a nagyszabású, munkatársaival közösen készített filmjét, amelyben Putyin fényűző gelendzsiki palotáját megmutatta. A *YouTube*-ra feltöltött filmre már az első héten több mint 80 millióan kattintottak, és fél év múltával 118 millióan néztek bele – még ha nem is nézték feltétlenül végig –, a többségük Oroszországból. A film annak ellenére, hogy óriási figyelmet keltett, csak keveseket győzött meg arról, hogy a bemutatott palotához Putyinnak köze lenne. A moszkvai független közvélemény-kutató intézet, a Levada Központ februárban végzett felmérése szerint arra a kérdésre, hogy a film megnézése után hogyan változott meg a Putyin-hoz való viszonya, a megkérdezettek mindössze 17 százaléka válaszolta azt, hogy romlott, míg 77 százaléka úgy foglalt állást, hogy változatlan maradt. Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy hitelt érdemlőnek tartja-e a filmben látottakat, a válaszadók 33 százaléka mondta azt, hogy nem, míg 37 százaléka, hogy igen, azzal a megkötéssel, hogy a film állításait nehéz ellenőrizni. És csak a megkérdezettek 17 százaléka állította határozottan, hogy igaznak tartja a filmben látottakat.

Elgondolkodtató adatok. Nehéz meggyőző magyarázatot találni rájuk. Valószínűleg több körülmény is közrejátszott abban, hogy a válaszok ilyen arányban alakultak. Egyrészt szerepe lehetett ebben annak a kö-

rülménynek, hogy ott, ahol nincs demokratikus nyilvánosság – és Oroszországban már jó ideje nincs –, erős fenntartásokkal kell kezelni a közvélemény-kutatások eredményét, kiváltképp akkor, amikor a felmérés direkt módon kérdez rá a hatalom iránti lojalításra. Ilyenkor ugyanis a válaszadók az egyébként megszokottnál is óvatosabbak. Másrészt a válaszok alakulásában közrejátszhatott az orosz társadalom jelentős részét jellemző konformizmus is. Nehéz ugyanis megbékélni azzal, hogy a politikai vezetők korruptak, és életmódjuk felfoghatatlanul fényűző, miközben a lakosság egyre növekvő része elszegényedik. Jobb ehelyett azt gondolni, hogy mindez nem igaz, nem ilyenek a vezetőink, kiváltképp nem ilyen Putyin. Harmadrészt a kormányzati ellenpropagandának is szerepe lehetett ebben. A Kreml ugyanis – némi tanácstalanság után – „begyűjtotta a rakétákat”, és óriási erővel próbálta kétségbe vonni és eljelentékteleníteni Navalnij filmjének állításait. Ezt azonban nagyon sajátosan tette. Nem a filmben elhangzó ténybeli megállapításokat próbálta cáfolni, hanem olyasmiket, amiket a film nem is állított. A kormányzati propaganda kitartóan szajkózta, hogy a palota nem is Putyiné, hanem valaki másé. Csakhogy Navalnij filmje ezt nem is állította. Azt azonban igen, hogy közpénzek felhasználásával, trükkös elsíbolásával Putyinnak épült a fényűző dácса. A film címe sem az, hogy Putyin palotája, hanem *Palota Putyinnak*. Ami azért nagy különbség, és mutatja, hogy a film készítői pontosan tudták, hogy miről akarnak beszélni, és mit akarnak állítani. De bármi is magyarázza a film Levada Köz-

pont által mért feltűnően mérsékelt hatását az orosz társadalomra, az alkotás – no meg a Navalnijjal szembeni hatalmi arrogancia – azt azért mégis elérte, hogy alig egy héttel a nyilvánosságra hozatala után Oroszország-szerete példátlanul sokan tüntettek.

A január 23-i tüntetés több tekintetben más volt, mint a korábbiak. Ezúttal a tiltakozások nem korlátozódtak az ország két metropoliszára, Moszkvára és Szentpétervárra. És még csak arra a további 13 egymilliónál népesebb városra sem, ahol többnyire eddig is megszokott volt, hogy az emberek, ha okuk volt rá, kimentek tüntetni. Ezúttal nem csak ezeken a helyeken, hanem összesen 112 városban vonultak utcára. Hogy pontosan mennyien, nehéz megítélni. Országosan valószínűleg két-háromszázezren lehettek. A legtöbb beszámoló szerint Moszkvában 40 ezren mehettek utcára, de akadt olyan tekintélyes elemző is, aki szerint legalább kétszer ennyien voltak. Az egykori birodalmi fővárosban, Szentpéterváron 20 ezren vonultak végig a Nyevszkij sugárúton, és próbálták eljutni a Szenátus térre, arra a helyre, ahol 1825-ben alkotmányt követelve felsorakoztak a dekabristák. A beszámolók szerint a tüntetés csúcspontján a tömeg a Kazanyi székesegyháztól egészen a Palota tér szomszédságában álló Admirálisig ért, a felvonulók teljes szélességében megtöltötték a sugárutat. Az elmúlt immár több mint húsz évben, amióta Putyin áll az ország élén, az elnök szülővárosában ilyen tömeges tiltakozásra soha nem volt példa. Az is újdonságnak számított, hogy szinte nem akadt olyan regionális központ – amiből most épp nyolcvanöt van

–, ahol ne vonultak volna utcára viszonylag nagy számban tüntetők. Azt azonban a szervezőknek egyelőre nem sikerült elérniük, hogy a tiltakozási hullám eljusson a járési székhelyekig is. Az ugyanis továbbra is kivételesnek számít, ha ezekben a kisebb városokban is tüntetnek. De már erre is akadt példa, miközben korábban ilyenre még soha nem került sor. Vagyis a tiltakozási hullám elkezdett olyan helyekre is áttérjedni, ahol eddig vagy a közöny, vagy a megfélemlítettség uralkodott.

Ennek ellenére sokan vélekednek úgy, hogy kevesen tüntettek január végén. Mert mi oka lenne a hatalomnak félnie, ha egy 146 milliós országban pár százezren kimennek az utcára tiltakozni? Valóban alig-ha kell a Kremlnek attól tartania, hogy az utcai tüntetések rövid időn belül megdöntենék a rendszert. Ez biztosan nem fenyegeti. Konzolidált autokráciát az utcán nem lehet leváltani. Amíg a jól tartott erőszakapparátusok lojálisak, és a hatalmi elit egységes, az autokratáknak nincs mitől tartaniuk. Ennek ellenére súlyos hiba lenne a rendszernek elbiznias magától, és úgy tennie, mintha pár százezer ember tiltakozása nem jelentene semmit. Nagyon is jelent, mert azok az emberek, akik január végén és február elején kimentek tüntetni, komoly kockázatot vállaltak. A hatalom ugyanis 2012 nyarától folyamatosan szigorítja a tüntetések megszervezésének és engedélyezésének feltételeit. Ez a folyamat azok után kezdődött, hogy a 2011 decemberében tartott dumaválasztást durván elcsalták, és a nagyvárosokban, mindenekelőtt Moszkvában, hónapokon át tartó tüntetéssorozat kezdődött. A szüle-

tőben lévő városi középosztály lázadása felkészületlenül érte a Kremlt, és egy ideig nem is tudta, hogy mit tegyen a kialakult helyzetben. Nem mert erőszakkal fellépni, mert 2012 márciusában elnökválasztást kellett tartania, amelyen Putyin – négyévi kihagyás után – visszatérni készült. Ám amint újra Putyin lett az elnök, elkezdődött az a törvénymódosítási dömping, ami 2012 nyarán radikálisan átszabta a belpolitikai küzdőtér szabályait. Ennek részeként rendkívüli módon megszigorították a tüntetések szervezésének feltételeit, és többszörösére emelték a tüntetések kapcsán kiszabható büntetési tételeket. Ma már ott tart a rendszer, hogy minden tüntetést legfeljebb tizenöt nappal az esemény előtt, de nem később, mint tíz nappal a tervezett időpontot megelőzően kell engedélyeztetni. A hatóságok pedig, ha végül megadják az engedélyt, rendszeresen olyan félreeső helyet jelölnek ki, ahol a tüntetés – legyen az bármilyen nagy is – értelmét veszti, mert a tüntetőkön kívül alig értesül róla bárki is. Vagyis a demonstráció épp azt a funkcióját veszíti el, ami miatt szervezik. Nem véletlen, hogy az ellenzék leszokott arról, hogy a hatóságokkal egyezkedjék, mert tudja, hogy mire számíthat. Az év elejei tüntetésekkor a szervezők már csak azért sem akartak a helyszínről tárgyalni, mert úgy gondolták, hogy ha a hatalom ilyen arcátlanul figyelmen kívül hagyja saját szabályait, és törvénytelenül elfogatóparancsot ad ki Navalnij ellen, majd őrizetbe veszi, akkor nincs miért egyezkedni vele, és azt a látszatot kelteni, hogy ebben az országban minden mindig a törvényeknek megfelelően történik.

Amikor ez a pár százezer ember utcára vonult, akkor ezt sok helyen nemcsak a rendkívüli hidegben, a pandémia körülményei között tette, de annak tudatában is, hogy súlyos büntetés fenyegeti. Legutóbb 2020 decemberében változtattak a tüntetések szabályozásán, aminek következtében ma már – ha valaki feltartóztatja az utcai forgalmat – akár letöltendő börtönbüntetésre is ítéltető. Ennek ellenére százezrek vonultak utcára, és a több helyen brutálisan fellépő rendvédelmi erők sem tartották ettől őket vissza. Gorbacsov és Jelcin idején Moszkvában még valóban voltak milliós tüntetések is, de azok – ahogy az orosz ellenzékiek fogalmazznak – még „vegetáriánus idők” voltak. A rendőrök senkit nem bántottak, csak a rend fenntartásában működtek közre. De hol vannak ma már ezek az idők? Aki ma Oroszországban kimegy tüntetni, nagyon komoly kockázatot vállal. Nem csak azt kockáztatja, hogy durván megverik, de azt is, hogy utólag eljárást indítanak ellene. Ráadásul azok többségének, akik kimennek tüntetni, nincs parlamenti képviselőjük. A Kreml már a 2003-as dumaválasztáskor gondoskodott arról, hogy az alsóházba csak neki engedelmes pártok kerüljenek. A liberális és szociálliberális értékrend már csaknem két évtizede képviselő nélkül van, miközben az orosz társadalomban kialakult egy nem túl széles városi középosztály, amely igényelné ezt. Parlamenti képviselő nélkül viszont e rétegnek nincs más választása, mint a tüntetés.

Abban, hogy az év elején még ilyen sokan mentek tüntetni – a személyes bátorságon és a rendszerrel szembeni általános elégedetlenségen túl – nyilvánvalóan meghatározó szerepe

volt mindannak, ami Navalnijjal történt. Nem elég, hogy a hatalom tiltott vegyi fegyverrel, vagyis olyan eszközzel, aminek nem volna szabad léteznie, megpróbálta megölni, de azok után, hogy visszatért berlini kórházi kezeléséről, ahol megmentették az életét, a seremetyevói reptéren rögtön őrizetbe vették. Független orosz jogászok határozottan állítják, hogy már annak az elfogatóparancsnak a kiadása is törvénytelen volt, aminek alapján előállították. Azt ugyanis csak abban az esetben lehetett volna kiadni, ha a Büntetés-végrehajtási Szövetségi Szolgálat (FSZIN) keresetét – amelyben a hatóság kéri Navalnij felfüggesztett szabadságvesztésének letöltendőre változtatását – a bíróság megalapozottnak találja, és elrendeli a büntetési forma megváltoztatását. Navalnij esetében azonban nem így jártak el. A büntetés-végrehajtás közvetlenül a rendőrséghez fordult, ami aztán még december végén – amikor kiderült, hogy az ellenzéki politikus visszatér Oroszországba – simán kiadta az elfogatóparancsot, s annak alapján őrizetbe is vették, majd a kerületi rendőrkapitányságra kitelepülő kerületi bíróság elrendelte harminc napra történő előzetes letartóztatását. Ez így együtt még a sokat látott oroszoknak is sok volt, legalábbis azoknak, akik tisztában voltak azzal, hogy ez a cinikus hercehurca valójában min alapult.

Az ellenzéki politikust azonban nemcsak rendszeres jelentkezésének elmaradásával vádolták meg. Időközben újabb köztörvényes ügyet is fabrikáltak ellene. Az ügyészség vizsgálatot indított sikkasztás miatt is. A hatóság szerint Navalnij az alapítványához befolyt adományok

egy részét saját céljaira használta. Ez minden bizonnyal épp olyan koncepciók ügy, mint amilyen az volt, amiben bűnösnek mondták ki az Yve Rocher oroszországi leányvállalatának megkárosításáért. Hiába nyilatkozott a cég vezetése, nem is egyszer, hogy a vállalatot semmiféle kár nem érte, a bíróság ezt figyelmen kívül hagyta, és Navalnijt három és fél éves felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte. Erre a hatalomnak akkor azért volt szüksége, mert a jogerős bírói döntésre hivatkozva megakadályozhatta az ellenzéki politikus indulását a 2018-as elnökválasztáson. Utóbb kiderült, hogy ez az ítélet arra is jó lett, hogy idővel letöltendőre változtathassák. 2014 decemberében, amikor az eredeti ítélet megszületett, a hatalom még nem merete vagy még nem akarta Navalnijt börtönbe juttatni. 2021-ben azonban már igen, és eközben a Kremlt sem a hazai közvélemény, sem a külföldi kritikus hangok egy pillanatig nem aggasztották. Az utóbbiak csak megerősítették abban, hogy jó úton jár. Mert a kormányzat szerint ha valakit ilyen hangosan véd a nyugati sajtó és megannyi nyugati politikus, az csak azért lehet, mert Navalnij az ő emberük. Hat évvel korábban még volt jelentősége annak, hogy mit gondol a közügyek iránt érdeklődő oroszországi polgár az ügyről, és annak is, hogy mit írnak erről a vezető nyugati lapok. 2021-re azonban mindkettő jelentőségét veszítette.

Miközben letöltendőre változtatták Navalnij büntetését, még egy ügyben jártak el ellene. Egy második világháborús veterán rágalmozással vádolta meg az ellenzéki politikust, aki kikelt az ellen, hogy a hatalom háborút megjárt idős embereket

használ fel politikai célokra. Az eljáró bíróság példás gyorsasággal meg is hozta ítéletét, és 850 ezer rubel – mintegy 3,5 millió forint – megfizetésére kötelezte Navalnijt. Ezek az események kevés kétséget hagytak afelől, hogy az ellenzéki politikus, amíg Putyin Oroszország elnöke, aligha fogja elhagyni a börtönt. Újabb és újabb büntetőügyeket kreálnak majd ellene, és eközben minden börtönben töltött napját pokollá teszik. Arról, hogy ebben a kérdésben senkinek ne lehessen semmiféle kétsége, az orosz propagandatévé, az RT vezetője, Margaritta Szimonjan gondoskodott, aki több televíziós szereplésében azt ajánlotta, hogy Navalnijt hazaárulásért kellene elítélni, azért ugyanis akár húsz év is kiszabható. Egyelőre azonban a hatalom nem fogadta meg propagandistájának a tanácsát, helyette más megoldást választott, és elkezdte Navalnij szervezeti hátterét – alapítványát és annak fórumait – felszámolni.

Joggal merül fel a kérdés, hogy miért is volt olyan fontos Navalnij kiiktatása, a politikai küzdőtérből való kiemelés. Ennek több oka is lehetett. Mindenekelőtt az, hogy idén szeptember közepén alsóházi választásokat tartanak. Navalnijnak ugyan nincs pártja – tizenegyszer utasították vissza pártbejegyzési kérelmét –, de országos hálózattal rendelkező alapítványa komoly mozgósító erővel bírt. Ma már úgy tűnik, hogy a hatalom hibázott akkor, amikor nem engedte, hogy az ellenzéki politikus pártot alapítson. Ha megethette volna, ma valószínűleg jóval kisebb problémát jelentene, mint így. Ha azok után, hogy „nacionalista elhajlása” miatt a szociálliberá-

lis Jablko pártból kizárták, pártot alapíthatott volna, ma pártja egyike lenne a nem túl népes és nem különösebben sokak által támogatott pártoknak, Navalnij pedig a nem különösebben befolyásos pártpolitikusoknak.

De mert nem engedték, hogy pártja legyen, elkezdte a hatalmi elitet ott támadni, ahol a leginkább sebezhető. 2011-ben létrehozott korrupcióellenes alapítványa az évek során rendkívül sikeresnek bizonyult. Téma ugyanis akadt bőven. Navalnij országosan ismert politikussá 2011–2012 fordulóján vált, amikor is egyike volt az elcsalt választások elleni tüntetések szervezőinek. A tiltakozások azonban 2012 nyarára lecsengtek, és Navalnij, ha nem váltott volna „profil”, egyikévé válhatott volna a gyorsan elfelejtett ellenzéki politikusoknak. De váltott, és elkezdett a korrupció elleni küzdelemre koncentrálni, és egyre ismertebbé vált. Ezzel párhuzamosan mind távolabb került korai „nagyorosz” nacionalizmusától, és egyre inkább a születőben lévő oroszországi középosztály egyik szószólója lett. Ha ma pártot alakíthatna, akkor ez a párt alighanem egy jobboldali középpárt lenne, amelyik szót emel a politikai és polgári szabadságjogokért, vagyis szabad és fair választásokat, független bíróságokat, sajtó-, szólás- és gyülekezési szabadságot követelne, és persze jó kormányzást, kevesebb bürokráciát és kevesebb korrupciót. Szociális jogokért aligha emelne szót, noha tisztában van azzal, hogy a rossz és korrupcióval terhelt kormányzás az egyik oka annak, hogy az orosz társadalom 2014 – vagyis az ukrajnai orosz beavatkozás – óta egyre inkább elszegényedik.

Mára Navalnij külpolitikai nézetei is meglehetősen távol kerültek attól, mint amilyenek tíz-tizenkét éve voltak. A 2008-as ötnapos grúz–orosz háború idején teljes mellszélességgel állt ki az orosz katonai akció mellett, sőt a Kremlt még határozottabb fellépésre szólította fel. Az ukrajnai beavatkozás idején már jóval visszafogottabb volt, nem örült a Krím anektálásának, de a félsziget visszavadását egy újabb, valódi nemzetközi megfigyelés mellett megtartott helyi népszavazás eredményétől tenné függővé. Eltökélt, rendkívüli munkabírási politikus, akivel ugyanakkor nehéz szövetséget kötni, mert hiányzik belőle a kompromisszumkészség. Ez az attitűd a korrupció elleni küzdelemben érthető és értékes vonás, ám az autokráciával szembeni politikai harcban komoly hiányosság, ahogy a politika demokratikus gyakorlásában is. Mivel Navalnijt nem engedték pártpolitikusi pályára lépni, csak feltételezhetjük, hogy milyen pártvezető vált volna belőle. Az azonban jól látszik, hogy Putyin és környezete annak ellenére is komoly kockázatot lát az ellenzéki politikus közéleti szerepvállalásaiban, hogy Navalnij sem elnökjelöltként, sem egy ellenzéki párt vezetőjeként nem jelentene veszélyt a hatalom jelenlegi birtokosaira. Azok mégis úgy gondolják, hogy Navalnij az, aki a már jó ideje kialakított „alternatívánélküliség” állapotában is valamiféle alternatívát jelent. Ilyet azonban egyetlen autokrácia sem engedhet meg magának, még akkor sem, ha ez az alternatíva merőben virtuális. Alighanem ez a magyarázata annak, hogy miért lép fel a hatalom ilyen ádáz szenvedéllyel Navalnijjal szemben.

Az autonómiák kis szigeteit persze nemcsak ezért kell felszámolni, hanem azért is, mert a hatalompárt, az Egységes Oroszország a közelgő alsházi választások előtt nincs igazán jó formában. A Kreml parlamenti támaszát jelentő párt – noha a dumában a mandátumok több mint háromnegyedét birtokolja – egyre népszerűtlenebb. Könnyen lehet, hogy ősszel ugyanaz fog történni vele, mint történt 2011-ben, vagyis ahhoz is durván csálni kell, hogy legalább az abszolút többséget megszerezze. Ha Navalnij szabadlábban maradt volna, csak tetézte volna a Kreml gondjait. Kiterjedt országos hálózata révén jelentősen befolyásolhatta volna a szavazói magatartást, annál is inkább, mert 2014 óta folyamatosan csökken a lakosság reáljövedelme, és a társadalom egyre nagyobb része elégedetlen a kardcsörtető putyini külpolitikával.

Ráadásul a koronavírus-járvány következményei is rendkívül súlyosak. Az augusztusban tetőző harmadik hullám idején a napi mortalitás meghaladta a 800 főt, ami azt jelentette, hogy ebben az időszakban a járvány miatti globális elhalálozás 10 százalékát Oroszország adta. Vagyis a közhangulat egyáltalán nem kedvez a hatalompártnak, és ezzel a Kremlben is tisztában vannak. És azzal is, hogy az Egységes Oroszországnak győznie kell, mert a mára kialakult korporatív rendszer egyik tartópillére a hatalompárt alkotmányozó többséget birtokló parlamenti jelenléte. Ennek meg kell lennie még azon az áron is, hogy ismét nőni fog azok aránya, akik kétségbe vonják majd a választás tisztaságát. Az előző, 2016 szeptemberében tartott dumaválasztás tétje nemcsak az al-

kotmányozó többség visszaszerzése volt, hanem az is, hogy a választást ne kísérjék olyan botrányok, mint 2011-ben. Okulva ebből, a hatalom öt éve kísérletet sem tett a moszkvai és a szentpétervári részvételi arány manipulálására, tudván, hogy ezzel ismét kockára tenné a választás legitimitását. Meg is lett az eredménye. Egyfelől példátlanul alacsonyan alakult e két helyen a részvételi arány, épphogy elérte a szavazati joggal rendelkezők egyharmadát. Másfelől a Levada Központ felmérése szerint a választást a megkérdezettek 46 százaléka tisztességesnek találta, míg ez az arány 2011-ben csak 35 százalékos volt. Most viszont – minden jel szerint – a hatalom nem fog a választás legitimitása miatt különösebben görcsölni.

De hogy ezt megtehesse, ahhoz átfogó támogatást kellett indítania a civil szervezetek, a jogvédő csoportok és a sajtó még megmaradt független szereplői ellen. Vagyis Navalnij és alapítványa kiiktatása az egyik alapfeltétele volt annak, hogy a Kreml a most következő dumaválasztáson szinte bármit megteheszen következmények nélkül. Erre annál is inkább szüksége van, mert a hatalompárt, az Egységes Oroszország nem áll jól. Januárban a párt vezetése még úgy gondolta, hogy a szeptemberi dumaválasztáson szervezetük Moszkvában – 45 százalékos részvételi arány mellett – a szavazatok 45 százalékát tudja majd elnyerni. Ám közvetlenül a választás előtt, augusztus végén már csak azal számoltak, hogy mind a részvételi arány, mind a megszerzett voksok aránya nem lesz több 35 százaléknál. De még ez a lefelé módosított prognózis is egyre valószínűtlenebb-

nek tűnik. Ezt mutatják ugyanis a legutolsó közvélemény-kutatási adatok. A Kreml felügyelete alatt működő intézet, a VCIOM augusztus közepén, vagyis alig egy hónappal a választások előtt már azt mérte, hogy a hatalompárt országosan csak a lakosság alig több, mint 27 százalékanak szavazatára számíthat. A másik nagy, ugyancsak kormányzati ellenőrzés alatt álló intézet, a FOM kutatási eredménye alig tér el ettől. Ezek az adatok a hatalom számára már csak azért is felettébb nyugtalanítók, mert a két történelmi fővárosban az Egységes Oroszország támogatottsága hagyományosan mindig lényegesen alacsonyabb az országos átlagnál.

Ugyanakkor majdnem biztosnak tűnik, hogy a Navalnij elleni fellépés hátterében nem csak stratégiai megfontolások állhattak, de érzelmi is. Nehézen hihető, hogy Putyint ne ragadták volna el indulatok a neki épített palotát leleplező film bemutatása után. Navalnij ugyanis ott támadta meg az elnököt, ahol leginkább fájhatott neki. A Putyinnal kialakított kép egyik legfontosabb eleme a puritánság. Az elnöki imázs alapvető tartozéka – a határozottság, a munkabírás, a kiváló fizikai állapot mellett – a közjó rendíthetetlen és már-már aszketikus szolgálata. Lehet, hogy az országban vannak gondok, lusták és korruptak a csinovnyikok, de Putyin teszi a dolgát, és ha rajta múlna, mindezek a nyavalyák már rég nem lennének – foglalhatnánk össze azt, amit az orosz társadalom jó része gondol az elnökről. És akkor jön Navalnij a filmjével, és megpróbálja lerombolni a gondosan kialakított képet. Ez nem maradhatott válasz nélkül, de az –

mint arra már korábban utaltunk – meglehetősen sajátosra sikeredett. Az elnök és környezete mindent megtett azért, hogy azt a benyomást keltse, Putyin meg se nézte a filmet, mert annyira nem érdekli. Lehet, hogy így volt, de nem valószínű. Az azonban valószínűnek tűnik, hogy tavaly augusztusban, amikor megszületett a döntés Navalnij megmérgezéséről, annak hátterében csakis stratégiai megfontolások álltak, de a gelendzsiki palota bemutatása után mindaz, ami az ellenzéki politikussal történt, erős érzelmi ellenszenvvel is telítődött. Ha nem így lett volna, nehéz lenne magyarázatot adni annak, hogy miért kellett és kell ma is olyan sokféle módon, szinte kéjes örömmel, nap nap után Navalnijjal leszámolni. Ettől még az sem tartotta vissza a Kremlt, hogy az ellenzéki politikus mondvacsinált bebörtönzése „orosz Mandelát” tud csinálni belőle. Az oroszok körében egyébként is hagyományosan jelen van az igazságtalanul meghurcoltak iránti erős együttérzés. Ennek ellenére Navalnij börtönbe vonulását követően – a január végi tüntetéseket leszámítva – nem mutatkoztak jelei annak, hogy jelentősen nőtt volna a társadalmi tiltakozás. A rendszer ellenfeleit nyilván tovább radikalizálta a Navalnij elleni fellépés, és talán azok körét is növelhetette, akik eddig a rezsim hallgatóságos elfogadói voltak, és most hallgatóságos elutasítóivá váltak, de ennél több egyelőre nem történt.

A belpolitikai helyzet megítélését tovább bonyolította az a körülmény, hogy tavaly év végére teljesen bizonytalanná vált, Putyin maradni vagy távozni készül. 2020 első felében még minden arra utalt, hogy a

gyorsan keresztülvitt alkotmánymódosítással prolongálni akarja hatalmát. Aztán az év második felében sorra születtek azok a döntések, amelyek azt sejtették, hogy mégiscsak távozni készül. Putyin előbb – Medvegyevvel együtt – örökös szenátor lett, ami már önmagában jogi érinthetlenséget biztosított számára. Majd külön törvénybe foglalták az orosz államfők élethosszig tartó és egyben visszamenőlegesen is érvényes jogi immunitását. Mindez azt a benyomást keltette, hogy talán mégiscsak a leköszönését készíti elő, mert miért is kellene 2020-ban jogi védelmet keresni, ha valaki – korábbi elnökségeinek „lenullázásával” – 2036-ig készül hatalmon maradni? Ráadásul, hogy a helyzet még átláthatatlanabb legyen, újra szárnyra kaptak a Putyin állítólagos betegségével kapcsolatos híresztelések. És ezzel az a feltűnő ellentmondás, ami a tavalyi év első és második felének történései között feszül, nagyon is hihetővé tette az elnök súlyosbodó egészségi állapotáról szóló híreket. Ha pedig valóban ez a helyzet – amit persze lehetetlen ellenőrizni –, akkor az már önmagában is feszültté teheti a hatalmi eliten belüli viszonyokat, már csak azért is, mert ilyen körülmények között mindenki elkezd keresni a helyét, kombinál, és készül a jövőre. De az is lehet, hogy amit látunk, az egy jól felépített dezinformáció eredménye. Putyin „különleges műveleteinek” egyike, amivel össze akarja keverni a lapokat, megpróbál bizonytalanságot kelteni, hogy közeledve 2024-hez, a második hatéves mandátumának lejártához, ne kerüljön a „béna kacsa” állapotába. Érdekes ezzel a lehetőséggel is számolni.

Ebben a meglehetősen képlékeny és bizonytalanságokkal teli helyzetben kezdődött az idei év Navalnij visszatéréssel, előállításával, feltételes börtönbüntetésének letöltendőre változtatásával, majd a január végi tüntetésekkel. A békés tüntetőkkel szembeni aránytalanul durva rendőri fellépés már előre vetítette, hogy a hatalom beleunt a bonyolult politikai manőverekbe, és helyette megpróbál új helyzetet teremteni, letarolva a még megmaradt civil szervezeteket, jogvédő csoportokat és oknyomozó portálokat. A jogi eszköztár ehhez már rendelkezésre állt. A nem kormányzati szervezetekre vonatkozó törvény 2012-es nyári kiegészítése az „idegen ügynök” kitétellel lehetővé tette, hogy a kormányzat a számára kellemetlen csoportokat megbélyegezze, a társadalom kevésbé tájékozott része előtt kompromittálja, és olyan bürokratikus terhekkel halmozza el, amik jelentősen megnehezítik működésüket. 2015 nyarán újabb törvényt fogadtak el, ezúttal a „nemkívánatos szervezetekről”. Ez az új jogi norma már nem csak arra ad lehetőséget, hogy a hatalom rossz hírét keltse bármelyik külföldről is támogatott civil szervezetnek vagy alapítványnak, de arra is, hogy betilthassa működését. És ehhez nem is kell bírósági ítélet, elég, ha ezt az ügyészség kezdeményezi. De a büntetőtörvénykezés ezzel nem fejeződött be. Időközben – a terrorizmus elleni harc jegyében – komolyan megszigorították az ún. „szélsőséges nézetek terjesztésének” büntetési tételeit, és elkezdtek az új szabályt egyre szélesebb körben alkalmazni. A „szélsőségesesség” vádja szervezetek és alapítványok esetében nem-

csak azt jelenti, hogy lehetővé vált azok gyors betiltása, hanem azt is, hogy az ezekkel a szervezetekkel kapcsolatban állók akár visszamenőlegesen is felelősségre vonhatók, letöltendő börtönbüntetésre ítélték. Ezt a jogi eszköztárat vetették be az elmúlt hónapokban „teljes pompájában”.

Az elmúlt hónapok kormányzati kampánynak részeként – többek között – olyan ismert tényfeltáró portálokat nyilvánítottak „idegen ügynökké”, mint a *The Insider* vagy a *Projekt*. De ugyanerre a sorsra jutott a civil szervezetként működő Jog és Közpolitikai Intézet (Институт права и публичной политики), továbbá számos újságíró, akik vagy a *Projekt*nél vagy a Hodorkovszkij által működtetett *Nyitott Média*-nál (Открытые Медиа) vagy a *Szabadság Rádió*nál (Радио Свобода) dolgoznak. Párhuzamosan ezzel „nemkívánatos szervezetté” nyilvánították a *Projektet* – vagyis nem elégedtek meg azzal, hogy „idegen ügynökké” minősítették –, továbbá az angliai bejegyzésű Hodorkovszkij Alapítványt (Фонд Ходорковского), az Oxfordi Oroszország Alapítványt (Оксфордский Российский Фонд) és az Oroszország Jövője Alapítványt (Фонд будущее России). De betiltottak egy cseh (Компания свободы информации) és egy francia (Европейский выбор) civil szervezetet is. Mindezeket túl blokkolták Navalnij honlapját, továbbá negyven olyan portált, amelyik kapcsolatban állt az ellenzéki politikussal. Elérhetlenné tették a jogvédő *Komanda 29* és a *Gulagu.net* oldalait is, ahogy nem kerülhette el sorsát a tényfeltáró *Dosszié* (Досье) honlapja sem. Augusztus 20-án – a Navalnij elle-

ni merénylet évfordulóján – „idegen ügynökké” nyilvánították a mára egyetlen függetlenként megmaradt tévétársaságot, a *Dozsgyot*, ahogy a tényfeltáró írásairól ismert *Vazsnije Isztorii*t is, együtt jó néhány újságíróval. E bejelentések nyomán immár 43 „idegen ügynök” szervezet, nyomtatott és internetes lapot, valamint magánszemélyt tartanak nyilván. Ezeknek a szervezeteknek, lapoknak és újságíróknak az egyedüli „bűne” az volt, hogy vagy olyan ügyeket tártak az olvasók elé, amik a rezsimre nézve rendkívül kínosak és leleplezők voltak, vagy ügyvédi védelmet biztosítottak a politikai okokból üldözötteknek. Korábban a rendszer még soha nem szánta el magát arra, hogy a civil szervezetek és a független sajtó ellen ilyen átfogó és szinte mindent letaroló támadást indítson. 2011 és 2016 között a hatóságok tizenkét szerkesztőséget számoltak fel vagy ziláltak szét, arra kényszerítve őket, hogy radikálisan változtassanak addigi irányvonalukon. Most viszont alig fél év alatt ennél többet semmisítettek meg, vagyis valóságos szőnyegbombázást hajtottak végre a független sajtó és a civil szervezetek ellen.

A hatalom azonban nemcsak a civil szervezetek és a független sajtó megmaradt felületei ellen indított támadást, gondoskodott arról is, hogy politikai kockázatot jelentő politikusok el se indulhassanak a szeptemberi dumaválasztáson. A Kreml korábban is tudta, hogy a választási szabályok kisebb-nagyobb módosításaival jelentős előnyökre lehet szert tenni, de a közelmúltig tartózkodott attól, hogy látványosan szabja át a versenyfeltételeket. Ez most megváltozott, eyebeek között azzal,

hogy – fellelkesülve a tavaly nyári alkotmánymódosításról döntő „összoroszági szavazás” tapasztalatain – nem egy napra, hanem háromra tűzte ki a parlamenti választást. Ennek a hatalom szempontjából több előnye is van. Egyrészt megkönnyíti a költségvetési szervezeteknél dolgozók mozgósítását. Ez olyan komoly adminisztratív erőforrás a hatalom kezében, amit hiba lenne lebecsülni, ahogy azt a további újítást is, ami immár viszonylag széles körben teszi lehetővé Oroszország egyes területein az internetes szavazást, amit független orosz elemzők egy része ugyancsak a hatalom érdekeit szolgáló innovációnak tekint. Szerintük ugyanis a kevésbé tájékozott szavazópolgárok, akik továbbra is a többséget adják, a voksolásnak ezt a formáját kevésbé tartják biztonságosnak, vagyis számukra kétséges szavazatuk titkossága. Amiből viszont egyenesen következik, hogy szavazatukat inkább adják a hatalompártra, mert abból baj nem lehet.

A rezsim a korporatív rendszerbe beépült pártokkal – a négy parlamentivel és azzal a tizenkettővel, amelyik a regionális közgyűlésekben jelen van – különösebben nem foglalkozik, hiszen azok semmiféle veszélyt nem jelentenek rá. Ám annál inkább foglalkozik a civil társadalom aktivistáival. Ők ugyanis a politikai verseny kellemetlen és kiszámíthatatlan szereplői. Hogy ne okozhassanak meglepetést – vagyis ne nehezítsék a korporatív rendszer működését –, már 2020-ban úgy módosították a választási törvényt, hogy azok, akiket a büntetőtörvénykönyv bizonyos cikkelyei alapján korábban elítéltek, nem gyakorolhatják passzív választói jogukat.

Ebbe a kategóriába tartoznak például azok is, akiket az utcai tüntetések szabályainak megsértéséért többször is megbüntettek. Ők a ma érvényes szabályok szerint utolsó büntetésüktől számított öt éven belül nem indulhatnak választásokon, vagyis nem lehet őket megválasztani. De azok sem indulhatnak, akik korábban olyan szervezetek munkatársai voltak, amelyeket nemkívánatos vagy szélsőséges szervezetté nyilvánítottak. Ennek alapján mindazok, akik Navalnij korrupcióellenes alapítványában dolgoztak, nem indulhatnak a választásokon, mert a szervezetet – az ellenzéki politikus elleni átfogó kampány jegyében – néhány hónapja szélsőségessé nyilvánították.

De a Kremlnek ez sem volt elég. Arról is gondoskodott, hogy a felszámolt civil szervezetek helyébe ne léphessenek magánszemélyek. Egyrészt ma már nemcsak szervezetet lehet idegen ügynökké nyilvánítani, de természetes személyt is. És e döntés következményei épp olyanok, mint a szervezetek esetében. Az ilyen személyeknek minden nyilvános szereplésükkor jelezniük kell, hogy idegen ügynökök, vagyis figyelmeztetniük kell olvasóikat és hallgatóságukat, hogy ennek tudatában figyeljenek rájuk. Másrészt néhány hónapja új szabályokat fogadtak el az ismeretterjesztésre vonatkozóan is. Ma már nem lehet ismeretterjesztő előadást „csak úgy” tartani. Ehhez megfelelő hatósági engedélyhez kell jutni, mert a hatalom a közéleti tevékenységnek ezt a formáját is szigorú ellenőrzése alá vonta. Biztos, ami biztos alapon.

Mindebből jól látszik, hogy a putyini rezsim az év elején elin-

dult azon az úton, ami egyre közelebb viszi a belorusz modellhez. Vagyis a hatalom megtartásában egyre meghatározóbbá válik a kiterjedt és leplezetlen erőszak, és a Kreml kezd egyre kisebb jelentőséget tulajdonítani annak, hogy az emberek mit is gondolnak, mik a vágyaik és elvárásaik. A putyini rendszer – és ennyiben hasonlít az orbánira – folyamatosan méri a közhangulat alakulását. A három nagy közvélemény-kutató intézet mellett – amiből kettő, a VCIOM és a FOM a Kreml szoros felügyelete alatt végzi munkáját, míg a Levanda Központ független intézményként működik – a Szövetségi Védelmi Szolgálat (FSZO) is fenntart egy nagy, de jellegéből következően zárt közvélemény-kutató részleget. Ennek munkatársai valószínűleg mindent mérnek, amire a hatalomnak szüksége van. A Kreml ezekre is alapozva alakította politikáját, mert hosszú időn át rezszonzív volt, vagyis tekintettel volt a közhangulat alakulására. Ezt a vonását teljesen továbbra sem adta fel, és ennyiben különbözik Lukasenko rendszerétől, de annak jelentősége látványosan elkezdett csökkenni. Úgy tűnik, hogy ma már az erőteljes médiamanipuláció, a politikai verseny szabályainak folyamatos átalakítása, a választások elcsalása és a hatalom rendelkezésére álló egyéb erőforrások együttes ereje is kevés ahhoz, hogy a rezsिम biztonságban érezze magát, ezért indított átfogó támadást a civil szervezetek és a független sajtó még megmaradt csoportjai ellen, és – mint azt az év elején láthattuk – a tüntetőkkel szemben kész fokozni az erőszakot. Hogy

ezen az úton meddig megy el, nehéz megítélni. Talán már ma is vannak a hatalmi elitben olyan csoportok, amelyek nem érdekeltek a rendszer további keményedésében. De, hogy lépnek-e, vagy engedik a rendszer belorusz mintára történő átalakítását, egyelőre nem tudható. A jelek nem túl biztatók, már csak azért sem, mert a Kremlben a külvilág véleményére ma jóval kevésbé adnak, mint adtak az ukrainai válság előtt. A hatalmi elit retorikáját már jó ideje erőteljes Nyugat-ellenesség jellemzi. Ez a szólam – bármennyire meglepő is ez – ma hangosabb, mint volt Brezsnyev idején. Mára az az ellentmondásos helyzet állt elő, hogy miközben a hivatalos politika Nyugat-ellenes indulatokat szít, aközben az orosz társadalom a hétköznapi élet szintjén még soha nem volt ennyire nyugatias. Ennek kezelése már most is problémát jelent, és idővel csak fokozódni fog. Egyelőre nem látszik, hogy mi lesz az, ami kibillenti a rendszert Nyugat-ellenességéből, ezt a konfliktust is fel kell majd oldani. Lehet, hogy az Afganisztánban kialakult új helyzet hoz fordulatot Moszkva politikájában. Ha ugyanis súlyossá válna a helyzet az egykori közép-ázsiai szovjet külső határoknál, és a térség egykori szovjet köztársaságai közvetlen orosz védelemre szorulnának, akkor aligha lesz értelme a Nyugattal való hadakozás fenntartásának. Moszkva egész egyszerűen nem lesz képes egyszerre ennyi fronton küzdeni. Választania kell. De az is lehet – ez tűnik valószínűbbnek –, hogy nem a külső körülmények változásai, hanem a belső folyamatok kényszerítik majd ki a rezsिम átalakulását.

Merre tart Franciaország?

Ebben az írásban, amely Párizsban készült, azt szeretném a magyar földön élő olvasó számára világosabbá tenni, hogy az itteni politikai erők mai összetétele mellett s cirka tíz hónappal a jövő év tavaszi elnökválasztás előtt milyen fejlemények várhatók a francia politikai életben. Ezek azért érdekelhetik a magyar földi olvasót, mert Németország mellett az Európai Uniónak Franciaország a legbefolyásosabb tagállama, arról nem is szólva, hogy a francia demokrácia berendezkedése és stílusa a 19. század utolsó harmada óta hány európai és nem-európai országnak szolgált így vagy úgy mintául.*

26

Lássuk tehát, hogy milyenek a politikai erőviszonyok Franciaországban egy rövid évvel Emmanuel Macron elnöki ciklusának vége előtt. A pártok vagy más politikai tényezők helyzetére az elmúlt június végi regionális választások élesen rávilágítottak. Először is kiderült, hogy az a baloldal, amelyet eddig a Szocialista Párt fémjelzett, s François Hollande elnöksége óta nagy visszaesést szenvedett, ezúttal valamennyire növelni tudta szavazatokban kifejeződő befolyását (ámbar sok helyütt most már inkább a környezetvédők köré szerveződik). Kiderült továbbá, hogy a Macron által 2016–17-ben kreált politikai mozgalom – a La République en Marche – elfogadottsága országos átlagban alig haladja meg a tíz százalékot, miközben az elnök Macron személyes népszerűsége a közvélemény-kutatások szerint még mindig

40 százalék körül mozog. A júniusi választások két további érdekes tanulsága, hogy a Le Pen család nevével fémjelzett párt számszerű befolyása látványosan visszaesett, ezzel szemben a De Gaulle alapította és máig is rá hivatkozó jobbközép párt (Les Républicains) érezhetően növelte befolyását, csak éppen nem képes a saját körében egy olyan vezető személyiséget kijelölni, aki (*egyedüli*) elnökjelöltjeként léphetne fel a jövő tavaszi elnökválasztáson.**

A múlt század vége óta egy elnöki ciklus hossza öt év (korábban, mind a III. Köztársaság idején, mind az V. Köztársaság első évtizedeiben a ciklus hét évig tartott). Az előző választás éve 2017 volt, a következőre tehát 2022 tavaszán kerül sor, a dolgok jelenlegi állása szerint április 24-én. Ekkor dől el, hogy az ország polgárainak többsége méltónak ítéli-e a jelenlegi elnököt, Macront, tisztsége másodszeri betöltésére is, vagy valaki mást választ erre a tisztségre. (Hadd jelezzem, hogy még egy harmadik ciklus az érvényes törvények szerint nem volna lehetséges, soha nem is volt az 1870, azaz a III. Köztársaság kikiáltása óta. Ebből a szempontból folyamatosság volt.)

El kell ismerni, hogy a jó képességű Macronnak, aki bár váratlan csillagként, de igen felkészülten került az elnöki tisztségbe, s jól választotta meg munkatársait, kezdettől fogva nem volt szerencséje. Már elnökségének első évében egy környezetvédelmi okokból elhatározott áremeléssel vá-

ratlan ellenállásba ütközött egy olyan néprétegben, amely gazdálkodásához csak a legolcsóbb, gázolaj típusú fűtőanyagot tudta megengedni magának („sárga-mellényesek”). Elnöksége további reformtörekvéseit pedig fájdalmasan keresztelte a világra 2019-ben rátörő, addig ismeretlen vírus (SARS-CoV-2), illetve az általa kiváltott, sok áldozattal járó és rendkívül költségesnek bizonyuló pandémia. A gazdasági visszaesés csaknem két évig tartott, s csak idén adta át a helyét a fokozatos növekedésnek. Ezzel együtt az elnök személyes népszerűsége továbbra is 40 százalék körül maradt a választók között, sőt mintha mára még növekedett volna.*** Érzelmileg azonban sok az elégedetlenkedő, mert hiába jó képességű és még barátságos is Macron, sokan úgy érzik, hogy a gazdagok világához tartozik (ami eredetét illetően nem igaz), s nincs köze a néphez. E sorok írója úgy véli, hogy ezt az érzést az elnök túlzott intelligenciája váltja ki. Már egyik elődjével, a csakugyan „magasabb körökből” jött Giscard d’Estaing-nal is ez volt a baj.

Macron személyét magunk mögött hagyva, hadd térjek át egy ennél sokkal fontosabb elemzési szempont-ra, amely Franciaország nemzetközi státuszával kapcsolatos. Abban a jelen időben, amely lényegében Trump elnöksége idején kezdődött, amikor az USA „levette a kezét” Európáról, az addig pusztán középhatalomnak tekintett Franciaországról kiderült, hogy az európai demokráciák közül *az egyetlen*, amely fegyveres erejét több fronton is hajlandó bevetni, még hozzá nem csupán a saját érdekei védelmében, hanem a közös európai értékek szolgálatában is. Rajta kívül egy sincs, amely aktívan, azaz harci

eszközökkel is kész volna fellépni az ezeket veszélyeztető állami vagy más erők ellen (mint pl. az Iszlám Állam). Ez a megállapítás vonatkozik nemcsak Nagy-Britanniára, hanem az Európai Unió egészére is. (Igaz, hogy ennek cselekvési lehetőségeit korlátozzák azok a szerződések, amelyekre az unió épül.) – Ezt a megváltozott státuszt erősíti, legalábbis az értelmiségben, a modern francia irodalom és művészet presztízse is, amely valamilyen módon és változó erővel még mindig mérce elsősorban Európában, de azon túl is.

De térjünk vissza a közeljövőre, s ezen belül a francia politikai élet várható fejleményeire. Többé-kevésbé összhangban e rövid elmefuttatásnak azokkal a megállapításaival, amelyek az ellenzéki erőkről szóltak, véleményem szerint a közelgő választások legvalószínűbb kimenetele: Macron elnök újraválasztása 2022-ben. Mint francia földön élő francia állampolgár bevallom, hogy ezt a kimenetelt nemcsak látom, hanem kívánom is. Nem szeretném, ha tévednék.

Jegyzetek

* Csak emlékeztetőül: 1870-ben alakult meg a III. Köztársaság, amely az I. világháborúból győztesen került ki, s egészen 1940-ig maradt fenn, amikor is Hitler győzelme megszállt országgá tette a kontinentális Franciaországot egyfajta csatlósi státuszban, amelynek élén Pétain marsall állt. Ez egészen 1944-ig tartott, amikor is a győztes nyugati szövetségesek az USA és Nagy-Britannia vezetése alatt és a Szovjetunió hatékony segítségével legyőzték a hitleri Németországot, aminek egyik első állomása a francia területek felszabadítása volt. Ebben már a francia ellenállás erői

is részt vettek, elsősorban azok, amelyeket Pétain marsall nagy ellenfele, a kezdettől állam- és nemzethű, De Gaulle tábornok, irányított és szervezett. 1944–45-ben az ismét szabaddá vált országban helyreállt a köztársasági államforma, amely egészen 1967-ig a korábbi modell szerint működött, de most már IV. Köztársaság néven. Az ezt követő években egymást követték a kisebb-nagyobb kormányváltások, de 1968-ban, egy nagyobb politikai krízis folyamánként ismét De Gaulle került a kormány élére, majd – elnöki minőségben – az állam élére is. Ezzel lehetőség nyílt egy hatékonyabb államszervezet létrehozására, amelyet De Gaulle V. Köztársaságnak nevezett el. Ez az államforma áll fenn a mai napig, ámbár működésének módja az elmúlt 63 évben több érdembeli reformon vagy kisebb-nagyobb technikai igazításon ment át.

** Ennek a nehézségnek a megértéséhez ismerni kell a francia elnökválasztás szabályait. E választásokon *szavazóként* minden francia állampolgár részt vehet. *Jelöltként* is felléphet, de csak az első fordulóban. A választásnak két fordulója van, és a másodikba (amely többnyire egy héttel követi az elsőt) csak az a két pályázó kerülhet be, aki az első fordulóban a legtöbb szavazatot szerezte. Ha tehát egy győzelemre esélyes politikai irányzat hívei közül többen is felléptek az első fordulóban, azok (egy híján) *egymást* küszöbölik ki abban az esetben, ha mellettük, illetve a velük szemben pályázók közül valaki *egymagában* jobb eredményt ért el. Ha két ilyen személyiség is volt (ami elvben elképzelhető), akkor az elsőként említett irányzat jelöltjei közül egyetlenegy sem kerül be a második fordulóba.

*** Ennek két érdekes jelét éppen fejtegetésem írása közben, július közepe táján lehetett tapasztalni. A 14-i nemzeti ünnep előestéjén Macron elnök beszédet intézett a franciákhoz, amelyet minden hírcsatorna, az államiak csakúgy mint a többiek, élőben közvetítettek. Ebben egyebek között kitért a járvány okozta bajokra is, s arra kérte az ország népét, hogy minél előbb oltassa be magát. Az egészségügyi hatóságok ennek gyakorlati feltételeit nagyon gondosan megszervezték, de mint annyi más európai vagy tengeren túli országban, francia földön is sokan aggódtak e művelet esetleges káros következményei miatt. De ím láss csodát: az elnök beszédét követően több mint kétmillióan iratkoztak fel a lakóhelyükhöz legközelebb eső centrumban oltásra. – A másik érdekes jelre pedig magának az ünnepségnek az élő közvetítésén figyeltem fel. Július 14-én ezúttal is katonai felvonulás volt a Champs-Élysées-n, amelyet minden nagyobb hírcsatorna élőben közvetített a helyszínről. A Covid-19 miatt azonban a közönséges nézők nem juthattak be az útvonalat szegélyező járdákra, viszont a személyes meghívottak dugig megtöltötték a számukra fenntartott tribünöket a Concorde téren, ahová a felvonuló katonai egységek megérkeznek, mielőtt jobbra-balra elvonulnának a hatalmas téren. Az ünnepség e központjában rengeteg magas rangú katonatiszt is odajött a tribün elé leróni tiszteletét az elnök előtt, aki barátságosan szóba elegyedett velük is. Az elnök iránti tisztelet őszintesége az arcokra volt írva, mint ahogyan feltűnő volt (legalább is kelet-európai szemmel) az érintkezések formakerülő egyszerűsége is.

A természet közönye

Herman Levente munkáiról

[H]atalmas narancsszerű felhő emelkedett a láthatár fölé,
olyan lett tőle az ég, mint amilyenről a próféta beszél.

Bodor Ádám: Sehol

Herman Levente képei az idillesztétika inverzeként is értelmezhetők, itt a természet nem menedékhely többé, ahová az ember visszahúzódhat. Ezzel a témával foglalkozott a 2007-es *Tervek egy Új Paradicsomhoz* sorozat is, amelyben a címmel éles ellentétben hulladékok és szennyeződések jelennek meg a képeken az emberi társadalmak nyomaként. A 2020–21-es *Tájportrék* és *Magánélet* sorozatok ezt az apokaliptikus hangulatot viszik tovább és fejtik ki részleteiben.

A legfontosabb változás a természet szerepe; immár nem egyszerű elszenvedője az emberi rombolásnak, hanem inkább tanúja a civilizáció elenyészésének. Omladozó, elhagyott épületeket látunk; városokat és üdülőket, amint a teljesen néma és részvétlen tájban lassan az enyészeté lesznek. Ez azonban nem klasszikus rom-esztétika, mert az építmények nem egy hajdanvolt aranykorra emlékeztetnek, hanem az ipari társadalmak embertelen világára. Külön kiemeli ezt a gondolatot az *Egyszemélyes* című kép: egy valóban egyszemélyes, miniatűr épületet látunk, rajta parabolaantenna, a televízió (és így a használat, azaz az élet) jele. Az időjárás is idomult lassan ehhez a hangulathoz, hiszen a bukolikus napfény helyett mindenhol gomolygó ködöt látunk, a *Marosparton* a villám tisztító eső nélkül csap le.

Ebben a világban az emberi lét is megváltozott, a *Magánélet B* televíziója mellett az elfogadott függőségek (nikotin, koffein) jelennek meg, míg a vallásos jelképek szó szerint a kép szélére szorulnak. A kép párja a *Magánélet A*, ahol az ágy és az éjjeliszekrény első látásra nehezen érthető módon valami füves területen áll. A szemlélő csak lassan veszi észre, hogy nem a növényzet került be a szobába, hanem a bútorok kerültek az épület mellé, egy beszögellésbe, ahová a városokban a hajléktalanok szokták felhúzni időleges szállásukat.

Mindkét sorozaton átvonuló téma az atomrobbanás, amelyet a természet éppen olyan könnyen vesz körbe, mint a lassan málló épületeket. Az emberi pusztítás eme csimborasszója ebből a szempontból nem (vagy csak mennyiségében) különbözik az egyéb cselekedetektől.

Különleges azonban az *Atom terrárium*, ami azzal a gondolattal játszik el, hogy egy robbanást lehet üvegkalitkában tartani és közszemlére tenni. A kép megkettőzi a tárgyát, és így saját magára, lapos felületére hívja fel a figyelmet. A festői probléma nem egyedi, a *Múzeum 1–2* című képen a síkkal párhuzamosan sodródó levelek jelennek meg, míg az *Azomuresen* a rózsák mértanilag pontos helyükkel és színükkel válnak el a műtrágyagyártól, szinte tüntetve világon túli létükkel.

Gárdonyi László

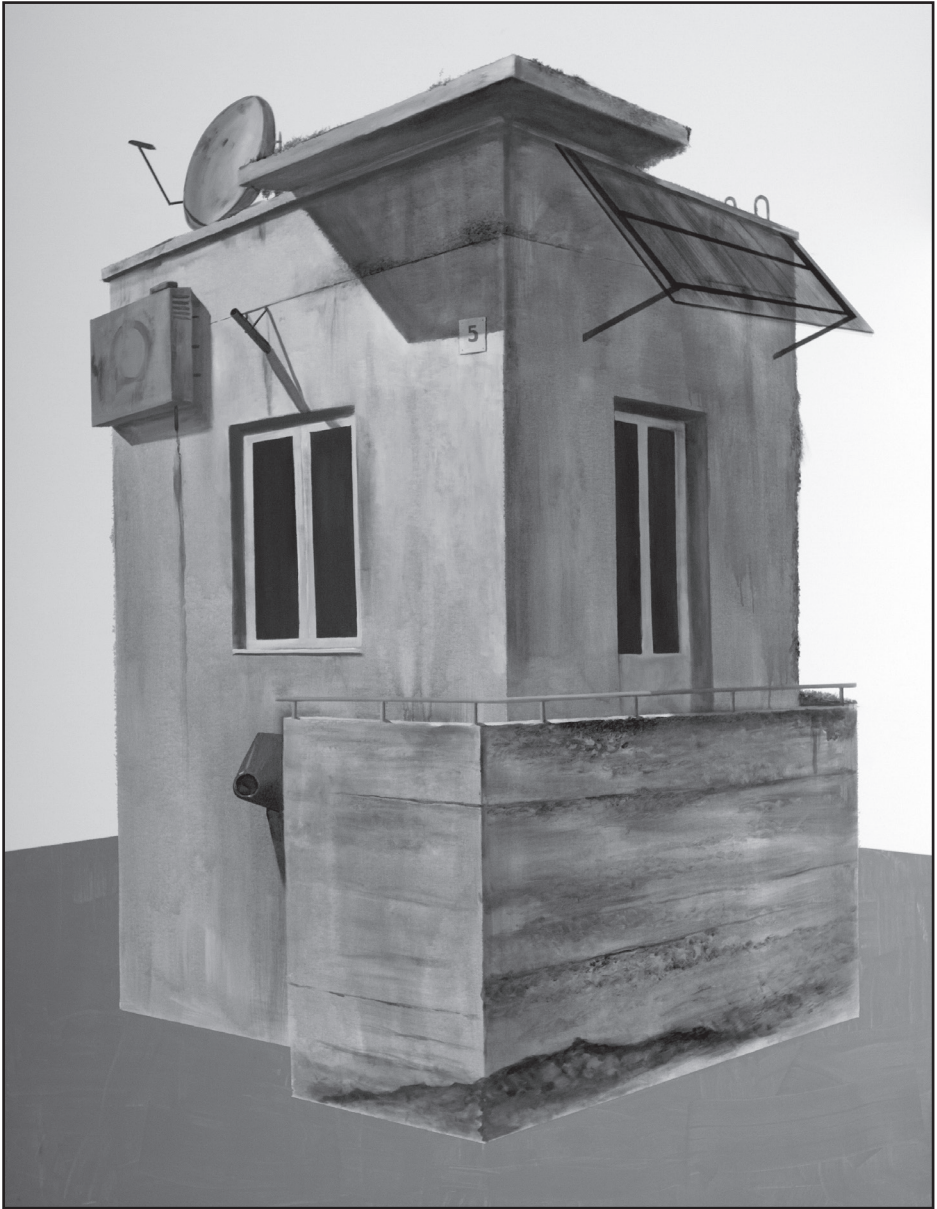

Herman Levente: Magánélet A

30

Herman Levente: Magánélet B

Herman Levente: Egyszemélyes

Herman Levente: Levitáció

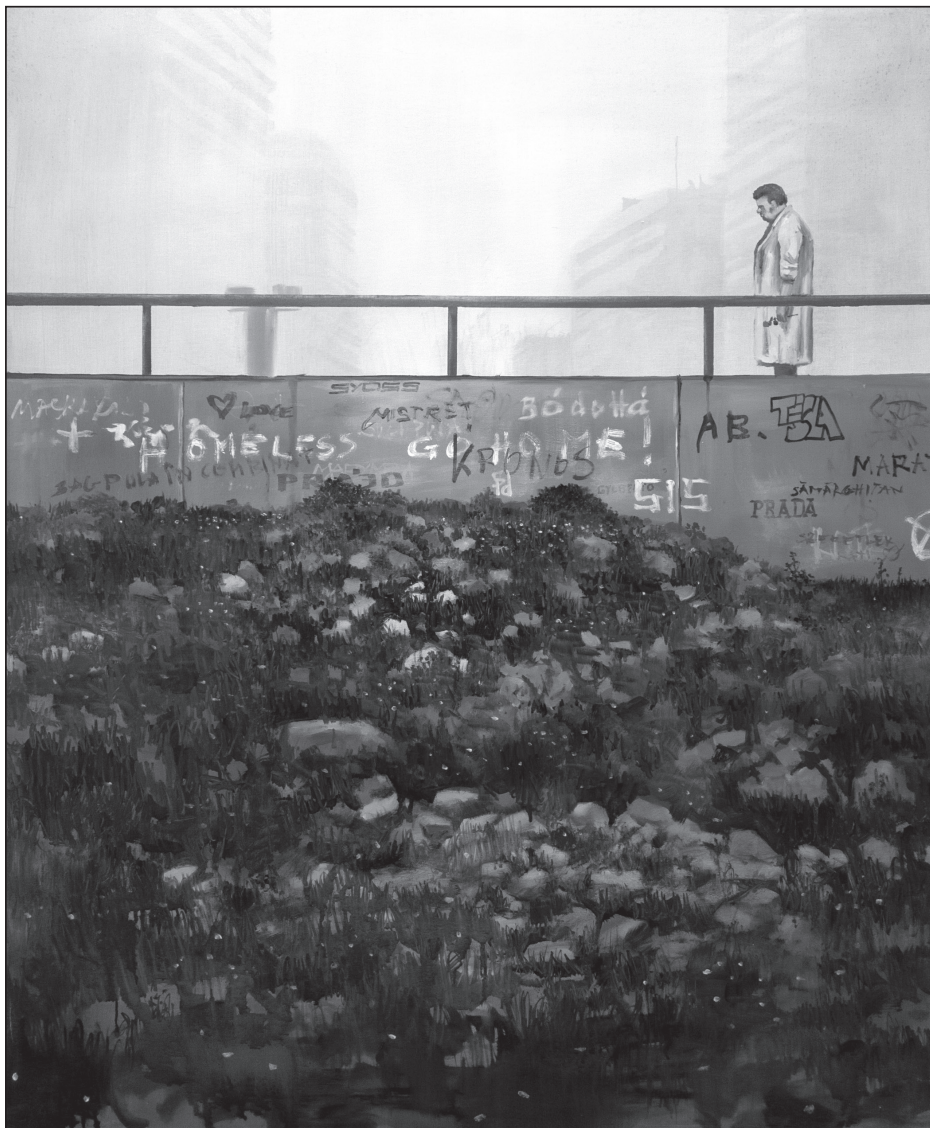
Herman Levente: Marospart

Herman Levente: Magánélet C

Herman Levente: Kísérlet – A konyha

Herman Levente: Szerelem

Herman Levente: Miatyánk

Imre Flóra

Szentenciák

disznó disznóhoz dörgölődzik
és keselyű a keselyűhöz
nem töltünk újbort ó tomlóbe
foszlott ruhára nem varrunk új foltot
az angyal nem tapicskol a ganéjban
a paták alá mozaik nem illik
a magasra mászott nagyot zuhan le
a fölfuvalkodott szétdurran egyszer
saját súlyától omlik össze
értelem nélkül az erő
előbb-utóbb mindenkit elnyel
a végső egyenlősítő

Évkönyvek

miközben ez és ilyenek forogtak közszájon
egészségi állapota rosszabbodott
voltak, akik bűnt gyanítottak
mindenesetre elterjedt a pletyka
hogy néhány hónappal korábban
– kevés bizalmasa tudott róla
és csak egy kísérője volt –
elutazott, hogy meglátogassa
mindkét részről sok könny hullott
és a szeretet jelei
ebből remény támadhat
visszatérhet –
elmondta ezt, ő pedig továbbadta
végül tudomást szerzett róla
nem sokkal halála után
(kétes, hogy vajon öngyilkos lett-e)
temetésén hallani lehetett
magát vádolta, hogy az oka ő volt
bárhogy is volt ez a dolog
alighogy megérkezett

sürgős levélben hazahívták
és eléggé nem bizonyított
hogy vajon élve vagy már holtan
a házat és az odavivő utakat
erős őrséggel zárta körbe
eközben kedvező hírek terjengtek
amíg csak mindenről, amit
a helyzet megkívánt, nem gondoskodtak
így aztán egyazon időben
a halált és az új hatalmat
ugyanaz a hír vitte szárnyán
az új vezetés első bűne

Senki sehol

egyedül alszom egyedül eszem
egyedül főzök egyedül mosok fel
egyedül fáj egyedül szédülök
örülni nem jut soha egyedül sem

kihalt sivár reménytelen idő
a váll-nyakizmok visszatérő görcse
arctalan vagyok és alaktalan
a szemcsepp miatt nézek csak tükörbe

az ébrenlét és az álom között
változatlan lengek mogorva inga
senki sehol egyedül ébredek
visszazuhanva ólmos tagjaimba

agyrázkódásos ringlispíl sodor
folyton a halottakról álmodom

Virágvasárnap

A számmal bezzeg nem törődött senki.
Ő csak cipelt addig is, azután is.
Neki nem ígértek megváltást.

Berényi Klára

Apró népek balladája

Tudom az összes hős nevét,
Tudom, szakálla volt a kender,
Tudom, bőrébe úgyse fér,
Tudom, új tél, új hóember,
Tudom, a káosz spéci rendszer,
Tudom, hiába harcolok,
„Tudom a munkát, lusta kedvet,”
Csak azt nem tudom, ki vagyok.

Tudom a télnek locska nyűgét,
Tudom, öltözni nem szeret,
Tudom, minden sapkája szűk rég,
Tudom, kesztyűje félkezes,
Tudom, a sálak sértenek,
Tudom, mínuszban sem vacog,
Tudom, mitől kap vérszemet,
Csak azt nem tudom, ki vagyok.

Tudom láz és krupp erejét,
Tudom, orvoshoz mért szaladjak,
Tudom, boldog kap nehezét,
Tudom, fülét a közfalaknak,
Tudom, a rajzok mit takarnak,
Tudom, a csönd gyanús dolog,
Tudom gyámol, mikor kacagnak,
Csak azt nem tudom, ki vagyok.

AJÁNLÁS

Sokat tudok már, drága herceg,
Tudom, többet fog kis marok,
Tudom, ne vágyjam azt, mi bezzeg,
De mit tegyek, ha kivagyok.

Röpülj, telóm

Bújnék akár a föld alá,
pocolni, hol nincs térerő,
fülemben cseng a blód dal, ááá!!
dobom hasad és méreg öl,
Hát teszek rá, ki csörgetett
lehet családom, vagy melóm,
kezem ökölben, megremeg
röpülni fogsz, okos telóm!

A legrosszabbkor csörren ép,
tegyük fel épp WC-n ülök,
dögölne meg, vagy törne szét,
dühöm vakít, és szédülök.
Kicseng ha éppen altatok,
s rohanok át szobán, legón,
naponta agybajt kaphatok,
röpülni fogsz, okos telóm!

Hol vagy, te régi szép világ,
mikor még nem volt készülék?
Levélben sírtuk el, mi rág,
nem nyúlkáltunk a Fész felé
Beszippant most a chat-szoba,
szakadj le hát, mohó egóm,
barátom nincs, csak száz koma,
röpülni fogsz, okos telóm !

Herceg, tudom nincs rútered,
és kütyütlen ügetsz Te lón,
benned nem nyert a bú teret,
röpülsz, mint fog az én telóm!

Kékmadár

Kötényben áll családi képen
a konyhából szaladt be ő,
a bal keze felrebben éppen,
a jobban fényes kék fedő.

Anyám, anyám, te mindenem,
söpörd le mind a pókokat,
olyan leszek, segíts nekem,
ki szeret, és nem szót fogad.

Villányi G. András

mint a tollpehely

emlékezően Tóth Imrére is

ne úgy menj ahogy megjöttél
ős dacban a születéssel
negyven órán át nem engedté
földi vonzásnak az asztrológus
elmondta az angyaloknak úgy
kellett lerugdalni odaátról e
világba ellenálltál nem akartad
jó volt testetlen világtalan
a fájdalomra ám a múlás odaát
is alapjárat belehalva kell megszüless
ha újra menni kell ügyelj
hogy a jöttöd szakította nyílt seben
visszahullj mint a tollpehely
légen ringva álmon át a semmibe

Spiró György

GANZ

(tragédia)

Szereplők

GANZ ÁBRAHÁM

GANZ JOZEFIN, a felesége

ADOPH MÜHLWENZEL hadbíró főhadnagy

JULIUS JACOB HAYNAU teljhatalmú tábornagy

KARL WALLMODEN nyugállományú altábornagy

DELAMOTTE ANTAL belügyi osztályvezető

KARL GERINGER belügyi főbiztos

TÓTHNÉ főoglárfeleség

KÖRBÁTORJ JÓZSEF segédtanár

GROSS LIPÓT szabó

ALBERT FERENC csillagász

BALASSA JÁNOS orvos

KOLLER FERENC polgármester

MÁDER JÓZSEF tanú

HEGYESSY PÉTER főügyész

ULRICH KELLER könyvelő

HÁZMESTERNŐ

Foglárok, titkárok, civilek

42

Első jelenet

(A Károlyi-palota. Nagyterem. Jön Haynau, Delamotte, néhány tiszt, néhány civil.)

HAYNAU Hány hódolónk teszi tiszteletét?

DELAMOTTE Kétszázhetvenhárom.

HAYNAU Mióta várnak?

DELAMOTTE Reggel hét óta.

HAYNAU Akkor várjanak még.

DELAMOTTE A pesti polgármester, a budai polgármester, a nagyiparosok,
a kisiparosok...

HAYNAU Férgék. Hernyók. Tetvek.

DELAMOTTE Mindvégig értünk tevékenykedtek...

HAYNAU Hogyhogy nem bírták legyűrni a rebelliót ők maguk?!

DELAMOTTE Koller Ferenc polgármester úr számos kémet beszervezett...

Rendszeresen küldte a jelentéseit... Tavaly januárban Kossuth díszpolgári kinevezését is meg tudta akadályozni...

HAYNAU Na hiszen. Kik várákoznak még?

DELAMOTTE A tanácsnokok, a hivatalnokok, a mérnökök, az orvosok, az egyetemi tanárok, a nevelőintézetek igazgatói, az ügyészek, az ügyvé-

dek... 87 iparos, 41 kereskedő... főcéh mesterek és alcéh mesterek... az építésszek... a patriciusok... a kocsmárosok, a kávéházasok... Az izraeliták közül senki, sírva panaszolják, hogy az egész magyarországi zsidóságnak negyedannyi vagyona sincs, mint a táborszernagy úr által kirótt egyetemleges büntetés...

HAYNAU *(nevet)* Össze fogják szedni! Rejtegetnek még Kossuth-bankókat?

DELAMOTTE A július 22-i bankóégetés óta egyre kevésbé. Igen szép vasárnap volt, ha szabad megjegyezmem. Az egész Újvásártér tele volt pernyével.

HAYNAU A hamuból fél és negyedbankókat kapartak ki maguknak.

DELAMOTTE Értékük semmi, emlékebe tették el.

HAYNAU Az emlékét is eltörölni!

DELAMOTTE Igenis!

HAYNAU Akinél egyetlen darabkáját is megtalálják, arra lesújtani!

DELAMOTTE Igenis.

HAYNAU Ófelsége azzal bocsátott el: mindenkit, akit fel lehet akasztani, azt muszáj! Én ehhez tartom magam! Hány kivégzés volt eddig?

DELAMOTTE Nyolc.

HAYNAU Kevés! Hogy lesz így hitelünk a nép előtt?!

DELAMOTTE Számos ügy lett folyamatba téve... A katonai bíróság szünet nélkül ülésezik, alig győzik...

HAYNAU Nyámnyila alakok! Akinek nem tetszik, kitenni a szűrét!

DELAMOTTE Parancsára.

HAYNAU Hány óra van?

DELAMOTTE Tíz óra múlt.

HAYNAU Akkor én most délig visszavonulok. Addig ácsorogjanak.

DELAMOTTE Ácsorogni fognak, táborszernagy úr.

(Haynau és Delamotte el.)

Második jelenet

(Az Újépületben. Ötödik pavilon, első emelet. A cellában Körbátory, Albert, Gross. Nyílik a börtönajtó, bejön Ganz, mögötte a főfoglár, leveszi Ganz bilincsét, kimegy, a börtönajtót bezárják.)

GANZ Alázatos szolgája az uraknak. Nevem Ganz.

KÖRBÁTORY Körbátory József segédtanár. Három hónapja tartózkodom e helyütt.

GANZ Bocsásson meg, nem beszélek magyarul.

KÖRBÁTORY Kérem. Három hónapja hoztak be. Anyanyelvem német, nevem Ringsmuth, ezt magyarítám Körbátoryra. E néven tudomásom szerint egyedül vagyok e honban. – Uraságod horkol?

GANZ Nem horkolok.

KÖRBÁTORY Akkor Isten hozta.

GROSS Nevem Gross Lipót. Egyenruhát varrtam a honvédeknek Rosenfeld Simonnal, ki szintén szabó, és két szobával odébb ül. Mire elkészültünk, bejöttek az osztrákok. Amire szerződünk, le akartuk szállítani; küldtük volna Debrecenbe, akkor kaptak el. Mutattuk a szerződést, összetépték.

Az a baj, hogy nemcsak magyarok, de zsidók is vagyunk. Az egyenruhákat lefoglalták, a pénzünket nem kaptuk meg. Kártérítés jár nekünk, nem tömlő!... A nemzetőrségbe hiába jelentkeztünk, azt tettük hát a nemzetért, amit tehattünk, varrtuk az egyenruhát a törvényes hadseregnek törvényesen, amit az osztrákoknak is be kellene látniuk, és ha a magyar kormányzatnak ők a jogfolytonosai, elvégzett munkánkat ki kell fizetniük! Fel is hívtam erre a kihallgatóm figyelmét, de kikacagott.

ALBERT Nevem Albert Ferenc, a csillagvizsgálót vezettem. A Vár ostroma alkalmával a magyar lövegeket az osztrákok szétlőtték, csillagvizsgáló a Gellérthegyen többé nem lesz, nem hangzik fel délben az ágyúlövés. Azzal vádolnak, hogy én engedélyeztem a lövegek felállítását. Engedélyeztem volna örömet, ám a civilek hozzájárulásáért a katonaság nem szokott folyamodni. – Hogyhogy vasárnap hozták be uraságodat?

GANZ Szokásos sétámra indultam volna, amikor berontottak a zsandárok. Hiába mutattam meg nekik, hol tartom az iratokat, azért csak felforgattak, feldúltak mindent.

KÖRBÁTOR Y Kötelezve vannak rá. És mivel vádolják?

GANZ Fegyverrejtegetés.

KÖRBÁTOR Y Uraságod nemde a svájci öntödés a Királyhegy utcában? Én is vízivárosi vagyok, láttam, hogy garmadában állnak az ágyúcsövek az udvarán, nehéz lesz kimagyarázni...

GROSS Találjon ki gyorsan valamit, mert ezért akasztófa jár.

GANZ Feleségemtől el se tudtam búcsúzni, szerdán volt az esküvőnk...

44 GROSS Ajjajjaj, szegény asszony! Kedvezőtlen előjel, hogy uraságod le van tartóztatva.

GANZ Mitől van itt ennyire sötét?

KÖRBÁTOR Y Deszkapalánk, hogy a vizsgálati foglyok ki ne lássanak, és a kedélyük maradjon sötét. A második emeleten a jogerősen elítéltek már kiláthatnak.

ALBERT A mi profószunk, aki magát behozta, a Tóth József káplár, rabiátus ember. A földszinten és a másodikon németek a profószok. A földszinten a Karl Karger, a másodikon egy mogorva morva alhadnagy, Polák nevezetű, a másik kettő főnöke.

GROSS Nem morva az, hanem lengyel, a neve Smjauovszki, azt jelenti, „bátor”, de a magyarok nem bírják kiejteni, így lett belőle Polák.

GANZ Elszedte a pénzemet. Azt mondta, hogy ad róla kvittungot.

ALBERT Az összeget soha ne vitassa. A profósz számítja le a költéseit, és ne lepődjön meg semmin, mert a tömlő olyan, mint a szabadság, minden pénzbe kerül. Ha sokallja se tegye szóvá, Tóth József nem szereti a perpatvart. A gyerekeit szívesen veri, éjszaka is sivalkodnak a nyomorultak. De azt se jó hallgatni, amikor itt lent, a kisudvarban botoznak.

GROSS A hadbírók meg szokták mondani, mennyi a taksa. Vegye komolyan.

KÖRBÁTOR Y Befolyásos pártfogót kerítsen. Nekem nincsen, tanár vagyok, meg is mondta nekem a rác Nedelkovics százados, az egyetlen, aki a hadbírók közül régóta Pesten él, hogy tíz év vasra számíthatok. Azt mondják

a jól értesültek, hogy minden egyes hónap elengedése egész vagyonba kerül. Azzal vádolnak, hogy a tanítványaimmal együtt a Gott erhalte dallamára a Kossuth-nóta szövegét énekeltem... Azt állítják, hogy a magyar szöveg pontosan passzol a dallamra... Holott akinek füle van, tudja, hogy ez képtelenség... Az igazság az, hogy ahol az a szöveg, hogy „Gott erhalte Franz den Kaiser, unsern Kaiser, unser Land”, a Franz helyett a Luist énekeltek az ártatlan leánykák...

GANZ Ki az a Luis?

KÖRBÁTORV Hát Kossuth Lajos!

GANZ Lajos den Kaiser?...

ALBERT Uraságodat e hőstette miatt egy sorban fogják emlegetni Kossuth-tal, Irinyivel, Petőfivel... Mindössze tíz év vasat kell hozzá kibírni...

(*Jön Tóthné*)

TÓTHNÉ Gútenábend, fiacskáim!

ALBERT Kisztihand, ténsasszony!

TÓTHNÉ Na hol az új csirkefogó, hadd lássam! Mit követett el, hogy vasárnap hozták be? Hát honnét szerezzen priccset magának a férjem vasárnap?!

GANZ Elhállok a padlón.

TÓTHNÉ Mit képzelsz, jön az ellenőrzés, és meglátják, hogy még szalmazsákja sincsen? Hát tömlöcbe akar juttatni minket, ahol úgymint ott vagyunk?!

ALBERT Ajánljon fel a profószné tekintetes asszonynak húsz krajcárt egy szalmazsákért...

GROSS Ajánljon inkább harmincat.

TÓTHNÉ Bizony mindennek megy fel az ára. Holnaptól az ebéd is több lesz, mert ma is mi történik? Megy a cselédem a Rakpiacra, hát mit lát? Egy mérő búza tudják mennyi? Nem tudják! Négy forint 16 krajcár! Megvesztek az emberek, két hete még egy forinttal olcsóbb volt! Hát hogy jöjjenek én ki harminc krajcárból ezentúl? (*szimatol*) A küblit reggel elviszi a foglár, addig tartásuk vissza. Vizük van még? Nincsen? Hát kit szalasszak én el a Dunára? Nincsen arra nekem cselédem, vasárnap van, kimenő, maguk meg itt szaporodnak nekem, és szarnak! Váltás fehérneműt hozott?

GANZ Hoztam.

TÓTHNÉ Na most meg van fogva, nem kell ide hadbírótság, fel volt maga készülve, hogy be lesz hozva, hiába néz ilyen ártatlanul. Kimosom a maga szaros gatyáját is, ha óhajtja. De ha nem, hát nem.

GANZ Óhajtom.

TÓTHNÉ Épek a fogai? Mutassa! Ááá! Akar maga is ebédet? Adnak itt persze állami ellátást, de attól koldul. Mit szeret, hígat, sűrűt, fűszereset? Persze ha hoznak magának ételt hazulról, vagy hozat az Angol Királynőből, azt is lehet, szóljon! Nem hiányzik énnekem, hogy még egy éhes szájat betömjek, ja de nem hiányzik! Szóval az ebéd, az drágul, maguknak is, mindenkinek, és nemcsak az árak miatt, hanem mert oda lett a bevétel a kilátásból. Nagy veszteség énnekem, hogy a kivégzések elmaradnak.

ALBERT Mit mond, ténsasszony?!

TÓTHNÉ Pedig milyen muris volt az a kövér vénember, a Perényi báró! Ha előre tudom, hogy ez az utolsó kivégzés, dupla árat kértem volna! Hogy lógtak azok hárman estig, volt mit nézni... Amióta behozták, a Perényi Zsigmond báró csak feküdt az ágyán, a hadbírák is köréje gyülekeztek, úgy faggatták, de ő minden kérdésre csak azt felelte, hogy „Én szeretek, te szeretsz, ő szeret, mi szeretünk, ti szerettek, ők szeretnek!” A Karger profósz mesélte! A felsőház elnöke megtébolódott! A halálos ítéletét is az ágya mellett olvasták fel neki. Ő meg csak arról akart rendelkezni, hogy a fiát, az ifjabb Zsigmondot mire oktassák és kicsodák. A Balassa doktor mindennap fél órát vele töltött, állította, hogy bolond, persze azt remélte, a bolondot nem ítélik halálra, de hát kivégezték! A Balassa doktornak a Karger profósz nagy híve, mert kigyógyította a fekélyeiből...

ALBERT Elmaradnak a kivégzések...?

TÓTHNÉ A Haynau táborszernagy úr még nem jött vissza Pestre, Grácba ment a családjához két hétre, de a Kempen főcsendőr már kiadta a Polák profósznak, hogy a földszinten a siralomházat üritse ki, mostantól ott is lehet lakni. Nem fog örülni a táborszernagy úr, de a parancs, az parancs. – A mi lakásunk, lelkem, saroklakás, szép kilátás nyílik a Fa-térre, a vesztőhelyre, és húsz krajcárért bárkit beengedtem. – Nahát akkor még egy ebéddel számolok. Grüss Gott! *(Kimegy, a zárat kettőre fordítják mögötte, a kukucsáló kinyílik, aztán becsukódik.)*

ALBERT Tyuhaj! Hujj-hujj! Éljen Kossuth! Nincs többé kivégzés!

KÖRBÁTORY El se merem hinni!

46

ALBERT Most aztán végleg az Isten hozta, Ganz úr, meghozta a szerencsénket, az Úr áldása legyen a fején!... Azt a tíz-húsz évet vasban fél lábon is kibírjuk!

Harmadik jelenet

(Kihallgatószoza. Rideg berendezés. Adolph Mühlwenzel főhadnagy az asztal mögött ül. A foglár bevezeti a megbilincselte lábú Ganzot, kimegy.)

MÜHLWENZEL Adolph Mühlwenzel főhadnagy, jogi doktor, hadbíró. Neve?

GANZ Abraham Ganz.

MÜHLWENZEL Az önnek címzett levelek A. pont Ganz névre szólnak, és aláíráskor is ezt használja. Miért nem írják ki, hogy Abraham?

GANZ Hogy ne véljenek zsidónak.

MÜHLWENZEL Nem kedveli őket?

GANZ Ebben az országban nem jó zsidónak lenni.

MÜHLWENZEL Magyaroknak sem jó lenni, Ön mégis magyaros ruhában jár.

GANZ Ahogy itt latinul mondják, Hungarus vagyok.

MÜHLWENZEL Elmaradott népség.

GANZ Fejletlen ország, óriási fejlődésnek néz elébe.

MÜHLWENZEL Az életéről legyen szíves.

GANZ 1814. február hatodikán születtem, atyám Ulrich Ganz, kántortanító a svájci Embrachban, Zürich kantonban. Első házasságából én vagyok a legidősebb. Van három öcsém és két húgom, két öcsém budai gyáramban dolgozik. Atyám második házasságából is vannak testvéreim, Svájcban élnek.

MÜHLWENZEL *(az iratokat lapozza)* Sokfelé járt.

GANZ Mesterlevelem, amelyet szintén lefoglaltak, a zürichi Escher-Wyss gyárból való; dolgoztam Schaffhausenben, Colmarban, Strassburgban, Nancyban, Párizsban, Milánóban, Bergamóban, Rómában, Bécsben. Nyolc éve érkeztem Pestre, a Hengermalomban lettem öntőmester. 1845 januárjában önálló üzemet alapítottam Budán.

MÜHLWENZEL Milyen nyelven beszél a munkásaival?

GANZ Német munkásaim vannak.

MÜHLWENZEL A feleségével milyen nyelven beszél?

GANZ Németül.

MÜHLWENZEL Az apósa, Laurenz Heiss késesmester tud magyarul?

GANZ Nem kérdeztem.

MÜHLWENZEL Hát a felsége sógora? Pospesch Antal, a Csiga vendéglő tulajdonosa.

GANZ Kocsmáros, úgyhogy minden nyelven beszél.

MÜHLWENZEL Azt olvasom, hogy a Csigában gyülekeztek a magyar írók és színészek, és felségsértő kijelentésekre ragadtatták magukat. Ott létesült a Nemzeti Kör és az Ellenzéki Kör. Az egész emeletet kibérelték. A felesége sógora még a söntését is bérbe adta nekik, mert ott hátul vezet a lépcső az emeletre.

GANZ Erkölcsileg kifogásolható, ám üzletileg termékeny a lépcsőért is bérleti díjat szedni. Ha nem érte volna meg a magyaroknak, áthurcolkodnak máshová. Az emeleten soha nem jártam, és ha a földszinten felségsértő kijelentéseket hangoztattak is, nem értettem. A Csigában ritkán időztem, kiesett a szokásos közlekedési útvonalaimból.

MÜHLWENZEL Annál inkább járt a Griffben, itt mellettünk, a Vadász utcában.

GANZ Talán kitűnik a jelentésekből, hogy július eleje óta főleg a Griffben tartózkodtam. A hadi cselekmények miatt nyersanyagot nem kaptam, megrendelőim nem akadtak, gyáramban a munka június eleje óta szünetel. Negyvenöt kiváló munkásom van, nem küldtem el senkit, a heti bérüket kölcsönből fizetem.

MÜHLWENZEL Péntekenként.

GANZ Volt úgy, hogy szombatra maradt. Több helyről kell a pénzt összekünyerálnom.

MÜHLWENZEL Önt négy éve Schlick Ignác öntődés beperelte, mert elcsábította a munkásait.

GANZ A pert megnyertem. A munkásaim vallomásából kitűnt, hogy ő csábította az én munkásaimat, akik a legjobbak a szakmában. Én másfél-szer annyit fizetek, mint a többi öntődés.

MÜHLWENZEL Kitől vett fel kölcsönt?

GANZ A hitelszerződéseket a papírok között találja. Tartozom Buda városának 4000 forinttal, Gottlieb Wilke rézöntő barátomnak 2000 forinttal, egy bécsi banknak 600 forinttal...

MÜHLWENZEL Rothschildnak. Valamint tartozik Andrassy György grófnak a dernői vasércért 4000 forinttal...

GANZ Andrásy gróf pesti képviselőjének, Szandtner Vilmos vaskereskedőnek a tartozásomat június 27-én és 30-án két részletben megfizettem. Az elismervénynek ott kell lennie a papírok között.

MÜHLWENZEL Csakhogy Ön az adósságát Kossuth-bankókban törlesztette.

GANZ A Kossuth-bankókat három héttel később tiltották be.

MÜHLWENZEL Gratulálok az előrelátásához.

GANZ Szakmámban a pénzügyi szimat nélkülözhetetlen. Ha megjegyezhetem, hiba volt, hogy önök ekkora pénzügyi válságot robbantottak ki. A Kossuth-bankókat lassan kellett volna kivezetni. Ausztria a horribilis államadósságát mindenképpen a pacifikált Magyarországról fogja behajtani, de a helyi pénz érvényben hagyásával sokkal jobban járt volna.

(Csönd)

MÜHLWENZEL Tudomásom szerint Andrásy György gróf beperelte önt, követeli az összeget.

GANZ Szemtelenség egy szabályosan megfizetett tartozást újra követelni. Adósságomat az akkori törvényes fizetőeszközben törlesztettem. Nincs a világon bíróság, amely visszamenőleges döntést hozna.

MÜHLWENZEL Én nem lennék ennyire optimista. Andrásy gróf úr a lázadás alatt Bécsbe tette át a lakhelyét, ott közel van a tűzhöz.

GANZ A tűzhöz szakmámnál fogva én még közelebb vagyok.

MÜHLWENZEL Ön nyughatatlan természet lehet, bizonyos Fehr Vilmossal is pereskedett.

48

GANZ Igen.

MÜHLWENZEL Hol ismerte meg Fehr Vilmost?

GANZ Melegnanóban, Milánó mellett. Az ottani hengermalomban voltam öntőmester, Fehr Vilmos pedig a mérnök.

MÜHLWENZEL Miért távozott onnét?

GANZ Megbetegedtem, és Bécsben ajánlottak orvost.

MÜHLWENZEL Hogy került Ön Pestre?

GANZ Fehr Vilmos írt, hogy Pesten hengermalom létesül, és öntőt keres.

MÜHLWENZEL Eszerint Ön Fehr Vilmossal jó viszonyban volt.

GANZ Akkor még igen.

MÜHLWENZEL Most már nem?

GANZ Nem.

MÜHLWENZEL Tud róla, hogy Fehr Vilmos tavaly nyáron Kossuth ügynökeként Bécsben próbált a honvédségnek fegyvert vásárolni?

GANZ Nem tudok róla.

MÜHLWENZEL De Kossuth Lajost csak ismeri.

GANZ Találkoztam vele.

MÜHLWENZEL Mikor?

GANZ Két éve az iparkiallításon ő adta át az ezüstérmét egy szép öntöttvas kályhámért.

MÜHLWENZEL Azóta nem látta?

GANZ Nem.

MÜHLWENZEL Mégis folyamodott a protekciójáért! Írásos nyoma van!

GANZ Főhadnagy úr talán nem tudja: aki ebben az országban az elmúlt években üzemet akart alapítani, az vagy Széchenyit, vagy Kossuthot, de legalább az egyiküket nem tudta megkerülni. Minden fejlesztésről ők döntöttek. Olykor huzakodtak, olykor nem. Amikor Fehr Vilmos '44 végén nem akarta kifizetni a járandóságomat, és visszamenőleg meghamisította a munkaszerződésemet, felmondtam a Hengermalomban. Széchenyi gróf úr, kinek Fehr Vilmos behízelt modora és a felesége megtetszett, megtiltotta, hogy induló üzmem számára az Óbudai Hajógyár nyersanyagot szállítson. Fehr Vilmos a gróft rosszindulatúan tájékoztatta felőlem. Én a jobb szemem elvesztéséért kártérítésre is pereltem Fehr Vilmost, mert a kísérleti öntéshez a feltételeket ígérete ellenére nem biztosította, így fröccsent a vas az arcomba; néhány hétig egyáltalán nem láttam, csoda, hogy a bal szememet meg tudták menteni. Mind a két pert elvesztettem. Széchenyi gróft levélbeli kérésemre Kossuth Lajos felkereste, és a Védegylet nevében meggyőzte, hogy az én üzmem működése hasznos az országnak. Széchenyi gróf a rám vonatkozó tiltást visszavonta, amit úgy vettem észre, hogy a Hajógyár megkezdte a szállítást.

MÜHLWENZEL Azóta Kossuthot nem látta?

GANZ Nem láttam.

MÜHLWENZEL Mégis több tucat ágyút és sok tonna lőszert gyártott neki!

GANZ Nem Kossuthnak gyártottam, hanem a honvédségnek. Az irataim között főhadnagy úr megtalálja a honvédtüzérség vezetőjének, Lukács Dénes ezredesnek a parancsát...

MÜHLWENZEL Az nem parancs, hanem kérés...

GANZ Én felszólításnak vettem... Azt gyártom, amit megrendelnek... Ha lépcsőkorlátot rendelnek, kiöntöm. Ha ágyúcsövet, kiöntöm. A hadiipari megrendeléseim teljesítéséből tudtam kifizetni az adósságaimat.

MÜHLWENZEL A lázadó seregnek dolgozott!

GANZ A törvényes hadseregnek szállítottam. Lukács Dénes ezredes hozzáértő ember hírében áll, a gyermek Ferenc Józsefet ő okította tüzérségi ismeretekre, azóta császár...

MÜHLWENZEL Lukács Dénest Aradon halálra ítélték. Ön csúsztat, nevezett ezredes csak idén májustól volt a magyar tüzérség parancsnoka, tavaly még nem volt az, Ön azonban már tavaly is gyártott ágyúkat Kossuthnak!

GANZ Tudomásom szerint, főhadnagy úr, a magyar hadsereg sokáig ugyanolyan császári-királyi sereg volt, mint a Jelasics báné... Császári-királyi sereg harcolt császári-királyi sereg ellen...

MÜHLWENZEL Maga prókátorságot is tanult?

GANZ Kérem főhadnagy urat, vegye figyelembe Johann Wahlheim budai polgármester igazoló levelét, amely szerint én soha nem politizáltam...

MÜHLWENZEL Maga ellen az a vád, hogy fegyvert rejtegetett. Egyetlen díszkard, egyetlen rozsdás flinta birtoklásáért az elmúlt hetekben azonnal akasztottunk, ha a fegyvernek alig minősíthető ócskavas nem volt leadva vagy bejelentve. Az Ön gyáranak udvarán ágyúcsövek és lövedékek tömegét találtuk!

GANZ Ezen nyersanyagnak számító, fegyverként és lőszerként használhatatlanná tett ócskavasak beolvasztásra vártak. Ahhoz, hogy fegyvert rejtegessek, két dolog szükségeltetik: a fegyver és a rejtegetés. Ezek a vasak nem fegyverek, és nem rejtegettem őket, bárki láthatta a gyáram udvarán.

MÜHLWENZEL Statárium van, uram. Nincs idő bebizonyítani, hogy az ágyúcső voltaképpen kályha. Andreas Schaudt harangöntő mestert két ágyúcső legyártása miatt a napokban húsz év várfogságra szándékozom felterjeszteni.

GANZ Arra kérem főhadnagy urat, hogy ne siesse el. Láttam azt a két ágyúcsövet, amit Schaudt mester harangok beolvasztásából készített, használhatatlanok, hólyagos az öntés.

MÜHLWENZEL Eszerint szakértőként is alkalmazták a seregben?

GANZ Szakmailag érdekelt.

MÜHLWENZEL Újabb vádpont.

(Csönd)

MÜHLWENZEL Honnét ismerem én magát?

GANZ A Griffből. Ön is ott szokott whistezni.

MÜHLWENZEL Voltunk mi párban is?

GANZ Voltunk.

MÜHLWENZEL És nyertünk?

GANZ Nyertünk. Mi voltunk a Kelet–Nyugat. Utolsó hívásra Ön a tízest játszotta ki, én a királyt. Müller százados mint Észak és Mitlacher százados mint Dél játszott ellenünk. Már a negyedik ütéskor észleltem, hogy elfeledkeztek a királyról.

(Kis csönd)

MÜHLWENZEL Minden ütésre emlékszik?

GANZ Hogyne.

MÜHLWENZEL Mitől volt ez a parti annyira fontos önnek?

GANZ Nem volt fontos. Minden partira emlékszem, amit valaha játszottam.

MÜHLWENZEL Önnek Budán van a gyára. Mégis Pesten lakik?

GANZ Rendesen a gyáramban lakom, de az elmúlt viharos hetekben a Griffben húztam meg magam... A tulajdonos, Anton Pospesch régi barátom. Nála a Hajós utcában nincs hely, sok a gyermeke, a felesége beteges; gondoltam, nem árt, ha ehhez a szép nagy Újépülethez minél közelebb kerülök...

MÜHLWENZEL Szimatolt?

GANZ Kártya közben sok minden kiderül.

MÜHLWENZEL Teljesült a kívánsága, végre belül került a Birodalom legnagyobb kaszárnyáján. Most aztán közvetlenül értesülhet mindenről.

GANZ Igyekszem is informálódni. Öntől függ, hogy hozzátartozóim bejöheszenek beszélőre?

MÜHLWENZEL Én teszek javaslatot. Anton Kornberger tüzér őrnagy írja alá az engedélyt.

GANZ Kérem, főhadnagy úr, javasolja, hogy bejöhessen hozzám a feleségem és az apósom.

MÜHLWENZEL Ifjú nejeinek nem tenne jót. Mint látom, még csak tizenhat éves.

GANZ Erősödni fog tőle a lelke.

MÜHLWENZEL Hogyhogy ilyen bizonytalan időkben nősülésre adta a fejét?

GANZ Korábban nem volt ilyesmire időm. Feleségemet akkor ismertem meg, amikor a Griff konyhájában leforrázta magát; szóltak, hogy lássam el a sérülését, értek hozzá.

MÜHLWENZEL Mit tud mondani a felesége sógoráról?

GANZ Övé volt a Szép Juhászné, eladta. És övé a Csiga kávéház a Városháza közelében, mint Ön is említette.

MÜHLWENZEL Mit gondol, ki jelent nekünk a Griffből?

GANZ Nem tudom, de jó páran lehetnek. Maga Pospesch aligha, a gyanú árnyékát is kerüli, jobb kocsmáros ő annál, semhogy bármi okból vendéget veszítsen.

MÜHLWENZEL Ő az az erős, fekete szakállú ember?

GANZ Igen, cseh származék Pozsonyból, szakmájára nézvést mészáros.

MÜHLWENZEL Előttem az Ön házassági szerződése.

GANZ Házassági tanúm, Johann Türnböck a Habsburg-ház rendíthetetlen híve. Zichy Ferenc gróf, a Habsburg-háznak a cárhoz kinevezett követe az Önök júniusi bevonulásának másnapján Türnböck urat Buda alpolgármesterévé nevezte ki, amit a képviselő-testület utólag jóvá is hagyott. Türnböck alpolgármester megerősítheti Wahlheim polgármester nyilatkozatát politikai semlegességről. Türnböck már a felkelés előtt is tanácsnok volt Budán, a Bécsi kapu utcában álló szép nagy háza május 21-én, mikor a magyarok visszafoglalták a Várat, porig égett, én fogadtam be a családjával együtt... Tőle is bizton remélhetek igazoló iratot...

MÜHLWENZEL Igazoló iratokkal törlik ki a pesti hadbírók a feneküket. Ha jól tudom, 1845. január 20-án egy árverésen Ön éppen Türnböck úr elől szerezte meg a tönkrement Fleischbauer vízimolnár házát 4500 forintért. Szintén Türnböck úr végezte el az Ön gyáranak tűzrendészeti vizsgálatát, és mindent rendben talált.

GANZ Milyen sokoldalú képet sikerült szerezniük a tevékenységemről, elismeréssel adózom.

MÜHLWENZEL A házassági szerződése szerint Ön a felesége családjától 400 forintot kap készpénzben, valamint egy ezüst tejfeleskanalat és hat ezüst kávéskanalat. Ön ugyanakkor 4000 forint értékben a felesége javára betábláztatja két ingatlanát a Spitalgasse 26-os szám és a Königsberg Gasse 336-os szám alatt. Ön ezt az említett 400 forint készpénzt kézhez kapta már?

GANZ Még nem. A gyárom udvarán álló kétszobás lakást feleségem számára háromszobássá bővítetni szándékozom. Minthogy szerdán volt az esküvőm, vasárnap hoztak be, és ma is csak kedd van, még nem volt alkalmam a munkásokkal beszélni.

MÜHLWENZEL Az a pénz tehát még az apósánál van?

GANZ Nála van.

MÜHLWENZEL De az a pénz mindenképpen Önt illeti meg.

GANZ Engem.

MÜHLWENZEL Hívja be az apósát, beszélgessen vele. Kérelmét támogatólag fogom előterjeszteni Kornberger őrnagy úrnak.

GANZ Köszönöm, főhadnagy úr.

MÜHLWENZEL Körülményeivel meg van elégedve?

GANZ Tökéletesen.

MÜHLWENZEL Úgy értesültem, hogy Ön három nap alatt sajnálatos módon még csak szalmazsákot sem kapott.

GANZ Mielőtt Pestre jöttem, gyalog és szekéren bebarangoltam fél Európát, és többnyire a földön háltam.

MÜHLWENZEL Úgy tudom, hogy részint tévedésből, részint a sok új rab érkezése miatt beállt szűkösségből kifolyólag Ön három napja ellátmányt sem kapott.

GANZ Tóth József főfoglár felesége rám is főz.

MÜHLWENZEL Fekhelye érdekében intézkedni fogok.

GANZ Köszönöm.

(Mühlwenzel csönget. Bejön a foglár, kivezeti Ganzot.)

Negyedik jelenet

(Nagy szoba. Hosszú asztal. Két végén egy-egy szék. Jön két foglár, közöttük Ganz Jozefin. Egyik Foglár int a fejével, Jozefin leül az egyik székre. Csönd. Másik oldalról jön két foglár, közöttük Ganz, lábán bilincs. Ganz leül a másik székre.)

52

GANZ Boldoggá tesz, hogy látom, Jozefin.

JOZEFIN Nemkülönben, Ábrahám.

GANZ Nagyra értékelem, hogy könnyeit vissza tudja tartani.

JOZEFIN Igyekszem.

GANZ Remélem, valamennyien egészségesek.

JOZEFIN Terézia gyengélkedik, mint mindig.

GANZ És Anton?

JOZEFIN Jól van. A kocsmái között szaladgál.

GANZ Üzenem neki, hogy a Griffet igencsak hiányolom, a kártyapartnereket különösen. Képzelve, itt bent találkoztam egyikükkel.

FOGLÁR Belső ügyekről tilos beszélni.

GANZ Én csak előzékeny kihallgatómat, Mühlwenzel főhadnagy urat említettem, nem pedig a rabtársaimat. A-dolph Mühl-wen-zel. A legjobbkat mondhatom csak róla.

FOGLÁR Akkor se beszéljen személyekről!

GANZ Igenis! – Szerencsémnek tartom, hogy az esküvőnk okán nekem járó hozományt még nem volt időm elkölteni, most a kocsmáros úrnak az én érdekemben nagyon jól fog jönni.

JOZEFIN Antonról beszél?

GANZ Róla. Kérem atyját, hogy a nekem járó pénzt adja át a maga sógorának, ő majd megforgatja. A kártyaasztalnál.

JOZEFIN Hogy atyám azt a pénzt, ami Önnek jár, adja át Antonnak?

GANZ Kártyázza el, hátha megfial.

JOZEFIN Az egészset?! Kártyázza el?

GANZ Az egészset. Annál nagyobb lesz a nyereség.

JOZEFIN De hát az nagyon nagy összeg!

GANZ A tejeleskanál és a kiskanalak megmaradnak. Tegye, amit mondtam.
(*Kis csönd*)

JOZEFIN Egészsége hogy szolgál?

GANZ Remekül. A koszt pompás, magam se főznék jobban és bőségesebben.

Éppen ilyen tágas szobában lakom egymagam. Sem hortyogás, sem fecsegés nem zavar. A kilátás tüneményes, gyönyörködöm a Bomba téren lévő raktárain látványában.

FOGLÁR A helyszínleírás tiltva van. Végezzenek. Kifelé!

(*Ganz és Jozefin feláll. Kétfelé kikísérik őket.*)

Ötödik jelenet

(*A kihallgatószoza. Mühlwenzel az asztal mögött ül. Két foglár bekíséri Ganzot, akinek a lábán nincs bilincs, és kimennek.*)

MÜHLWENZEL Újra belenéztem az irataiba, és ismételten úgy találtam, hogy Önnek az apósától 400 forint készpénz jár.

GANZ Igen.

MÜHLWENZEL Ön szerint a 200 forint a 400-nak hanyadrésze?

GANZ A fele.

MÜHLWENZEL Örülök, hogy egyetértünk. (*Csönget, a foglárak bejönnek, kivezetik Ganzot.*)

53

Hatodik jelenet

(*Sötét cella. Négy priccs, hat szalmazsák. Szék és asztal egy sincs. A rabok a falnak vetve hátukat némán álldogálnak, némelyik dohányzik, köhög, szörcsög, harákol, közöttük Ganz ácsorog. Foglár bevezeti Balassa János doktort.*)

BALASSA Jó napot.

MIND (*morognak*)

BALASSA Melyikük a fejfájós?

GANZ Én vagyok, doktor úr, Ganz Ábrahám.

BALASSA Balassa János. Hol hallottam ezt a nevet?

GANZ Van egy vasöntödém a Vízivárosban...

BALASSA Ön az, aki a munkásai számára jól felszerelt ispotályt rendezett be a gyárában?

GANZ Én vagyok.

BALASSA Igaz, hogy nyugdíjat is akar adni nekik?

GANZ Önálló pénztárat különítettem el a számukra, hogy a megtakarításuk ne vesszen kárba, különben elisszák.

BALASSA Mi a panasza?

GANZ Fejgörcseim vannak.

BALASSA Mióta van bent?

GANZ Október 28-a óta. De odakint is szokott fájni a fejem. A doktorok mindenféle szereket adtak.

BALASSA Kik kezelték?

GANZ Leginkább Wagner János doktor.

BALASSA Akkor tudom, hogyan kezelte: vízkúrával. Nagyra becsülöm Wagner kolléga tudását, a tifuszt is vízzel gyógyította, csoda, hogy rá nem ment maga is.

GANZ Hónapokig kínlódtott, de csak kimászott belőle.

BALASSA Ahol víz csak szűkösen van, ott nem fogok vízkúrát előírni. Kinél járt még a főfájásával?

GANZ Gárdos doktornál.

BALASSA A hírneves Gárdos doktor rendkívüli módon ért a delejezéshez, nincs a mesmerizmusnak nagyobb magyar mestere nála. A szellemek által uralt magnetizmus csodákra képes. A szellemek Gárdos doktorral kivételeznek; ahová ő idézi meg őket, ott jelt is adnak magukról.

GANZ Engem a szellemek gonoszul kerülnek.

BALASSA Megvizsgálom. A jobb szemével mi történt?

GANZ Arcomba fröccsent az izzó vas. Csoda, hogy a másikkal látok.

BALASSA Hát akkor természetes, hogy fáj a feje.

GANZ Mi az ötvözéshez gyakran használunk antimont, mely az arzénhoz hasonló, bár enyhébb tüneteket produkál.

BALASSA Ön azonban mostanában nem ötvöz.

GANZ Mostanában nem.

BALASSA Akkor az antimon-túladagolást kizárom. Ajánlhatnék némely gyógynövényeket, talán be tudja hozatni. De nem tudok okosabbat tanácsolni, próbáljon minél gyorsabban kikerülni.

GANZ Köszönöm a tanácsot. Doktor úr mióta van bent?

BALASSA Október 3-a óta. Tavaly két ifjú ember tisztté avatásának ügyében írtam egy levelet Kossuthnak, úgy látszik, lefülelték... Mi tagadás, a márciusi ifjak választmányának is tagja voltam... De megnyugtathatom, hogy már szabadlábban vagyok!

GANZ Csakugyan?

BALASSA Ejtették a rebellió és az összeesküvés vádját, erről írást is kaptam. Egyúttal megkértek, maradjak bent tolmácsnak. Sok a beteg, aki csak magyarul beszél. Kérésük, mondhatni, parancs.

GANZ Igaz, hogy Batthyány gróf öngyilkosságot kísérelt meg?

BALASSA Háromszor döfött a nyakába igen mélyen, hajszálon múlt, hogy sikerült. Engem riasztottak elsőként a szomszéd cellában, bekötöztem, aztán visszakísértek.

GANZ Nem fér a fejembe, hogyhogy nem vették észre azt a tört.

BALASSA Most fejemet a keblére hajtom, lélegezzen mélyeket. – Karger főfoglár, kinek a fekélyeit gyógyítottam, azt mondta, hogy a gróf neje cipóba rejtve hozta be.

GANZ Hogyhogy nem szegték meg azt a cipót? Hát nem előírás?

BALASSA Valakiknek kellemesebb lett volna, ha a magyar miniszterelnök öngyilkos lesz, mintsem ha kivégzik, kisebb lenne a felháborodás. Az ifjú császár bizonytalan és gyáva, Varsóban Miklós cár kezét csókolta térdre omolva, a segítségét kérve. A megalázkodása nem talált feltétlen helyes-

lésre. Bécsben némely kormánytagok is túlzásnak tartották Batthyány kivégzését, de Zsófia anyacsászárné ragaszkodott hozzá... Gyűlöli a magyarokat, a fúria... Kempen altábornagy az öngyilkolásba be lett avatva. Milyen különös, Haynau épp a Batthyány kivégzését megelőző napokban nem volt Pesten, Komáromban egyezkedett Klapkával, utána Bécsből levélben barmolta le Kempent, amiért a grófort akasztás helyett kegyelemből főbe lövette. Haynau buta és gyáva, nem lát bele a kártyákba. Ha Kempen nemtörődöm lett volna, nem lenne most a birodalom csendőrfőnöke, az első ember a császár után. A hadbírói karban sem volt egyöntetű a helyeslés, justizmordot emlegettek. Nem mintha az udvarban született ítéletek ellen bármit is tehetnének. De ha az osztrákok valaha ki akarnak békülni a magyarokkal, ez a kivégzés megnehezíti a dolgukat.

GANZ Mi lenne a doktor úr szerint a biztos önkivégzési mód?

BALASSA Jó magasról vesse le magát, zuhanás közben úgy intézve, hogy a feje búbjára essen.

GANZ Mit nevez jó magasnak?

BALASSA A második emelet már megfelel. – Sípól a tüdeje. Nem nehéz az Újépületben tüdőbajt szerezni.

GANZ Majd visszatartom a lélegzetemet, amíg ki nem engednek. Hallom, egy tüdőbeteg nemrég szabadult.

BALASSA A Tyroler József nevű zsidó. Boszorkányos keze van, rajzai egyszer sokat fognak érni. Ő tervezte a Kossuth-bankókat, és ő készítette a metszeteket a rebellis magyar politikusokról. Vért köpött, megvizsgáltam, fiatal, de nem húzza sokáig. Haynau szeretője, egy zsidó nő vitette ki, bár a tábornoszernagy úr, a félzsidó, a zsidókra különösen fenekedik. – Most megkopogtatom. Szervei jók. Főfájásra növényi főzeteket ajánlanak. Rokonai szedjenek őszi margarétát, szárítsák ki, zúzzák porrá, leforrázva fogyasztandó. Lehetőleg távozzék innét mielőbb. Télen e fűtetlen, vastag falú cellák örökre megnyomorítják az ízületeket. A kivégzéseket csak felfüggesztették, Haynau most is sorozatban írja alá a halálos ítéleteket. Volt szerencsém.

55

Hetedik jelenet

(A beszélőterem. Öt-öt foglár jobbról, illetve balról öt-öt lábbilincses rabot, illetve látogatót vezet be, köztük Ganz és Jozefin. A hosszú asztalnál egymással szemben állnak. Csönd.)

FOGLÁR Beszélgetni!

(Hangzavar. Kihalljuk Ganz és Jozefin beszélgetését.)

GANZ Mondtam, hogy az egészség kell odaadni!

JOZEFIN Megmondtam Antonnak...

GANZ Adja oda a másik felét is, a buta hentes!

JOZEFIN Ne haragudjon...

GANZ Nem magára haragszom...

JOZEFIN Sok bajuk van... Teréz betegeskedik...

GANZ Szedjen nekem őszi margarétát, szárítsa ki a napon... Majd kérek hozzá forró vizet...

JOZEFIN Gyűjtők a réten...

GANZ Vigyázzon magára. Bízzék bennem, kikerülök innét, csak az a buta hentes ne ravaszkodjon...

FOGLÁR Befejezni! Csönd!

(Csönd lesz. A rabokat és a látogatókat kivezetik.)

Nyolcadik jelenet

(A kihallgatószoza. Az asztal mögött Mühlwenzel főhadnagy. Két foglár bevezeti Ganzot, a lábán hagyják a bilincset, kimennek.)

MÜHLWENZEL Elnézését kérem, hogy a kettes számú pavilonba kellett át-helyeznünk, de túlszaporodtak a foglyok. A több rabhoz több foglár illene, de a foglárok számát csakis a rabok összezsúfolásával növelhetnénk... Humánusan úgy döntöttünk, hogy a foglyok jólétét nem veszélyeztetjük. És hát foglárhiány is van, nehéz újakra szert tenni.

GANZ Ne lennének jelentkezők?

MÜHLWENZEL Tudja, hogy folyik maguknál a toborzás? Elszörnyedtem, amikor Magyarországra érkezvén megtudtam. A vásárban addig itatják a falusi legényeket, amíg aláírnak, aztán amikor másnap a kaszárnyában kijózanodnak és tiltakozni kezdenek, agyba-főbe verik őket. A legnagyobb ellenállókat addig verik, amíg teljesen meg nem törnek, belőlük lesznek a foglárok. Hát ilyenek a viszonyok maguknál. Soká el fog tartani, míg teret nyer itt a civilizáció. – A Birodalom valamennyi tömlőcében hiányt szenvedünk foglárból, és időbe telik, amíg az újak kinevelődnek. – Ügycet tovább vizsgálgatva úgy találtam, hogy a Griffben sajnálatosan szűkös a sörválaszték. Tudna szólni a sógorának, hogy a Schmidt-féle serfőzdeből is szerezzen be nedűt? A Duna vize helyett kútvizet használnak.

GANZ Schmidt az Üllői útról kocsival viszi ki a hordóit másfél mérföldnyire, ott érleli állandó hőmérsékleten egy kőbánya tárnáiban. Drágább, mint a Mayerffy serfőzdejéből való, amelynek előnye, hogy a hordókat pár perc alatt át lehet gurítani a Griffbe, kocsi sem kell hozzá.

MÜHLWENZEL Rálátunk a Mayerffyra a tisztí bástyából, testületileg szoktunk leugrani, amikor látjuk, hogy épp kevés a magyar... De ott nem lehet kártyázni...

GANZ Ajánlhatom a Tüköry serfőzdet. Egy ugrás a Hengermalomtól a Duna-part felé. Tágas a csarnok, és igen jó a sör.

MÜHLWENZEL Nincsen kedvem oda-vissza slattyogni a latyakban. Különben is, úgy igazítottak el minket, hogy idegennek lakatlan helyre nem tanácsos merészkednie.

GANZ Valóban nem árt, ha az embernek kéznél van az ökle.

MÜHLWENZEL Hozasson a sógorával kóstolót a Tükörytől, csak nekem.

GANZ Megüzenem.

MÜHLWENZEL Nagyszerű. – Hány ágyút is készített Ön a rebellis seregnek?

GANZ Tavaly négyet, és kiöntöttünk még hatot.

MÜHLWENZEL Ezt a hatot foglaltuk le?

GANZ Igen.

MÜHLWENZEL És az a bizonyos tűz, az mikor tört ki?

GANZ Február 3-án.

MÜHLWENZEL Vagyis még az osztrák uralom alatt. A házuk is leégett?

GANZ Nem, csak az istálló, a lovakat kimentettük, a kocsik egy része azonban bennégett.

MÜHLWENZEL És az üzem?

GANZ Vízrel locsoltuk, minden öntőforma és szekrény megmaradt. Az összes munkás részt vett a mentésben. A szomszédban keletkezett a tűz, nyolc ház égett le.

MÜHLWENZEL Felmerül a gyanú, hogy államellenes gyújtogatásban vett részt.

GANZ Ezzel eddig nem vádoltak. Mi magunk oltottunk, mert a tűzoltók nem értek oda.

MÜHLWENZEL Gyanúsnak találok; függőben hagyom. És mi történt májusban, a magyar megszállás alatt?

GANZ Május 4-én jötték a magyarok a pontonhídon. A császári sereg három hétig védekezett a Várban, és lőtték, amit értek. Láttuk, ahogy leég Pesten a szép, új házsor. A Bomba téren csaknem teljesen leégett az Erzsébet-apácák kolostora, mi is oltottuk; féltettük a raktárainkat, de azok megmaradtak. A Vízi kapun rengetegen menekültek ki családotul Óbuda felé, elláttuk őket vízzel és élelemmel; azt mondják, több mint kétezren voltak. Wahlheim polgármester, igazoló levelem szerzője eszközölte ki a német polgárok távozását Hentzi parancsnoktól, akiről úgy hírlett, hogy az utolsó emberig védi a Várat, amit meg is tett. A mi házunkat is lőtték, mert mögöttünk hat magyar üteg volt felállítva, és két hadosztály gyalogság. A Várból ugyan nem lehetett látni őket, de a kémek nyilván megvitték a hírét. Velünk szemben, az utca túloldalán a szénaraktár teljesen leégett. Oltani a golyózáporban, azt már nem tudtunk, lehúzódtunk a pincébe. Más élelem híján tizenkét napig kenyéren és boron éltünk. Mécsesünk volt, fel se jöttünk. Végig nem voltunk józanok. Az ostrom utolsó két napján már nem törődünk a lövedékekkel, a háztetőről néztük a magyar támadást.

MÜHLWENZEL Hány napig voltak Önök mindösszesen házi fogságban?

GANZ Tizennyolc.

MÜHLWENZEL Vallomása jórészt egyezik azzal a levéllel, amit az Ön Henrik nevű öccse az Önök apjához írt július 23-án.

GANZ Együtt vészeltük át.

MÜHLWENZEL Öccse most is a gyárban tartózkodik, ha jól tudom.

GANZ Elszánt munkásainkkal együtt igyekszik megakadályozni, hogy betörjenek, és szétlopják a gyárat.

MÜHLWENZEL Nem szándékozom öccsét is kihallgatni, elegendő az Ön vallomása. Nekem a keltezés tűnt fel Henrik Ganz beszámolójában. Akkor írt a magyarok diadaláról, amikor már több mint egy hónapja mi voltunk az urak Pest-Budán.

GANZ Eltéveszthette a keltezést.

MÜHLWENZEL Cenzúránkon a levél másolata másnap, július 24-i keltezésű; ha kívánja, megtekintheti. Tévedhetett Henrik Ganz egy teljes hónapot is akár, de nálunk a másolási feladatot soha nem fektetik. Megállapítom,

hogy az Ön öccse írt egy ártatlannak tűnő, az ártatlanságukat bizonyító levelet azután, hogy Pest-Budát elfoglaltuk. Arra számítottak, hogy a levél a kezünkbe kerül, és lemásoljuk. Abban bíztak, hogy ezen beszámoló révén bizonyítékuk lesz arról, hogy a hadi cselekményekben nem vettek részt, és mi elhisszük, hogy végig a pincében lapultak. Az a hat szem ágyúcső van bevallva mindössze, amit már nem volt idejük elszállítani, és amit mi lefoglaltunk. Szó sincs a levélben arról, hány ágyút is gyártottak összesen. Nyoma sincs annak, hogy Kossuth mit fizetett Önöknek. Illetve valami nyoma csak van, az, hogy Ön az adósságai egy részét június végén, épp a bevonulásunk előtt törleszteni tudta. Ügyes fogás a levél, egy tapasztalatlan kihallgató észre se venné.

GANZ Buda visszavétele alatt kenyérben és borban pontosan úgy bővelkedtünk, ahogyan Henrik öcsém leírta.

MÜHLWENZEL Szüntelen mámorban töltötték e napokat, ezért az ostromból másra nem is emlékszik.

GANZ Nem.

MÜHLWENZEL Épületes időtöltés lehetett.

GANZ Ami a bevételeinket illeti, számos elemet gyártottunk a Lánchídhöz.

Ha lefogásomkor némely számláim elkallódtak volna, Adam Clark mérnöknel Pesten, Sina György bárónál a Bécsi Nemzeti Bankban, valamint a bécsi Rothschild bankban meg kell lenniük.

MÜHLWENZEL Henrik öccsétől a napokban megtisztelő levelet kaptam.

Azt írja, hogy Önök svájci állampolgárok. Ezzel eddig is tisztában voltam.

Ha majd egyszer találkozik velem, üzenem neki: nyolc nappal az Ön letartóztatása előtt felakasztottunk három idegen állampolgárt: Mięczysław Woroniecki herceg alezredest, Charles d'Abancourt alszázadost és Peter Giron alezredest, aki a honvédség német légiójának volt a parancsnoka. Feletteseink úgy látták jónak, hogy a magyar rebellió nemzetközi felforgató jellege iránti utálkozásukat egy franciából lett lengyel és egy német kivégzésével is kifejezésre juttassák. Ha az Ön ellen írt feljelentés előbb ideér, lehet, hogy negyedikként maga is köztük lógott volna. Úgyhogy a külföldi állampolgárság semmitől sem mentesít.

(Mühlwenzel megrázza a csengőt. Jön két foglár, kivezetik Ganzot.)

Kilencedik jelenet

(Tanácssterem az Újépületben. Geringer, Haynau, Hegyessy Péter, Delamotte.)

HAYNAU Kezdjük. Tónikám?

DELAMOTTE Első pont. Teendők a túlszűfoltság ellen.

HEGYESSY Szabadon kéne engedni azokat, akik enyhe büntetést kaptak, vagy ilyenre számíthatnak. A hadbírók listáján csaknem háromszáz ilyen név található, az Újépület foglyainak egyharmada.

HAYNAU Főügyész úr, miket beszél?! Szabadon engedni?! Most kezdtünk csak akasztani! Szó sem lehet róla.

HEGYESSY Bocsnat, elnézést, én csak a foglárak túlterhelése miatt...

HAYNAU Tessék, nézze: odalent járnak körbe leszegett fejjel, mint a birák, eszük ágában sincs lázadozni.

HEGYESSY Tiltsuk meg a sétát, és tiltsuk meg, hogy egymáshoz látogassanak! Vasba kéne verni valamennyit!

GERINGER Kopogtatni továbbra is fognak.

HEGYESSY Továbbra is le fogjuk hallgatni, amit kopogtatnak.

HAYNAU Úgyis tudjuk, mit üzennek: hogy ők kicsodák. Emelni kell a bűntetésük tartamát, és már alig lesznek a szabadon bocsáthatók listáján. Következő pont.

DELAMOTTE Magyar Színház.

GERINGER Fánecsy Lajostól megszabadultunk.

HAYNAU Fánecsy?

GERINGER Fánecsy. Aki a császár 19. születésnapján a díszelőadáson azt mondta, hogy „Isten annyi áldással koszorúzza Ferenc József ifjú fejét, amennyi üdvöt őfelsége az annyi viszályok közt hányatott magyar nemzetre hoz”.

HAYNAU A pimasz! Én akkor még Aradon időztem, különben felakasztatom! Az ilyeneket el kell emésztetni! Én garantáltam őfelségének, hogy száz éven belül itt újabb lázadás nem lesz. Honnét szalajtották ezt az alakot?

HEGYESSY Hamletet is játszott, Jágót is játszott, a Nemzeti Színház tagja a megalakulása óta, nem áll mögötte senki. Az Ármány és szerelemben Wurm szerepét játszotta, egyes mondatai e drámának a magyar nézők lelkében túlságos visszhangot vertek, betiltottuk, noha Schiller dagályos mondataiért nem a színészt kéne büntetni, hanem azt, aki a darabot műsorra tűzi.

GERINGER Az ő maga volt, Fánecsy. Az ügyvitellel a színház titkárát, egy népszerű színész-szerzőt bíztam meg, most nem jut eszembe a neve. Megfogadta, hogy nem tűzi műsorra sem a Bánk bánt, sem a bujdosó szerzőket, és néhány héten belül színpadra viszi az új bohózatát, amelyben semmiféle politikai utalás nem lesz, a címe: Liliomfi, egy vándorszínész fiatalember felvett neve, az agyalágyult színész barátjával végigmarhászkodja a darabot, lesz benne egy szende leány, egy vicces vénkisasszony, egy buta professzor, egy hülye zsidó, és sok-sok félreértés...

HAYNAU Helyes! Mulassanak a mi magyarjaink! Megbízható tanácsadók javasolták ezt a titkárt?

GERINGER A legnépszerűbb magyar színész, Egressy Gábor. Kipróbált ügynökünk.

HAYNAU Miért nem saját magát javasolta? Egy színész!

GERINGER Tavaly március 15-én a Magyar Színházban ő szavalta el rebellis kebelbarátja, ama Petőfi Nemzeti dalát. Egy szabadcsapatot is szervezett, és az idősebbik fiával maga is harcolt Buda visszavételéért. Ilyen előélettel nem tehetjük meg igazgatónak...

HAYNAU Akkor miért nem lóg már?!

GERINGER Törökországba szökött, és Kossuth környezetéből ad feltűnően értelmes jelentéseket. Kérelmezte, hogy hazajöhessen, most épp kint van nála Sztambulban a felesége és a kisebbik fia; hamarosan Pestre engedem.

HAYNAU De ha jelent, akkor minek engedjük vissza?!

GERINGER A színpadra nem térhet vissza, de a színházba igen, majd onnét jelent. Rendező lesz.

HAYNAU Jó. Következő?

DELAMOTTE A halálos ítéletek ügye.

HAYNAU Igen. Amióta ifjú és naiv császárunk felfüggesztette a végrehajtásukat, a hadbírók körében bizonytalanságot tapasztalok, hogy érdemes-e egyáltalán halálos ítéletet hozniuk, vagy sem. Holott júniusban Schwarzenbergtől megkaptam a kivégzendők listáját.

HEGYESSY A halálos ítéletnek visszatartó ereje van.

GERINGER Ítéljék el őket, aztán vagy kivégzik, vagy sem. Utasítom Kornberger őrnagyot, hogy ápolja a hadbírók harci szellemét.

HAYNAU Az eddig utolsóként kivégzettek között volt bizonyos Csernyus Manó. Kedves Tóni, tudsz róla valamit?

DELAMOTTE Windisch-Grätznek ő szervezte meg a magyarországi kémhálózatot... Rendkívüli tehetségről és szorgalomról tett tanúbizonyságot.

HAYNAU Csakhogy kiderült, hogy Kossuthnak is elküldte a legfontosabb információkat... Kettős kémként működött a lelkem... Barátunk és harcostársunk, a mi Tóni grófunk bájos testvérnénje, Csernyus Manó felesége, immár pedig özvegye, hiába kilincsel nálam kegyelemért; könnydús kérélésére talán hajlottam volna, de azt az utasítást kaptam, hogy semmiképp sem kegyelmezhetek...

DELAMOTTE Azért nem hoztam szóba, mert azt hittem, hogy az esetet mindenki ismeri... Nővérem a férje kettős szerepéről nem tudott... Én sem tudtam... Mélyen fájlalom...

60

HAYNAU Családtagjainkért nem felelünk. Arról sem tehetsz, kedves Tóni, hogy Vécsey Károly a másodunokaöcséd. Aradon utolsóként akasztattam fel, külön büntetésként végignézte a társai halálát. A rebellis főtisztek között ő volt az egyetlen császári-királyi udvari kamarás. És ő is az oroszoknak adta meg magát, nem nekünk...

DELAMOTTE Borzasztó, borzasztó...

HAYNAU Ebből a két szomorú példából is látható, mennyire elburjázott ebben az országban a gyom, amelyet gyökerestül kell kitépni.

DELAMOTTE Ki kell tépni, ki kell tépni!

HAYNAU Csernyus Manó viselt dolgairól nem beszélünk. Kivégzésének okaként ártatlan tévedést fogunk feltüntetni... Azt fogjuk mondani, hogy olvastam a lázadók listáját, és megakadt a szemem bizonyos Csernátony Lajos nevéen... Kossuthnak volt a titkára, forradalmi förmedvényeket irkált a sajtóban... A pályáját lopással kezdte, meg is bízott benne mindenki... Kossuth vonakodott megválni tőle... Aki nem az ő elveit vallotta, azt mocskolta, szidalmazta, rágalmazta, voltaképpen mindenkit... Párizsba szökött, ott ócsárolja most a többi emigránst. Beteg ember, viszketegség hajtja, forradalmár. Párizsban simán az ügynökünk lett. Elterjesztjük, hogy szegény Csernyus Manó az én tévedésem áldozata lett... Csernyus, Csernátony...

GERINGER Legyünk a sors, és nem egyszerűen emberek.

DELAMOTTE Nekem táborszernagy úr ötlete nagyon tetszik. A családom jó hírneve legalább részben megmarad...

HEGYESSY Csernyus éppen whistezett, amikor mentek érte; egyik szoba-

társához így szólt: „vedd át a partit, folytatom”; azt hitte, kihallgatásra viszik, de rögtön a siralomházba került, és másnap reggel már lógott is.
HAYNAU *(Delamotte-hoz)* Ott voltál a Fa-téren, Tónikám?

DELAMOTTE Nem... Későn értesültem róla... Illetve kora hajnalban, még nem voltam magamnál...

HAYNAU Szegény nővéred hogy viselte?

DELAMOTTE Ő sem volt ott... Akkor még nem tudta.

HAYNAU De azóta csak elmondtad?

DELAMOTTE Készülök rá.

HAYNAU Előbb-utóbb tedd meg, kérlek; nem szeretném, ha hiába előszobázna nálam...

GERINGER Pesten felirat terjed, a főkolomposokat ismerjük; a jóságos császárhoz folyamodnak, hogy az Újépület szörnyű zsúfoltságát enyhítse végre...

HAYNAU Kinek az ötlete volt?

GERINGER Az enyém.

HAYNAU Letartóztatni őket!

HEGYESSY Igenis.

HAYNAU Mi van még?

DELAMOTTE A Lánchíd avatására meghívandók listája.

GERINGER Széchenyi az elmeegógyintézetből?

DELAMOTTE Nem tudok róla... Utánanézek...

(Haynau, Geringer, majd Hegyessy is nevet, Delamotte is nevetni kezd.)

GERINGER Nincs szebb alkotás a Lánchídnál... Nagy szerencsénk, hogy nem sikerült felrobbantanunk...

DELAMOTTE Felteszem, ő császári felsége személyesen nem lesz jelen, és a báró urakkal képviselteti magát...

HAYNAU Geringer báró úr meg én. Ez a kívánsága.

DELAMOTTE Akár csak hét éve az alapkövetételkor, ezúttal is a Gott erhalte fog felcsendülni... A rezesbanda nagy létszámú, hangja erőteljes.

HAYNAU Helyes.

DELAMOTTE A népség a megnyitás napján a hidat hídvám megfizetése nélkül használhatja...

HAYNAU Igen.

DELAMOTTE A báró urak átsétálnak a hídon Pestről Budára, majd vissza...

HAYNAU Remek.

DELAMOTTE Budán kalaplengetéssel és ovációval számolhatunk. A pesti Rakpiacon is lesznek lelkes híveink. Odarendelek majd rajzolókat, kik az eseményt azonnómód felvázolják.

HAYNAU Uraim! Szólít a kötelesség, a Károlyi-palotában délig fogadom a rimáncodó özvegyjelölteket és az egymásra árulkodó forradalmárokat.

(Kimennek)

Tizedik jelenet

(A pesti Városháza nagyterme. 1849. december 31. Tanácsnokok stb. Jön Titkár és Koller Ferenc polgármester, mindkettő díszmagyarban.)

TITKÁR Kollár Ferenc polgármester úré a szó.

KOLLER FERENC Tisztelt nagydírmű urak, akik ma ezen a nagy, ünnepélyes eseményen ezen válságos év utolsó napján megjelenni szíveskedtek, mely esemény örökre nyomot hagy Pest városának annaleszeiben, és onét soha nem lesz kitörölhető: ezen alkalomból díszpolgári címmel ruházzuk fel azon magas személyeket, akik a magyar szabadságért, a magyar jogért és igazságért, a magyar történelmi hagyomány továbbéléséért, a magyar lélekből fakadó, abban mélységesen mélyen, kitéphetetlenül élő császárhűségért és birodalomszeretetért e zűrzavaros években, ezer veszedelem között a legtöbbet, nemzetünk becsületét megvédve, a rebelisek által megtépázott hírnevéért tették és cselekedték. Tanácsnokaink egyhangúlag úgy döntöttek, hogy e jeles napon Pest városának díszpolgárra leend báró Julius Jakob von Haynau tábornok, a magyarországi hadak főparancsnoka...

(Dörgő taps, éljenzés)

KOLLER FERENC *(tapsol)* Vivát, vivát, vivát! Köszönöm! Pest városának díszpolgárra leend gróf Josef Jelasics von Buzsim tábornok, aki Magyarországnak a magyarok alóli felszabadításában oroszánrészt vállalt...

(Taps)

KOLLER FERENC Jelasics gróf a kitüntető oklevelet és a vele járó díszjeleket későbbi időpontba veendi át. Pest városának díszpolgárra leend Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz herceg, ki a magyarországi hadak főparancsnoka vala, valamint gróf Johann Joseph Wenzel Anton Franz Karl Radetzky von Radetz tábornok, számtalan győztes csata hőse, a Lombard-Velencei királyság helytartója, kiknek az oklevelet és a díszjeleket magasrangú küldöttség kézbesítendi.

(Dörgő taps)

KOLLER FERENC Díszpolgárra leend továbbá Pestnek Ivan Paszkevicz tábornok, a felszabadító orosz sereg vezére, Jereván grófja... *(tapsol)* Áldja meg őket az Isten, kinek áldását kérjük szeretett császáruink, Ferenc József fejére, és fohászkodjunk, hogy mielőbb áldott fejére kerüljön Szent István királyunk ma még lappangó koronája!

(Dörgő taps. Rézfúvósok a Gott erhaltét inonálják.)

Tizenegyedik jelenet

(Kihallgatószoza az Újépületben. Hosszú asztal fekete terítővel leborítva, rajta középen vasból öntött feszület. Az asztal mögött Mühlwenzel és mások egyenruhában, a két szélén a legalacsonyabb rangúak. Foglárók bevezetik Ganzot új ruhában, nincs rajta bilincs.)

MÜHLWENZEL Megállapítom, hogy Ganz Ábrahám vasöntő, budai lakos a mai napon államellenes bűnügye tárgyalásán az általam vezetett katonai bíróság tanácsának tagjai és ülnökei előtt megjelent. Erről a tárgyalásról írásos emlékeztető készül. A vád fegyverrejtegetés. Mit tud felhozni a mentségére?

GANZ Tisztelt bíróság, gyáram udvarán feldolgozásra váró nyersanyagokat halmoztam fel, amelyeket beolvasztani a hadi cselekmények és a béke első heteinek gazdasági pangása miatt még nem tudtam.

MÜHLWENZEL Milyen kapcsolatban állt Ön a császári fegyveres erőkkel?
GANZ Nem harcoltam sem velük, sem ellenük.
MÜHLWENZEL Ön a budai várórséget rendszeresen kémlelte, a katonákkal gyakran találkozott, a vezetőjük bizalmába férkőzött.
GANZ Munkaviszonyba kerültünk.
MÜHLWENZEL Ezt hogy érti?
GANZ A nyersvasat igen magas hőfokra kell hevíteni, hogy a folyékony vasat öntőformába önthessük, ahol kihűlvén megszilárdul. Gyáramban kupolókemencét építettem, a szén égését segítő állandó légáram előidézéséhez azonban nem volt pénzem gőzgépet venni. Megegyeztem hát a budai várórség parancsnokával, hogy akit az emberei közül érdekel, a szolgálat végeztével jöjjön le hozzám, és díjazás fejében tapossa a fűtatót. Minthogy a hadi illetményüket kevésnek találták, a szolgálatuk végeztével mindig szívesen szaladtak le a gyáramba, és egymást váltva lelkesen tapostak.
MÜHLWENZEL Mennyi ideig?
GANZ Úgy másfél évig.
MÜHLWENZEL Amikor Ön Kossuthnak ágyúkat gyártott, akkor is tapostak?
GANZ Akkor is.
MÜHLWENZEL Közölte Ön velük, kinek a megrendelésére gyártja az ágyúkat?
GANZ Megmondtam.
MÜHLWENZEL Mégis tapostak?
GANZ Mégis.
MÜHLWENZEL És már nem taposnak?
GANZ A magyarok elmentek Debrecenbe a kormánnyal, a helyüket horvát, olasz, ukrán dragonyosok vették át; ők is boldogan tapostak, mígnem valamennyien életüket áldozták a császáráért, védvén a Várat az ostromló magyarok ellen.
(*Kis csönd*)
MÜHLWENZEL Mindezt azért, mert Kossuth a Várpalotában vágyott lakni! Amit maguk a magyarok bombáztak szét! Az a demagóg egyetlen napra sem tudott beköltözni! De nekünk 710 vitézünk veszett oda! Köztük Hentzi, a valaha volt legvitézebb várvédő parancsnok! – A várórséget nem kell jegyzőkönyvezni. – Hívják be a tanút. (*Bejön Máder József.*)
A tanú neve?
MÁDER Máder József.
MÜHLWENZEL Foglalkozása?
MÁDER Kocsmáros.
MÜHLWENZEL Ismeretségben áll a vádlottal?
MÁDER Igen.
MÜHLWENZEL Vádlott! Ismeretségben áll a tanúval?
GANZ Igen.
MÜHLWENZEL Honnét ismeri?
GANZ A Szép Juhászné vendéglőnek volt az egyik tulajdonosa.

MÜHLWENZEL Mit kerestél Ön a Szép Juhásznében?

GANZ A heti kemény munka után sokszor kikocsiztam, és az egész napot ott töltöttem.

MÜHLWENZEL Ki volt még a Szép Juhászné tulajdonosa?

MÁDER Pospesch Antal.

MÜHLWENZEL Vádlott! Ez a Pospesch Antal azonos az Ön nejeének sógorával?

GANZ Igen.

MÜHLWENZEL Tanú, Ön feljelentést tett a vádlott ellen. Ön volt az?

MÁDER Én voltam.

ÜLNÖK Itt az van írva, hogy a feljelentő neve Josef Madra.

MÜHLWENZEL Valóban. Elírás lehet. Ön a feljelentő Madra?

MÁDER Én vagyok.

MÜHLWENZEL Adja elő a vallomását.

MÁDER Mint régi ismerőse, be-beugrottam Ganz úrhoz a gyárába, és láttam azt a rengeteg ágyút és lövedéket az udvaron. Akkor már rég be kellett volna szolgáltatni a fegyvereket.

GANZ A fegyvereket igen, de a nyersanyagot nem.

MÁDER Azok az ágyúcsövek csak a maradékok voltak. Ganz úr előzőleg legalább három tucat ágyút gyártott a magyar hadseregnek.

MÜHLWENZEL Azok hova lettek?

MÁDER Azokat leszállította, és szép pénzt kapott értük.

MÜHLWENZEL Igazat mond a tanú?

GANZ Nem tudja bizonyítani.

MÜHLWENZEL Mivel tudja bizonyítani?

MÁDER Ő maga mondta nekem dicsekedve!

GANZ A dicsekvés nem kenyerem.

MÜHLWENZEL Tanú, fenntartja az állítását?

MÁDER Fenntartom.

MÜHLWENZEL Megállapítom, hogy a bíróság az ügyet a vádlott és a tanú távollétében megtárgyalja, és igazságos ítéletet hoz.

ÜLNÖK A feljelentő és a tanú nevét azonos formára kellene hozni. A jegyzőkönyvvezőnek talán érdemes szólni ez ügyben.

MÜHLWENZEL Köszönöm.

(Mühlwenzel és a bíróság tagjai kivonulnak.)

GANZ Ezt minek kellett?

MÁDER Kértem tőled kölcsön.

GANZ Adtam is, 300 forintot!

MÁDER De Pospeschnek többet adtál. 650 forintot!

GANZ Mert ő annyit kért. Mért nem kértél te is annyit?

MÁDER Kérés nélkül kellett volna adnod!

GANZ Ott voltál az esküvőmön! Mikor köptél be, előtte vagy utána?

MÁDER Utána. A Tóni sógornőjét, még azt is te veszed el!

GANZ Mennyit kaptál a besúgásért?

MÁDER 20 forintot. Az ma jó pénz.

GANZ Azt hiszed, hogy miattad fogtak le? Mindent tudtak rólam nyolc évre

visszamenőleg! A gonosz gyermetegség, az munkál benned! Azt hiszed, hogy a te besúgásod számít?! Hülye!

FOGLÁR Fejezzék be végre!

(Kivezetik őket; de Ganzot rögtön visszavezetik, nyomában Mühlwenzel.)

MÜHLWENZEL *(a foglárhoz)* Lelépni!

FOGLÁR Igenis! *(el)*

MÜHLWENZEL Említette, hogy Kossuth személyesen adott át Önnek egy ezüstérmét egy kályháért. Díszes volt?

GANZ Díszes.

MÜHLWENZEL Megvan még az öntőforma?

GANZ Nincs meg.

MÜHLWENZEL Öntse ki újra ugyanazt vagy hasonlót, de fenemód díszeset, amelyről állíthatom, hogy ez a kályha Kossuth Lajos kezéből nyert ezüstérmét. Mibe kerül egy ilyen kályha?

GANZ Attól függ.

MÜHLWENZEL A főnököm, Kornberger őrnagy imádja a szép tárgyakat. Öntse ki, nyersanyagot talál hozzá, ott van az udvarán a hat ágyú meg a golyók; eltekintek attól, hogy le vannak foglalva. Kornberger őrnagy árfolyama 600 forint, hát legalább annyit érjen az a kályha. Figyelmeztetem, hogy Kornberger őrnagy kiváló értékbecslő. Jelezze, amikor kész van, érte küldetek. Ez a kályha lesz az én ajándékom az őrnagy úrnak. Szép legyen!

GANZ Szép lesz, főhadnagy úr.

MÜHLWENZEL Beérkezett Koller Ferenc pesti polgármester úrnak az Ön politikai semlegességét igazoló nyilatkozata, mérlegelni fogom. *(ki-mennek)*

65

Tizenkettedik jelenet

(Haynau szobája az Újépületben. Kintről üvöltés. Delamotte rémülten felugrik. Beront Haynau.)

HAYNAU Kirúgott az a féreg, az az agyalágyult, gyáva, gyenge akaratú taknyos, az isten bassza seggbe most és mindörökké! Képes volt 200 ezer forinttal kiszúrni a szememet, nekem, aki megmentettem a hatalmát, az országát, a királyságát, és kirúgott! De megtanulja az a féreg, kicsoda Jakob Haynau, akinek egy választófejedelem az apja! Az a taknyos meg a sok hülye ingyenélő körülötte, az az egész rohadt, gennyes udvar meg fog emlegetni! – Hol a kivégzendők listája?

DELAMOTTE Máris, azonnal.

HAYNAU Mit piszmogsz, te tetű? Hol az a lista?!

DELAMOTTE Itt van... itt van... Felolvasom...

HAYNAU Ne olvass fel semmit, te rühes vadbarom! Mindnek megkegyelmezek! Tollat ide, tintát ide!

DELAMOTTE *(kiált)* Tollat ide, tintát ide!

HAYNAU Mit óbégatsz? Itt van az asztalon! *(leül)* Halál helyett tíz év börtön! Hol az első?

(Altisztek beloholnak tintatartókkal és tollakkal, leteszik az asztalra, kirohannak.)

DELAMOTTE Nem kéne megfontolni?

HAYNAU *(felugrik, kivonja a kardját)* Még egy szó, és beléd döföm, áru-
lól! *(elhajítja a kardot, visszaül, elkezd aláírni az aktákat)* Gyorsabban!
Gyorsabban!

DELAMOTTE Őrség!

(Őrség berohan)

HAYNAU *(miközben aláírkantja a nevét)* Kossuth-kalapot hozzatok! Mit
bámultok?! Fekete, pörge, a karimája széles! Darutollat! Magyaros men-
tét! Magyaros dolmányt! Szűk magyar nadrágot! Futólépés!

(Őrség kirohan)

DELAMOTTE Ennyi kegyelem talán elég lesz mára...

HAYNAU Nem elég! Mindegyiknek tíz év börtön!

DELAMOTTE Főben járó bűnt követtek el!

HAYNAU Megtanulja végre az anyabaszó gilisztája, az a császárnak felkent
takonyállat, az a korlátolt bürokratapondró, kivel akart kibaszni!

DELAMOTTE Huszonnyolc főkolompos!

HAYNAU Kár, hogy nem több! Megkegyelmezek! A többinek is! *(sietve aláír)*
(Őrség ruhát hoz)

HAYNAU *(felpattan, vetkőzni kezd)* Húzzátok le, adjátok rám! *(kezd átöl-
tözni)*

DELAMOTTE Táborszernagy úr, az ég szerelmére!

HAYNAU Táborszernagy, szégyen! Hogyhogy nem tábornagy?! Ha valaki
megszolgált, az én vagyok! Táborszernagy, fúj! De megemlegetik ezt
még Bécsben! Megemlegeti a császár, az a félkegyelmű! Még hogy „nehéz
szívvel hozta meg a döntést”... Nehéz szívvel! Mért nem döftem le azt az
idióta fullajtárt? – Hagyjuk a nadrágot, elég lesz a többi! Gyerünk már!
– Ha keres valaki, megtalál a Rakpiacon, ott fogok sétafikálni, és azt
rikoltozom: „Éljen a magyar szabadság, éljen a haza!” De kár, hogy csak
ennyit tudok magyarul!

*(Haynau a kalapot a fejébe csapja, kirohan. Delamotte utána. Az őrség fapo-
fával begyűjti az elhányt ruhadarabokat, kimennek.)*

Tizenharmadik jelenet

*(Az Újépületben. Nagy terem, hosszú asztal, középen a vasfeszület. Mühlwenzel
középen. Sok idősebb-fiatalabb tiszt. Háttal nekünk Ganz.)*

MÜHLWENZEL Ítélet a hadbírótság előtt megjelent Abraham Ganz öntödés bűn-
ügyében. A hadbírótság részéről jelen van a bíróság elnöke, Anton Kornberger
tüzér őrnagy, Wilhelm Edler von Engel százados, Alexander Teller százados,
Pietro Danielli gránátos, Anton Novelli káplár, Anton Wupping őrmester, Gio-
vanni Balci közlegény. Előterjesztő Adolph Mühlwenzel főhadnagy. Az ügyben
Abraham Ganz gyanúsított folyó év április 8-án a Polizei Sectionban általam
meghallgattatott és szembesítettett az ellene tanúskodó Josef Maderrel. A gya-
núsított a vizsgálati fogság leteltével szabadlábon védekezhetett. A gyanúsított
átirat, mely április 23-án kelt, a peranyaghoz lett csatolva. A bíróság ítélete a
következő: vádlott a mai napon, 1850. augusztus 12-én hadianyag, nevezete-
sen hat ágyúcső és lövedékek be nem szolgáltatásáért hatheti fogházra ítélte-

tik. Enyhítő körülménynek tudja be a bíróság, hogy az ágyúcsövek semmire sem jók, csak az anyag újrahasznosítására, és az egyéb, az üzemben fellelt hadianyagban igen kevés a használható. Az újrahasznosítás időközben megtörtént. Kíván-e valamit az ítélethez hozzátenni az elnök úr?

KORNBERGER Nem kívánok.

MÜHLWENZEL Kíván-e a vádlott felszólalni?

GANZ Tisztelt bíróság, az ítéletben megnyugszom, egyúttal kegyelemért fel-lebbezek.

MÜHLWENZEL A bíróság a vádlott kérelmét tudomásul vette és a legfelsőbb hatósághoz továbbítja. A kegyelmi kérvény elbírálásáig az elítélt szabadlában marad.

Tizennegyedik jelenet

(A Károlyi-palotában, Haynau egykori rezidenciáján. Karl Wallmoden tábornagy, Hegyessy, adjutánsok, apródok.)

WALLMODEN Elismételné, hogy maga kicsoda?

HEGYESSY Hegyessy Péter, szolgálatára.

WALLMODEN Hegjeschi... Milyen név ez, tót vagy oláh?

HEGYESSY Magyar vagyok, szolgálatára.

WALLMODEN Svájcban vannak ilyen hülye nevek. És mit keres itt nálam?

HEGYESSY A mai napi programot terjesztem Ön elé.

WALLMODEN Vagy úgy. Kit is kell ma fogadnom?

HEGYESSY Özvegy Maderspach Károlynét fogjuk meglátogatni. A Halteren lakik, közel a Városházához.

WALLMODEN Mit kell tudni róla?

HEGYESSY Rebellis és nagyszájú némbor, Bem tábornok az ő házukban töltötte utolsó magyarországi éjszakájának két teljes óráját. Karl Maderspach a rebelliót fegyvergyártással támogatta. Német előmunkásai jelentették fel, szájalva lázító nejét Karánsebesre vitték, és megveszszőzték. Amikor a férj Ruszskabányán értesült a neje szégyenéről, lőport tömött egy saját gyártmányú mozsárágyújába, beletette a golyót, a fejét a nyílásra fektette, és meggyújtotta a kanócot.

WALLMODEN Hol voltam én akkor?

HEGYESSY Az iratok szerint épp Karánsebesen.

WALLMODEN Ne mondja!

HEGYESSY Nekem itt az áll, hogy az özvegy a lányait küldte tábornagyúrhoz elégtételért...

WALLMODEN És nem fogadtam őket?

HEGYESSY Nem.

WALLMODEN Hogy is hívták ezt a rebellis magyart?

HEGYESSY Karl Maderspach.

WALLMODEN Milyen név ez?

HEGYESSY (a jegyzeteit nézegeti) A család a Ruhr-vidékre vezethető viszsza, eredeti nevük *Modersbacher*. Ebből lett a magyar Maderspach.

(Kis csönd)

WALLMODEN Szóval a nőt megveszszőzték. Ki rendelte el?

HEGYESSY Haynau tábornagy.

WALLMODEN Hát most már mindenért ez a szegény Haynau gyerek a felelős?!... Bűnbakot gyártanak a nyomorultból! Néha túloz, de arany szíve van!... Megvernek egy nőt, istenkém, de minek ezért a férjének megölnie magát? Némely férjek örülnének, hogy mások megteszik helyettük.

(Urak nevetnek)

HEGYESSY *(a jegyzetbe néz)* A vesszőzést egy Gröber nevű százados hajtatta végre. Az özvegy tavaly augusztus óta keresi az igazságát. Haynau tábornagy kidobta, de aztán levélben felajánlotta, hogy ha két napon belül összeszed 8000 forintot, a fiát, Johann Maderspach honvédet szabadon bocsátja. A nő összekoldulta a pénzt, a fia pedig kiszabadult.

WALLMODEN Szóval a nő fellármázott egy csomó magyart. Azokat le kell csendesíteni.

HEGYESSY Ezt a célt szolgálná, ha az tábornagy úr a kiengesztelés gesztusaként...

WALLMODEN Amint bocsánatot kértem a hölgytől, azt a hogyhívják századost elő kell léptetni.

HEGYESSY *(a jegyzeteit lapozgatja)* Gröber százados Versecen él a birtokán, már leszerelt.

WALLMODEN Akkor is. Az egyensúly! Soha ne feledjék, ami Metternich kancellárt annyi veszélyes szirt között vezérelte: egyensúlyra törekedni! Nemrég meglátogattam Brüsszelben, élénk figyelemmel követi az eseményeket, a túlzott megtorlást sem Itáliában, sem Magyarországon nem helyesli. Elítélte Haynau bresciai mérszárlását; a mérsékeltbb öldöklés, mondá, később kevesebb pénzünkbe került volna. Abban reménykedik, hogy hamarosan visszatérhet Bécsbe. Az ifjú császár még nem válaszolt a kérvényeire, de biztos vagyok benne, hogy haza fogja engedni, és a tanácsait meg fogja hallgatni.

HEGYESSY Még egy érdekesség, tábornagy úr, a látogatáskor szóba jöhet. Az özvegy férje, Karl Maderspach a hazafias körök biztatására szintén megpályázta a Lánchíd tervezését, nehogy a hídvám bevétele a főfinanszírozó nem magyar Georg Sina kezébe kerüljön. Maderspach vízben álló pillért nem tudott építeni, ezért ormótlan, bár sokak szerint eredeti tervét a magyarok Széchenyi elutasító véleménye nyomán elvetették. Maderspach megsértődött, és elvakult kossuthista lett.

WALLMODEN Minő szerencse! Csodaszép híd! Túl szép is a magyaroknak. *(Titkár iratokat hoz. Hegyessy átveszi, rájuk pillant.)*

HEGYESSY Tábornagy úr, a kegyelmi kérvények...

WALLMODEN Igen. Maga itt voltaképpen micsoda?

HEGYESSY Főügyész vagyok, tábornagy úr. Hegyessy Péter.

WALLMODEN Magyar, de máris főügyész! Dicséretes! *(leül egy nagy asztal mögé)* A kegyelmet éppen úgy kell adagolni, mint a főzeteket, ahogy Shakespeare is tanácsolja: kis mértékben gyógyszer, nagy mértékben méreg. Rómeó és Júlia. A németek boldog végkifejlettel játsszák, noha tragédia.

HEGYESSY A magyarok is vidám véggel adják.

WALLMODEN Rájuk is fér. Kis nemzetekhez nem illik a tragédia, a tra-

gédiát csak a nagy népek engedhetik meg maguknak, mint amilyenek az angolok, és amilyenek a franciák voltak, mielőtt az oroszok Párizst megszállták. Többé a francia nem is lesz nagy nép, és francia tragédia sem lesz többé. Hogy mennyire fontos intézmény a színház, egy példát mondok el önöknek. Vegyes emlékezetű nagyapám ellen 1717-ben a londoni Drury Lane színházban merényletet kíséreltek meg, ami jelentősen megnövelte a népszerűségét, és tíz év múlva angol királlyá koronázták. A színház tehát, vegyék tudomásul, rendkívül fontos. *(aláírkantja az ak-tát)* Ez kicsoda?

HEGYESSY *(belenéz)* Egy német iparos.

WALLMODEN Német?

HEGYESSY Svájci.

WALLMODEN Jó. Hát csak mérsékelten, kiegyensúlyozottan. – Ahhoz a nőhöz nincsen kedvem elzarándokolni. Jöjjön ide a palotába ő.

HEGYESSY Igenis. Máris küldetek érte.

WALLMODEN Mit mondott, Haynau már szabadon engedte a fiát? Hát akkor minden rendben. Amikor megjön, közölje velem, hogy alszom. Öreg vagyok, lepihentem. A sajtó írja azt, hogy fogadtam. Ez számít, a gesztus. Az, hogy mi történt, nem számít. Ludwig bátyám egykor szolgált az orosz-német seregben, és máig azt hajtogatja, hogy nem sokat tanult Oroszországban, azt azonban igen, hogy nem az számít, ami történt. Figyeljenek Oroszországra az urak, ötven-hatvan év múlva velük fogunk legközelebb háborúzni. Metternich is ennyire taksálja. A herceg elmesélte, hogy egyszer személyesen találkozott a maguk Kossuth Lajosával! Kossuth valami lapengedélyért utazott Bécsbe, mert Pesten nem merték neki megadni, fölfelé tologatták az ügyet, Kossuth pedig gondolt egy nagyot. Metternich fogadta, hosszan társalogtak, megtetszettek egymásnak. Metternich szívesen barátkozott volna vele, de belátta, hogy eltérnek az érdekeik. A hercegnek az a véleménye, hogy ha a forradalmak a csőcselékre építenek, akkor az ellenforradalomnak is a csőcselékre kell bázíroznia... Billenékeny helyzetekben a forradalmárokat meg kell előzni... Az időben meghódított csőcselék a megoldás... – Minden megvolt mára? Akkor lepihenek.

HEGYESSY A kegyelmi kérvények...

WALLMODEN Mára elég, elfáradtam. A többinek nem kegyelmezek meg.

Úgyis amnesztia lesz, nem? Akartam is kérdezni, hogy mikor esedékes,

Ferenc József születésnapján vagy a keresztelője napján?

HEGYESSY Geringer báró úrtól úgy értesültem, hogy el lett halasztva jövő augusztusra.

WALLMODEN Nagyszerű! *(kimennek)*

Tizenötödik jelenet

(A Griff sörözője. Mühlwenzel, Tisztiszolga, söröző egyenruhások és civilek.)

Ganz megy át jobbról balra a termen.)

MÜHLWENZEL Ganz úr!

(Ganz megáll.)

MÜHLWENZEL Hogy van? Foglaljon helyet!

(*Tisztiszolga felpattan és odébb megy. Ganz odaül Mühlwenzellel szemben.*)

MÜHLWENZEL Hallom, kegyelmet kapott.

GANZ Igen.

MÜHLWENZEL Hogy megy az ipar?

GANZ Nehezen. A megrendelőknek sincsen pénzük, ők se kapnak hitelt.

MÜHLWENZEL Mintha azt hallottam volna, hogy gondok támadtak az újításával... Vasúti kerék vagy ilyesmi...

GANZ Kéregöntéssel készül... Amerikában már csinálják egy ideje, de az én kerekem keményebb és rugalmasabb... Beadtam a patentot, de a bírítékot a pesti hatóság kinyitotta... Perrel fenyegetőztem... Végül nem hagyták jóvá...

MÜHLWENZEL Én figyelmeztettem, hogy Andrássy gróf keresztbe fog tenni, maga nem hitte... És most mit fog tenni?

GANZ Beadom az osztrákoknál. Ha ők megadják a szabadalmat, az itt is érvényes lesz. Nagy piacra fogok gyártani.

MÜHLWENZEL És mi van, ha a patent alapján Andrássy is gyártani fogja?

GANZ A leírásból az újításom lényege kimaradt.

(*Kis csönd*)

MÜHLWENZEL Én hamarosan odébbállok, a hadbíróóság elvégezte a dolgát, a termést betakarítottuk, nekünk ez volt Amerika, de vége, most már béke lesz. Átkérem magam Pilsenbe, jobb a sör, és Csehország egészében civilizáltabb. Még mindig itt akar maradni?

70

GANZ Magyarország fejlődésre van ítélve. Ausztriában és Csehországban minden foglalt, csak beosztott lehetnék. Itt a magam ura vagyok. Magyarország valóban Amerika lesz, mert a semmiből lehet a legjobbat megteremteni! (*feláll*) Minden jót, főhadnagy úr.

MÜHLWENZEL Isten áldja, Ganz úr. Ha Karlsbadba utazik vízkúrára, írjon nekem előre. A címet még nem tudom, de Adolph Mühlwenzel főhadnagyot, netalán századost a levél megtalálja. Pilsen Karlsbad felé útba esik, tizenegy mérföld odafele is, meg visszafele is. Eltársaloghatnánk az élményeinkről, mint afféle veteránok.

(*Ganz meghajol, kimegy. Mühlwenzel ráemeli a sörét.*)

Tizenhatodik jelenet

(*A bécsi Burgban. Ferenc József császár egyenruhában a tükör előtt, kezében paksaméta, bele-belenézve gyakorol.*)

FERENC JÓZSEF „Első kérdés, mellynek föloldását a történettől várjuk, ez: Honnan eredtek a Magyarok, és hól kell keresni azoknak ősi lakhelyeit? Vannak nagy tekintetű történet írók, kik a Magyarokat a régi Hunnusokkal egy eredetű népnek tartják, mások ellenben, kik ezt tagadják... A legalacsonyabb soron magyar is, a hagyomány szerint, melly szájrul szájra száll, magát ma is Szitja Magyarinak valja, ez legalább arra mutat, hogy Ázsia Szitjában kell nyomozni a nemzetünk első lakhelyeit... (*lapoz*) Felséges, és szent érzés a Hazának szeretete, melly azt akinek keblében lángol, arra kötelezi, hogy a tiszta erkölcsöket –

az országoknak valóságos talpkövét – önnön példa adásával gyarapítsa polgár társai között! csak egy olyan országnak sorsa rendíthetetlen az üdők fergetegében, mellynek polgárait a hazai szeretet lelkesíti! (*ismétli*) Az üdők fergetegében, mellynek polgárait a hazai szeretet lelkesíti! (*tovább olvas*) Hol a Hazának szeretete lángol, ott kétség kívül Haza is van”...

(*Bejön Andrássy Gyula magyaros mentében.*)

ANDRÁSSY GYULA Felség?

FERENC JÓZSEF Gróf úr! Megtaláltam Kiss Pál magyar diktátumait, mikből tizennyolc évvel ezelőttig magyarul tanultam... Szinte bizony még emlékszem is rájuk...

ANDRÁSSY GYULA Kihez óhajt magyar szózatot intézni, felséges úr?

FERENC JÓZSEF Például azon iparoshoz, az ki a híres vasúti kerekeket gyártja...

ANDRÁSSY GYULA Ganz Ábrahám nem tud magyarul.

FERENC JÓZSEF Nekem azt mondták, hogy nagy magyar.

ANDRÁSSY GYULA Mégse tud magyarul.

FERENC JÓZSEF Én pedig itt órák óta kínlódom! Engem állandóan félretá-jékoztatnak! Ha Ön nincs, hibát hibára halmoznék! Minő szerencse, hogy csak a távollétében tudtuk Önt felakasztani, mikor is?

ANDRÁSSY GYULA Tizennégy éve, 1851. szeptember 22-én. Legyen felséged felkészülve, hogy az illető magyaros ruhában fogja fogadni.

FERENC JÓZSEF Kicsoda?

ANDRÁSSY GYULA Ganz Ábrahám.

FERENC JÓZSEF Nagyon helyes, nagyon helyes! Sok népeket, firkászokat a színhelyre!! Aki pedig kitalálta, hogy látogatásomkor magyaros öltözéket viseljen, azt kitüntetni!

ANDRÁSSY GYULA Maga Ganz Ábrahám ragaszkodott hozzá.

FERENC JÓZSEF Neki legyen elég, hogy fölkeresem. – Önnek ajándékozom e diktátumokat; magyar miniszterelnökként majdan hasznukat veendi. (*ismétli kívülről*) „Hol a Hazának szeretete lángol, ott kétség kívül Haza is van!” (*olvas*) „Sőt, ami több, ott a Haza még szeretetre is méltó”... (*fel-néz*) Mély gondolat.

Tizenhetedik jelenet

(*A Tüköry-sörccsarnok Pesten. Az ezerfős teremben nyolcszáz fő van jelen. A főhelyen az asztalnál elegáns urak. Oldalt a pulpituson, ám külön asztalnál az 53 éves Ganz és a 34 éves Jozefin. Feláll Ulrich Keller, beszélni akar, oldalt pillant a székén ülő, botra támaszkodó Ganzra, alig tud megszólalni.*)

KELLER Hölgyeim és uraim, kegyelmes miniszter urak, nagyságos polgármester úr, méltóságos vitéz urak, tisztelt munkatársak, mindenekelőtt pedig kedves Jozefin és drága Ganz úr, engedjék meg nekem, a cég hűséges könyvelőjének, hogy ma, a százezredik kéregöntött vasúti kerék elkészültének ünnepén...

(*Keller elsírja magát; a katonazenekar tust húz.*)

Tizennyolcadik jelenet

(A Ganz-palotában a pesti Duna-parton. Hatalmas ebédlő. A mennyezetig érő ablakok a budai Várra néznek. Ganz háziköntösben, Jozefin, Keller, Körbátory és mások.)

KÖRBÁTORY Nagyszabású, lenyűgöző, dicsőséges! Nyolcszáz vendég! Én még ennyi notabilitást külön sem láttam, hát még együtt... Nincs még egy ennyire fényes magyar karrier!... Mind a hétszáz munkás kapott jutalmat! A sok tucatnyi keresztgyerek is, a munkásivadékok... Ki gondolta volna egykor!

KELLER Azt szerettem volna elmondani, de nem sikerült, hogy az első százezer kerékhez 23 év kellett, a második százezerhez tíz év sem kell, és így tovább...

JOZEFIN Drága Ulrich, az Ön zavara annyira megható volt, annyira szívhez szóló...

(Ganz feláll, kimegy.)

KELLER Hogy van?

JOZEFIN Üldögél, és bámul ki az ablakon... A doktorok szerint javul... Lásan, de javul... A feje fáj, de a kedélye talán kevésbé borús...Remélem, tavasszal elmehetünk Eperjesre...

(Puffanás, csönd, sikoltás. A teremben ülők felfigyelnek.)

KELLER Leejtettek valamit a raktárban...

(Hallgatóznak)

JOZEFIN Sok helyütt kezelték, legutóbb Oostendében... A hazaúton megálltunk... Nyomasztja, hogy Németország túl erős. Magyarország nem lesz Amerika.

KÖRBÁTORY Ha meg tetszik engedni, Ferenc József minden lényeges követelésünket teljesítette! Most, hogy végre királlyá koronáztuk, most jön a tényleges felívelés!... Bárki hazajöhetett, bárki boldogulhat!... Kossuth Lajost meg lehet érteni, hogy nem jön... De a többiek majd mind hazajöttek... Tíz éve már, hogy még engem is hazaengedtek, nyolc év várfogság után... Már mindenkit kiengedtek, de rólam állandóan megfeledkeztek, lett légyen az amnesztia szűk körű vagy szélesebb... Lélegző árnyék, az lettem én... egy kinyomott spongya... Íróeszközt követeltem, kérvényeket fogalmaztam ki tudja hányszor, végre Olmützből el is szállítottak Kufsteinbe... *(nevet)* Fogaimat a morváknál hagytam.... A vizsgálati fogással együtt több mint nyolc év; kaphattam volna tíz évet is; rokonaim minden vagyona ráment, hogy tíz év helyett nyolc lett... Négyszáztizenkilenc hét, kétezer-kilencszázharminchárom nap, amiből hatszázhetvennégy kurtavasban... Hetvenezer-háromszázkilencvenkét óra... A percekkel nem terhelem Önöket... Fogalmam sincs, miként tudtam kibírni, de azt sem értem, hogy még ezt is el lehet feledni... Még én is felejték... Úgy vagyok vele, mint az istenadta nép... Tanítani nem engednek, de van állásom, pedellus vagyok... Szolgálati szobámban szolgálati fekhely is van, elvagyok... Nősülésre nem gondolhattam, de ha úgy kívánom, kiöltözve spacírozok a promenádon... Nem mondom, hogy karrier, de mégis: szabad élet! Ganz úr pedig, amíg én a várfogságban senyvedtem, felépi-

tett egy világraszóló üzemet!... Meg ezt a csodás bérpalotát! Hihetetlen! Fantasztikus!... Elképesztő!... A levelemre személyesen válaszolt, és meghívott a százszázadik kerék ünnepére... Emlékezett reám, pedig csak néhány napig ültünk együtt... Hallatlan memória... Nem sejtettük, micsoda elme! Micsoda elme!

(Csönd. Besiet a Ház mesternő, egy tálon hoz valamit.)

HÁZMESTERNŐ Az úr a gangról a kövezetre esett. Ennyi maradt az agyából.

(Jozefin elájul.)

páratlan oldal

73

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Itt van dolgom a nagy ellenzéki együttműködésben*

Nemény Andrással beszélget Rádai Eszter

74

– Mire utcára kerül a Mozgó Világ, már csak pár nap lesz hátra az előválasztások első fordulójáig, amikor eldől, melyik ellenzéki pártnak hány jelöltje lesz 2022-ben a parlamenti választáson, ezért kezdjük a pártpreferenciákkal. Ön milyen következtést von le abból, hogy az MSZP a legutóbbi, a Civitas Intézet által végzett közvélemény-kutatás szerint – a háromszázalékos Kétfarkú Kutya-párt és a Mi Hazánk mögött – most épp két százalékon áll? Ez az eredmény egyébként alig tér el attól, amit nyár közepén a Medián mért. Vagyis, ha a következő választáson önállóan indulna az ön pártja, nagyon messze lenne attól, hogy bejusson a parlamentbe. Mit gondol erről?

– Azt, hogy az előválasztási időszakban semmi jelentősége nincs a pártpreferenciáknak. Az emberek ma már amúgy is egységes ellenzékben gondolkodnak, ezen belül az egyes pártok népszerűségét vizsgálni értelmetlen.

– Ezt örömmel hallom, én is azt gondolom, hogy ez így lenne helyes, azonban erről a pártok többsége mint-

ha nem értesült volna, kiváltképp az MSZP, mert egyáltalán nem ennek megfelelően viselkedik. Nem gondolja, hogy sokkal szerencsésebb lenne, ha a nagy ügyekben együtt, mint egységes ellenzék jelennének meg?

– Az előválasztás egyik járulékos haszna, hogy a média figyelmét az ellenzékre irányítja, tehát ez is egy lehetőség az egyes pártok megmutatkozására, a különböző kérdésekkel kapcsolatos álláspontjuk kifejtésére. Ugyanakkor, ezt valamennyien tudjuk, vigyázniuk is kell egymásra, hiszen a győztes mögé majd' mindkinek be kell állnia. És én úgy látom, hogy ezt a felelősséget érzik is az ellenzéki politikusok.

– Akkor nézzük a miniszterelnök-jelöltek erősorrendjét. A legutóbbi, már idézett vizsgálat szerint pillanatnyilag Dobrev Klára áll az élen, maga mögé utasítva a nyári hónapokban még legnépszerűbbnek számító Jakab Pétert, az ön pártjának jelöltje, a PM-es Karácsony Gergely pedig már csak a harmadik helyen áll – talán az előbb tárgyalt kavarásoktól sem teljesen függetlenül. Ön mit gondol erről?

– Szerintem egy előválasztás esetén ezeknek a méréseknek sincs jelentőségük, például mert nagyon nagy részvételt mutatnak, sokkal nagyobb, mint amekkora az ellenzéki előválasztáson egyáltalán lehetséges. Ráadásul az így nyert

* Interjúnk része annak a sorozatnak, amelyben az ellenzéki pártok ismert, de nem a legismertebb politikusait szólaltatjuk meg. Márciusi számunkban Ungár Péterrel, áprilisban Brenner Kolomannal, májusban Donáth Annával, júniusban V. Naszályi Mártával, július–augusztusi számunkban Vadai Ágnessel beszélgettünk, most az MSZP politikusát faggattuk. (A szerk.)

adatok azért is torzok, mert ilyenkor nemcsak a potenciális ellenzéki szavazók, hanem bárki mondhat véleményt a jelöltekről bármilyen szimpátia alapján.

– *Ahogy szavazni is bárki szavazhat, nem csak a potenciális ellenzéki szavazók – csak remélni tudjuk, hogy nem így lesz. Saját, a pártjánál sokkal nagyobb népszerűségéről, elfogadottságáról mit gondolt?*

– Mivel én várospolitikával foglalkozom alapvetően, rólam az itteni munkám alapján ítélik és döntenek, de közben nem az van az emberek fejében, hogy milyen pártok támogatásával jutottam be annak idején a polgármesteri székbe.

– *De ha ez ennyire közömbös, akkor ön miért épp az MSZP tagja? Mióta az?*

– Huszonnégy évesen, 2000-ben léptem be. Korábban egyébként, amikor a rendszerváltás körül még gimnazistaként elkezdtem a politika iránt érdeklődni, a Fidesszel szimpatizáltam, mint korosztályban hozzám legközelebb álló és rendszerkritikus párttal, meg még egy darabig utána is, viszont amit '98 és 2002 között kormánypártként műveltek, az egyáltalán nem tetszett. Akkor már egyre inkább az volt a véleményem, hogy a Fidesz által használt hatalomtechnikák, hatalomtechnikai módszerek leginkább a pártállami módszerekre hajaznak, és ezért, mivel úgy éreztem, hogy ez ellen valamit nekem is kell tennem, tulajdonképpen konkrét cél nélkül abba az akkor legerősebb ellenzéki pártba léptem be, amelyről azt gondoltam, hogy komoly kihívója lehet a Fidesznek, és ez akkor a szocialista párt

volt. Amiben én addigra már egyáltalán nem az utódpártot láttam, hanem egy olyan szociáldemokrata pártot, amelynek van keresnivalója Európában. Tehát voltaképpen dacból lettem MSZP-tag, és ezzel nem is kezdtem egy darabig semmit.

– *Később viszont fontos funkciókat vállalt, egy cikluson át volt parlamenti képviselő is, ezt követően megyei elnök és alelnök, elnökségi tag, most pedig – Tóth József XIII. kerületi polgármester után – a Baloldali Önkormányzati Közösség elnöke. 1919-ben az önkormányzati választáson mégsem az MSZP, hanem egy helyi egyesület, az Éljen Szombathely jelöltjeként indult, amihez aztán csatlakozott a DK, az LMP, a Momentum, az MSZP, egy „V mint vas” nevű szervezet, sőt, részt vett ebben a koalícióban az MKKP is.*

– Így van, így voltunk együtt.

– *A Jobbik azóta sincs a támogatói között?*

–Ma már ők is támogatnak, de kívülről. Mivel nem jutottak be a közgyűlésbe, ezért nincs operatív kapcsolat, a bizottsági munkában viszont részt vesznek, és jó a viszony.

– *A Kutyapárt támogatását, illetve részvételét ebben a koalícióban, ami egyedülálló az országban, mivel érdemelte ki, minek tulajdonítja?*

– Az itteni nagyon jó, pártok feletti együttműködésnek. Szombathely volt az első olyan város az országban, ahol közösen álltunk ki ügyekért, és közösen kampányoltunk, együtt szerveztünk tüntetéseket, és ahol a közös munka fontosabb volt az elkülönült pártérdekek egymással szembeni érvényesítésénél. És

amikor a Kétfarkú Kutypárt helyi emberei, akikkel már előtte is jó viszonyt ápoltunk, kérték az országos vezetők hozzájárulását a csatlakozáshoz, akkor ők erre, miután megismertek minket, igent mondtak, mert meggyőződtek róla, hogy ez az a hely, ahol az értékeik nem sérülnek, ha beállnak mögénk.

– *Idézek egy mondatot Ipkovich Györgytől, aki két ciklussal ön előtt volt Szombathely szocialista polgármestere: „ő az az ember, aki alkalmas arra, hogy megtestesítse az egységet”. Ezt azonnal mindenki elhitte önről?*

– Alapvetően integratív személyiségnek ismertek már ezt megelőzően is, ezért, mivel az már nem volt kérdés, hogy mi ezt együtt, egy csapatban csináljuk végig, azt is elfogadták, hogy én vezessem a csapatot. De a döntés megszületését persze sok beszélgetés, sok találkozás, sok egyeztetés előzte meg.

– *Az sosem fordult meg a fejében, látva az MSZP vergődését, a szavazók és a hívek fogyatkozását, hogy máshol folytatja?*

– Azt gondolom, hogy nekem, ahova a sors vetett, ott kell megtennem, ami tőlem telik. Persze, amikor huszonnégy évesen beléptem az MSZP-be, a többi ellenzéki párt még sehol sem volt, nem létezett sem a Momentum, sem az LMP, sem a Kétfarkú Kutypárt, de megbánni vagy épp felülbírálni egy akkori választást, az akkori döntésemet, az szerintem értelmetlen. Én úgy gondolkozom, hogy ha az MSZP-be kerültem, és ott sok nagyon értékes embert ismertem meg, akikkel nagyon sok jó dolgot csináltunk együtt, persze nehézségek is voltak, meg tévedések és

rossz döntések is, akkor nekem itt van dolgom ebben a nagy ellenzéki együttműködésben: innen segíteni a nagy egészet. Nyilván hívtak volna minden más pártba is, de szerintem az is érték, ha valaki hűséges marad a pártjához a kevésbé sikeres időkben is.

– *Az MSZP szakadásakor, Gyurcsány Ferenc és a vele egyetértők távozásakor sem merült föl önben, hogy esetleg velük megy? Vagy épp az ellenfelei közé, a belső ellenzékéhez tartozott?*

– Nem, de akkor is azt gondoltam, mint most, hogy nekem itt van dolgom. Nem mintha nem gondoltam volna végig a másik lehetőséget is, ráadásul nekem fontos, számomra rokonszenves emberek is voltak a távozók között, és az ember személyekhez kötődik, de mégis úgy döntöttem akkor, hogy maradok. Sajnáltam, de megértettem és elfogadtam a döntésüket, és most is azt gondolom, hogy a DK fontos tagja a szövetségnek.

– *A baloldalon legerősebb tagja.*

– Igen, de amikor nem így volt, mert volt olyan pillanat, amikor az volt a kérdés, kiesnek-e a parlamentből, vagy sem, akkor is ez volt a véleményem. Ami ugyanakkor azt is mutatja, hogy a pártok helyzete változhat és változik is, nemrég még a Jobbikot is nagyon sokan leírták, és most mégis egy erős párt.

– *Beszéljünk Szombathelyről, ahol – ellentétben a többi nyugat-dunántúli várossal – az elmúlt harminc évben többször volt az önkormányzat baloldali vagy liberális többségű, mint ahányszor nem. A polgármestert 1990 után, az első önkormányza-*

ti választást követő két ciklusban az SZDSZ adta, őt egy ciklusra fővállotta egy fideszes, majd következett két cikluson át a szocialista Ipkovich György, majd megint egy fideszes, és most, megint szocialistaként, ön a polgármester. Vagyis Szombathely, ellentétben a többi nyugat-dunántúli várossal, többször választott liberális és/vagy szocialista, mint a jobboldalhoz köthető polgármestert. Ön miben látja ennek magyarázatát?

– Szombathely – én úgy nevezném – gondolkodó város, amelynek a lakói számára mindennapi gyakorlat a politikai közéletben való részvétel, a saját sorsát érintő kérdések megvitatása. Annak, hogy mikor milyen színezetű önkormányzatot választott, szerintem időről időre, ciklusról ciklusra eltérő okai voltak. Az első két ciklusban, de főleg az elsőben még nem sokan értették, mit jelent a liberalizmus, ezért az SZDSZ-re elsősorban a kommunistaellenesség miatt szavaztak, ahogyan máshol is a megyében. Akkor egyébként Vas megyében mindenhol az SZDSZ nyert, lévén Vas Magyarország legjobboldalibb megyéje. Visszatérve Szombathelyre, én nem merném azt állítani, hogy nem jobboldali város, viszont azt igen, hogy itt az amúgy jobboldali értelmiség, illetve általában a jobboldali értékrendű választópolgárok esetében sem írja fölül a párthűség a saját tapasztalatokat és a racionális gondolkodást. Én is csak úgy tudtam nyerni ebben a közegeben, hogy nagyon sok szavazatot kaptam jobboldaliaktól.

– Tehát ez egy, a nyugatias és demokratikus értékekért kiálló város?

– Igen. A kertvárosi részek lakói közül például, akik hagyományosan

jobboldali szavazók, nagyon sokan gondolták úgy, hogy ez nem az a ló, amit akartak, és ezért rám, egy ellenzéki pártok által is támogatott helyi egyesület jelöltjére szavaztak. És most szerintem országosan is ez a helyzet nagyon sok jobboldali ember esetében, akik érzékelik, hogy túsul ejtette a jobboldalt a Fidesz. Ők jobboldaliak maradnak akkor is, ha az ellenzéki szövetségre szavaznak, mert szeretnének maguknak egy normális jobboldali pártot, de amíg nincsen, addig demokratiként inkább a másik, a hozzájuk képest másik oldalt választják, vagyis az autokráciával szemben a demokráciát. Mert ehhez képest az, hogy valaki jobb- vagy baloldali, másodlagos.

– Ön érzi ezt a hangulatot most is a városában?

– Igen, határozottan érzem.

– És komolyan gondolja, hogy ez a hangulat általános? Nyugat-Dunántúlon például, amit jóval kevésbé érintett meg a járvánnyal együtt járó válság, mint az ország többi részét, mi a helyzet?

– Nálunk elég komoly előválasztási küzdelem várható, és ennek a jelei már látszanak, erősen kampányolnak a jelöltek, tehát élénk a politikai hangulat. Mi itt Szombathelyen, mivel van elég médiafelületünk, meg tudjuk mutatni az országos fideszes médiával szemben is a valóságot, és nemcsak azt, ami a városunkban történik, hanem azt is, ami az országban, ezért van információjuk az embereknek. Ezért természetesen azzal is tisztában vannak a szombathelyiek, hogyan bünteti a kormány az ellenzéki városokat különféle változatos módszerekkel,

hogy például az elvonásokért cserébe a kormánypárti városok kapnak kompenzációt, az ellenzékiek nem. És ezt mi nem tudjuk elfogadni, hiszen mi sem érünk kevesebbet, mint a szomszédos városok lakói. Többet sem nyilván, de kevesebbet sem. És ez a közhangulat nyilván nem a kormány irányába visz.

– *Ebből azonban olyan következtést is le lehetne vonni – a legutóbbi kampányban ezt fel is használták ön ellen –, hogy akkor legközelebb majd a kormánypárti jelöltre fogunk szavazni.*

– De ha ezt tennék, akkor ez most visszafelé sülné el. Mert mivel én magam és a városvezetés maradni fog még jó sokáig, hiszen még csak két év telt el az ötéves ciklusból, ha jót akarnak a városnak, vagyis ha ezt a logikát szélesen értelmezik, akkor a jelenlegi kormány helyébe kell másikat választani. Zárójelben jegyzem meg, hogy én például tárgyaltam Gulyás miniszter úrral is, több államtitkárral is, tehát nem mondhatom, hogy nem fogadtak, és nem volt korrekt a viszony, de az ellenzéki városokat büntető döntéseket még csak nem is miniszteri szinten hozzák meg, hanem följebb.

– *2019-ben ön „A holnap városa” nevű programmal kampányolt. Kifejtené kicsit bővebben, mire akart utalni ezzel a szókapcsolattal?*

– Arra, hogy nagyon sok megoldandó feladatunk, illetve orvosolandó problémánk van, és nekünk az értelmetlen, ránk kényszerített pártpolitikai küzdelmek helyett ezekkel kellene – ezekkel kell! – foglalkoznunk. Mert a nem valós problémákkal épp a valós problémáinkról terelik el a fi-

gyelmünket és vonják el az energiáinkat, pedig ha most nem kezeljük őket, akkor ezek nagyon ránk fognak égni. És ezért nekünk előre kell néznünk.

– *Mondana erre példát?*

– Ilyen például a munkahelyek automatizáció okozta elvesztése, ami egy olyan város esetében, mint az autópárhuzamban bekövetkező változásoknak erősen kitett Szombathely, pár éven belül nagyon komoly munkanélküliséget okozhat. Ezért úgy kell átalakítanunk a városunk gazdasági struktúráját, hogy ne csak ilyen típusú nehézipari üzemek legyenek, hanem minőségi munkaerőt igénylő egyéb cégek is, most például az egészségipart szeretnénk megtelepíteni, idehozni cégeket és munkahelyeket, hogy kicsit csökkentsük a kitétségszintet ezeknek a veszélyeknek. A holnap városa tehát egyrészt egy olyan hely, amelynek biztos gazdasági háttere van, másrészt modern, nyugatias, egyúttal „zöld város” –, hiszen deklaráltuk, hogy azok vagyunk –, normális utakkal, árnyas terekkel, ahol technikai megoldásokkal próbáljuk javítani a levegő minőségét, tervezzük, illetve részben már meg is valósítottuk a tömegközlekedés átalakítását, és így tovább. A Covid-járvány minket is kicsit visszavetett ebben, de amit tudtunk, és ez nem kevés, megvalósítottunk.

– *Amikor az automatizálás várható következményei közül a munkanélküliséget említette, ezt vélhetem úgy is, hogy egyetért Karácsony Gergely feltétel nélküli alapjövedelemről vallott nézeteivel? Mert ha következetesen végiggondoljuk a következmé-*

nyeket, abból ilyen konzekvenciák is adódhatnak.

– Az alapjövedelem akkor megoldás, ha már nincs más lehetőség a megélhetési válság elkerülésére, tehát azt gondolom, hogy ebben az esetben ez egy jó és támogatható javaslat. De én ennél komplexebbnek látom ezt a kérdést, és a kezelésére is komplexebb megoldást ajánlanék, azt, hogy ha lehetséges, próbáljuk megelőzni ennek a válságnak a kialakulását. Ehhez azonban időben kell ébredni, és elkezdeni más típusú munkahelyeket teremteni, és mi most épp ezt igyekszünk tenni: olyan új munkahelyeket segítünk létrejönni, és hozzájuk olyan képzéseket indítunk, amelyek idő- és válságállóak. Ráadásul ezek világten-
denciák, tehát feltehetőleg nemcsak Magyarországon, de máshol a világban sem lesznek a jövőben ötnapos munkahetek, a munkahelyek egy jelentős része megszűnik, és a megmaradók is teljesen át fognak alakulni. Ami egyébként tervezhető, és ha ezt tesszük, akkor ezt a folyamatot nem vesztesként fogjuk megélni sem Szombathelyen, sem Magyarországon. De ebben, ezt tudnunk kell, nagyon sok a munka.

– Az előbb azt mondta, Szombathelyen elég komoly előválasztási küzdelem zajlik. Ebben a DK-s Czeglédi Csabával szemben a szocialisták, a PM, illetve Karácsony Gergely, és ön személyesen is az LMP-s Ungár Pétert támogatják. Miért? Nem számonkérés, csak a mostanában sűrűn előforduló hasonló esetek logikáját szeretném érteni...

– Én polgármesterként, mint egy sok pártot magában foglaló közösség vezetője, speciális helyzetben vagyok,

ezért a magam nevében ki is nyilatkoztam, hogy mindkét jelöltek alkalmasnak és jónak tartom, és könnyű szívvel fogok a mögé a jelölt mögé beállni, aki megnyeri az előválasztást. Nekem Czeglédi Csabával is kiváló a viszonyom, mellesleg ő a közgyűlésünknek is tagja, és az egyik bizottságunknak is elnöke, Péter pedig országgyűlési képviselőként segített nekem nagyon sokat a kampányomban. Tehát mindkettőjükkel kimondottan jó a személyes viszonyom, de ezenkívül, ettől függetlenül is nagyra becsülöm őket, és abban reménykedem, hogy mindketten be fognak kerülni a következő parlamentbe, mint a leendő kormányzó koalíció politikusai. Ami Czeglédi Csaba esetében akkor sem lehetetlen, ha netán alulmaradna az előválasztáson, ha Gyurcsány Ferenc fölrakja őt a DK listájának előkelő helyére. És ugyanez igaz Ungár Péterre is, aki az LMP erős embere, úgyhogy szerintem ő is megérdemel egy listás helyet a saját pártjától. Ezt nyilván nem én döntöm el, én csak bízni tudok abban, hogy mindketten képviselni fogják Szombathelyt.

– Kicsit visszatérnék még a 99 Mozgalomhoz, aminek ön is alapítója, és amiről nem sokkal az indulása után a Válasz Online, majd őt idézve a Hvg.hu is úgy írt, mint valami olvasztótégelyről, tehát ami arra szolgálna, hogy „testet és tömeget adjon az MSZP, az LMP és a PM gyors egybeolvadásának”, hogy „ez legyen a majdani vezérhajó”. Mit gondol erről? Megjegyzem, ezek a pártok a már emlegetett közvélemény-kutatások szerint hárman együtt sem jutnának be pillanatnyilag a parlamentbe.

– És Karácsony Gergely mégis főpolgármester, a közvélemény-kuta-

tások által egyszázalékosnak mért Párbeszéddel. Ezért mondom most már többször, hogy ennek nem sok értelme van egy előválasztási időszakban. Nekünk most az alapvető célunk az országgyűlési választások megnyerése, és előtte a legjobb konstrukció létrehozása. Ez nem arról szól, hogy mi lesz majd a pártpolitikával később. Ez a mozgalom most arról szól, hogy legyen egy tömeg, amely a majdani miniszterelnök mögött fog állni – aki egyébként véleményem szerint Karácsony Gergely lesz. Mert ez egy olyan mozgalom, amihez sokkal többen kapcsolódnak, mint az egyes pártok hívei vagy szövözői. Ehhez olyanok is kapcsolódnak, akik egyébként a pártpolitikától szeretnék távol tartani magukat, nem foglalkoznak vele, nem szeretik, akár iszonyodnak is tőle, de egy ilyen mozgalomban mégis szívesen részt vesznek. Mint például a szombathelyi Weöres Sándor színház megalapítója és első igazgatója, Jordán Tamás, aki a nemzet színésze, és most fővállalja ezt a „szerepet” is... Mert azt gondolja, hogy változás kell, de nyilván nem fog belépni semmilyen pártba...

– *Nem válaszolt a kérdéseimre, ami az MSZP-nek, az LMP-nek és a PM-nek a cikk által feltételezett, vizionált „gyors egybeolvadásáról” szólt. El tudja képzelni, hogy ezek valamikor egy párt lesznek?*

– Azt gondolom, hogy az erről való gondolkodás most még nem aktuális, és nem is lenne szerencsés, mert az előválasztás két fordulója nem erről szól. Nem mintha nem tartanám reális elképzelésnek, hogy a későbbiekben kevesebb párt legyen ellenzéki oldalon, és mondjuk a nagyon

hasonló módon gondolkodók szorosabban működjenek együtt, akár egy irányba is menjenek, de most még nem erről kell szólnia a politikának. Én abban hiszek, hogy a hídon akkor megyünk át, amikor odaérünk, és most még nagyon messze van ez a híd. Most még csak azt látjuk, hogy van egy nagy víz, amin egyszer majd át kell jutnunk valahogy, de a hogyan, majd akkor fog eldőlni, amikor ott leszünk. De ismétlem, azt, hogy több hasonlóan gondolkozó párt tagjai a jövőben a mainál szorosabban működjenek együtt, akár egyetlen leendő nagy párton belül is, egyáltalán nem tartom kizártnak.

– *Azt minek tulajdonítja, hogy közben a 99, ez az alig pár hete életre hívott mozgalom egyre kevesebb életjelt mutat, érdektelenségbe látszik fulladni?*

– Ezzel nem értek egyet. Karácsony Gergely járja az országot, a mozgalom különböző emblematiság tagjai ott vannak vele, amikor itt Szombathelyen a mozgalom három másik alapítójával, Hajós Andrással, Jordán Tamással és jómagammal kiállt a színpadra, nagyon sokan jöttek el, hogy meghallgassák. És ne feledkezünk meg arról sem, hogy nyár van, uborkaszezon... Majd, ha megnyeri az előválasztást, és reményeim szerint így lesz, akkor ez a mozgalom is jobban fog látszani.

– *Ön a pártjában mennyire számít aktív politikusnak, mennyire vesz részt a pártja életében, belső ügyekben, illetve mennyire ismeri ezeket? Mert hogy sikeres, az nyilvánvaló, de nem igazán pártpolitikusként.*

– Igen, engem inkább mint polgármestert, mint egy nagy vidéki város

polgármesterét tartanak számon, és én is inkább így határozom meg magam. És ezért nyilván nem tudok részt venni az országos vezetői üléseken, még ha a Baloldali Önkormányzat Közösség elnökeként egyébként meghívnak is rá, tehát tudok a dolgokról, de az operatív munkában nem tudok és nem is akarnék részt venni, mert az nem az én dolgom. Tehát a sikerességemet nem ebben mérném le. Ha akarnék, nyilván nagyobb súllyal is részt tudnék venni az MSZP életében, de akkor kevesebb figyelmet, időt és energiát tudnék a városomra, az itteni munkámra fordítani, és az szerintem az MSZP-nek sem lenne jó. A párt is sokkal többet profitál egy sikeres polgármesteréből, aki a tetteivel bizonyít. És ez szerintem többet ér jelen pillanatban az MSZP-nek, mint ha eggyel többen csinálnák a primer pártpolitikát. Egyébként úgy összességében az ellenzéknek is.

– *Az hogyan érinti önt, a sikeres politikust, hogy a pártja legalább egy évtizede folyamatosan csúszik lefelé, ma már szabad szemmel is alig látható, és – amint már beszélünk róla – a parlamenti küszöböt sem tudná önállóan átlépni. Ennek a pártnak azonban vannak régi tagjai és van még kevés megmaradt híve, szavazója is. Tud valamit arról, ők hogyan élik meg ezt a helyzetet?*

– Azért nem tudok válaszolni a kérdésre, mert ezekre a dolgokra nincs rálátásom, és nem is gondoltam róluk, én most inkább előre tekintek. Abban nincs okom kételkedni, hogy 2022-ben az ellenzéki összefogás részeként az MSZP bejut a parlamentbe, és – a pártok közötti megállapodás értelmében – a leen-

dő koalíciónak is a része lesz. Hogy hogyan lesz tovább, hogy egy nagy frakció alakul-e a részt vevő pártokból vagy minden párt külön frakciót alkot, az ma még nem világos, de nem is érdekes, hiszen mindig a cél elérése a fontos, aminek a pártok csak eszközei. Abban pedig, ami igazán számít, az az együttműködés minősége, és ehhez képest lényegtelen, melyik benne részt vevő párt hány százalékot ér el a választáson.

A hagyományos baloldali pártoknak egyébként egész Európában rosszul megy a soruk mostanában, és ezért a baloldalon mindenki keresi az újat, az újfajta pártokat. Aztán, amikor az az új sem annyira új már, akkor az új pártok is visszaesnek, és ezért én most egy folyamatosan és dinamikusan változó helyzetre, a pártok és az erőviszonyok fokozatos újrarendeződésére számítok, aminek a végén létrejöhet egy új, egységes, nem jobboldali párt. De hogy az milyen lesz, azt csak az idő fogja eldönteni és kikényszeríteni, és ezért, mivel ez egy lassú folyamat lesz, azoknak is lesz idejük ezt a kényszerrel felismerni és elfogadni, akik ma még a régi MSZP-ben tudnak csak gondolkodni. Ezt egyébként nemcsak én gondolom így, hanem tapasztalataim szerint azok többsége is, akik valamikor az MSZP meghatározó politikusai voltak. Szerintük is ebbe az irányba kell mozdulni, mert ezt kívánja az élet és a változó világ.

– *Van viszont ennek a ma már alig létező pártnak egy miniszterelnök-jelölt-jelöltje, Karácsony Gergely, aki egy másik nem létező párt vezetőjeként és az ellenzéki pártok közös jelöltjeként lett 2019-ben főpolgár-*

mester, és most három, az elsüllyedés szélén álló párt függeszti rá reménykedő tekintetét, mint valami megváltóra vagy inkább csodafegyverre.

– Karácsony Gergely az előző parlamenti választáson is az MSZP és a Párbeszéd közös miniszterelnök-jelöltje volt, és ő, illetve ez a lista érte el a legtöbb szavazatot akkor.

– A kérdés csak az, lehet-e ezt sikeresen megfelelő pártháttér nélkül, ugyanakkor főpolgármesterként csinálni. Az már látszik, mekkora hátrányt jelent számára, hogy főpolgármesteri teendői mellett nem járhatja szakadatlanul az országot, mint Dobrev Klára vagy Jakab Péter.

– Azt kérdezte, lehet-e ezt sikeresen pártháttér nélkül csinálni, és nekem erre az a válaszom, hogy pártok nélkül jobban lehet csinálni, mint pártokkal együtt, mert ilyenkor az ember nincs nekik kiszolgáltatva. Nekem ez polgármesterként a tapasztalatom: a függetlenek, ha ügyesek, kreatívak és képesek jól integrálni a különböző, akár egymást is keresztező érdekeket és erőket, akkor sikeresek.

– Értsem úgy, hogy ön szerint egy erős párt akár teher is lehet az általa jelölt kormányfő vállán?

– Ha sok pártból áll a koalíció, akkor egy párt teher is tud lenni.

– Mást nem is tud elképzelni, mint Karácsony Gergely győzelmét az előválasztáson, majd 2022-ben a parlamenti választáson is?

– Ha más nyer, nyilván mögé is be fogok állni. Tehát el tudom képzelni,

de szerintem Karácsony Gergely fog nyerni.

– Jakab Péter mögé is beáll, ha ő nyer?

– Igen. A közös jelölt mögé kutya kötelessége mindenkinek beállni, és őt a legjobb tudása szerint segíteni, és ez akkor is így van, ha az előválasztáson nem őt támogatta. Tehát igen, természetesen Jakab Péter mögé is be fogok állni, ha úgy hozza a sors. Egyébként legitim és jó miniszterelnök-jelöltnek tartom.

– Jó miniszterelnök-jelöltnek?

– Alkalmasnak, mondjuk így.

– Nincs is önben vele kapcsolatban semmiféle rossz érzés, bizalmatlanság? Sok baloldali és liberális embert ismerek, aki most azt mondja, olyan ellenzékre nem adja a voksát, amelynek tagja a Jobbik is. Akkor már inkább a Kutypárt! – mondják. Önt egyáltalán nem zavarná, hogy ebben az esetben egy többségben balközép, zöld és liberális pártokból álló kormánykoalíció élén állna egy, a jobbközép néppárttá válás útján ugyan elindult, de nemrég még radikális szélsőjobboldali párt politikusa?

– Igen, akár ez is előfordulhat, és akkor így lesz. Nyilván akkor is törekedni fogunk minden számunkra fontos programot megvalósítani, de a személyét elfogadjuk, mert a választók őt is, ahogy a többieket is, csak az általunk közösen megalkotott és elfogadott játékszabályok szerint juttathatják a miniszterelnöki székbe.

Hónapló

Dalos György

Titkok. Ami go home?

Berlin, 2021. augusztus 13.

„Lekapcsolta az NSO Group nevű izraeli kibercéghez köthető infrastruktúrát és fiókokat az Amazon felhőszolgáltató platformja, az Amazon Web Services (AWS) – számol be a *Vice*.” Olvasom, a hírt, s egy pillanatra úgy érzem, mintha az *Orion* tévésorozatot nézném 1973–74 táján. Akkoriban vettem a szomszédban lakó villamosmérnöktől ezer forintért egy használt fekete-fehér tévékészüléket, hogy a lányom születését követő hosszú téli esteken legyen mit nézmem. Gondolom, az *Orion* akkor már ismétlésben adták, de így is milliókat szögezett a fotelhez. Jó sokat csücsültem a képernyő előtt, napi fordítói munkámtól kilúgozva, az időtlen évtized unalmában. Kifejezetten vágytam rá, hogy átlibbenjek a kozmikus őrjáratba, az úri valóság jobban vonzott, mint az, amelyben éltem. A fenti sajtóközlés a maga sci-fi nyelvezetével most viszont ellenkező hatást vált ki belőlem: nincs kedvem ahhoz a valósághoz, amely ilyen híreket bocsát ki magából.

Mindazonáltal tudom, hogy a *Vice* létező dolgokról értesít. Eszerint kormányunk is megvette Izrael Államtól a Pegasus kémprogramot, és annak adatbázisán eddig négy magyar állampolgár elérhetőségére bukkantak rá. Ezeket a hazai állambiztonság – így a sajtónkban használatos feltételes mód – „megfigyelhette”. Jaj istenem, csóválom a fejemet, mi az, hogy „hette”? Ha megvette, akkor használja is, úri passzióból vagy sznobizmusból nem vásárol az ember méregdrága kémprogramokat. Innentől kezdve kíváncsiságunknak csak az lehet a tárgya, hogy mire kíváncsi a lehallgató, még inkább a megrendelő. Izrael esetében a program rendeltetése elég világos: terrormegelőzés, az eladás pedig a finanszírozást szolgálja. No de nálunk? Mit akarnak elérni azzal, hogy beszállnak a rendszerünkbe, vírust küldenek ránk, netán bennünket lejárató adatokat halásznak le, megcsapolják a bankszámlánkat. Mindez technikailag lehetséges, és szegényes titkaink amúgy is védtelenül repkednek a virtuális űrben. Vagy talán nem is ismeretszerzés a szándékuk, hanem az, amit Stefan Zweig Fouché-életrajzában a titkosszolgálatok igazi céljaként nevez meg: „elhinteni a társadalomban a meglepettség mérgeét”.

Apropó, titok, apropó, hetvenes évek eleje. Kínáról szóló belső kiadványt fordítottam oroszról a Kossuth kiadónak, olyasmit, amit elvben olvasnom se lett volna szabad, tiszteletpéldányt sem kaptam belőle. Nem nagyon értettem, mitől került „bizalmas” besorolásba. Tény, hogy a szokásos propagandaszövegektől eltérően valami elemzésfélét is próbált adni Mao Ce-tung birodalmáról, sinológiai háttérrel. Aztán egyszer csak Pesten termett maga

szerző, s engem kértek fel kísérő tolmácsként. Értelmes, nyitott beszélgető-partner volt, elmondta, hogy a szovjet–kínai összeütközésben valamelyest Moszkva is ludas, mert úgymond, tudománytalanul nyúl a kérdéshez. Mostanra azonban megváltozott helyzet: a szovjet társadalomkutatók olyan szövegelemző technika birtokába kerültek, amelynek révén, mondjuk, a *Renmin Ribao* cikkeiből ki lehet fürkészni a rezsím gyöngéit, elfogulatlan képet lehet róla alkotni. Némi tapasztalattal rendelkezvén a Szovjetunió akkori állapotáról, ártatlanul megjegyeztem, hogy egy ilyen zseniális technikát merőben segítő szándékkal talán a *Pravdára* vagy az *Izvesztyijára* is rá lehetne ereszteni. Hitetlenül nézett rám, teljesen lefagyott, és azt kérdezte: „Csak nem képzeli?”

*

A magamra vállalt napi egyórás gyalogmenet közben újra meg újra jelzőtáblákat látok, amelyeket eddig nem méltattam figyelemre. „Alexanderplatz 3 km”, olvasom az egyikén, „Kollwitzplatz 1,5 km” a másikon, „Zoologischer Garten – 6,4 km” a harmadikon. Az elmúlt két esztendőben egy-egy magyarországi kiruccanáson kívül nagyjából ebben a rádiuszban zajlott az életem/életünk. A járvány okozta korlátozások belsővé válnak, a gyalogláson a házból való minden kilépés meghatározott célhoz, feladathoz kötődik, leggyakrabban bevásárláshoz. A kisebb tételeket az innen tízpercnnyire lévő EDEKA-ból lehet beszerezni, a nagyobbakért hetente egyszer az Aldiba kocszunk el, bár csak 4,5 km-re van, mégis más városrész, mi több, 1989 előtt egyenesen külföld, NDK-zsargonban „nem-szocialista gazdasági terület”. Egy birodalomnak kellett összeomlania ahhoz, hogy ott vehessük a karfiolt meg a két kiló almát. Közben azon igyekszünk, hogy lehetőleg német árukat találjunk, amelyeket nem az óceánon keresztül, behűtve fuvaroztak idáig, s így talán illatuk és ízük is lesz. Sajnos a gyümölcsfelhozatal nem mindig igazodik ez irányú elvárásunkhoz, a grépfrút természetesen chilei vagy dél afrikai, de hogy az alma miért argentin, noha Mecklenburgban ingyen potyog le a fáról, annak a Jóisten a megmondhatója. A kávé meg, nos, a kávé külön téma. Egyik finoman őrölt változata, a Bio Pur tucatszaki kiszerelésben kapható, abban különböznek, hogy csomagolásukon más-más latin-amerikai ország – Peru, Columbia, Nicaragua, Guatemala stb. van feltüntetve. Illatra-ízre dettó ugyanolyanok.

Meg kell adni: utazás dolgában az elmúlt évtizedekben el voltam kényeztetve. Németországot keresztül-kasul bejártam, Kubától Szahalin szigetéig, New Yorktól Alma-Atáig, Marokkótól Izlandig sok helyen megfordultam részben saját költségen A.-val. A határátlépés Falat és a vasfüggönyt túlélő szendélyem maradt, máig igazi élvezetet okoz, hogy akár néhány óra leforgása alatt is átlibbenhetek egyik kultúrából a másikba, főként nagyvárosi turista lévén, idegen feliratokat és emléktáblákat böngészhetek, ismeretlen embereket bámulhatok. Életem ritmusát indulások és érkezések jelölik, s mintha minden utazással valami titkot fejtenénk meg. És bár jó itt Berlin közepén, számítógépem előtt ülve, napi penzumomnak eleget téve, de nem tudok sokáig veszteg maradni. Márpedig rég nem töltöttem ennyi időt egy helyen. Lesem tehát a kedvező jelzéseket, hogy bármikor csomagolhassak, s útra kelhessek

A.-val – most éppen Kutaszírói ábrándozunk. Fapados járat, két és fél óra, bevesszük magunkat egy olcsó szállodába, és uccu neki, besétálunk a kolostoros grúz középkorba.

*

„Ami go home!” (Más szóval Yankee go home!). Évtizedeken át ez volt a békekemmozgalom legismertebb jelszava, ezzel tüntettek nyugati országokban az USA katonai jelenléte ellen, s persze felkapta a „mi” propagandánk is. Dalt is fakasztott Ernst Busch erőteljes hangján, s aki KISZ-es volt, mint e sorok írója, utána énekelte a magyar változatot: „Mars ki, ami, ami go home // Békés célra kell csak az atom. / Nincs itt számotokra hely, / búcsút int a Loreley, / félre innen, menjetek haza, good bye!” És működött a dal előbb a koreai, majd a vietnámi háborúban, ami ellen nemcsak baloldaliak tiltakoztak, hanem az amerikai közvélemény is, amely egyre kevésbé értette, hogy miért kell az Államoknak határaiktól húszezer kilométerre hadat viselnie, amerikai vért áldoznia. S valóban, az USA-nak már a panmindzsoni fegyverszünet (1953) sem termett babérokat, a vietnámi háború pedig bevallottan vereséggel végződött (1975). Döbbenet néztem használt tévékészülékem fehér-fekete képernyőjén, amint a kétségbeesett menekülők a saigoni nagykövetség tetőteraszáról könyörgik fel magukat az utolsó helikopterre.

Most, negyvenhat évvel később, ott vagyunk, ahol a part szakad. Joe Biden elnök választási ígéretéhez híven véget vet országára 2001 óta tartó, hatalmas anyagi tartalékokat felemészítő afganisztáni jelenlétének. Úgy is, mint egykori ifjonti antiimperialista, kénytelen vagyok beismerni, hogy ezúttal egyáltalán nem állok az „ami go home” talaján, mert láttam, hogy ez a döntés úgyszólván órák alatt tragédiába fordul. Az amerikaiak által kézben tartott afgán kormányerők, noha számbeli és fegyverzeti fölényben vannak a reájuk törő fundamentalistákkal szemben, már a gyámhatalom távozásának hírére morálisan harcképtelenné váltak. A tálibok néhány nap alatt öt tartományi székhelyet foglaltak el, százezrek menekülnek előlük, és lehet, hogy mire ennek a szövegnek végére érek, már Kabul is a kezükben lesz. Ami pedig a következményeket illeti, az első fundamentalista korszak (1996–2001) ismeretében nem kell sok fantázia a kiszámításukhoz. Rettenetes átok ül ezen a sziklás hegyek közé szorult, helyenként kétezer méterrel a tengerszint felett vegetáló kis országon. Alig heverte ki a szovjetek kísérletező kedvét – törzsi társadalomból modern szocializmust faragni; „szociális szobrászat”, hogy Konrád György kifejezésével éljek –, máris saját szörnyeivel, közeli és távoli geopolitikai étvágyakkal szembesült, és még romhalmazzá sem hagyják békén. Biden most azt mondja, oldják meg az afgánok maguk saját ügyes-bajos dolgaikat, őt semmi sem köti a választási ígéreten kívül. Ez a kivonulás még a bevonulásnál is rosszabb.

Menni

Ha nyár, akkor – sok-sok éve – Dánia (Svédország, Norvégia...): menni kell, mert oda hűz a szív, a család, és odaköt immár egyre több emlék is. Rostockig az út szinte hazai pálya, és amikor átér a komp a dán oldalra, Gedserbe, már tényleg majdnem otthon vagyunk. Nem tudom még, idén hogyan lehet átjutni a máskor, pandémiamentes időkben szinte virtuális határokon, de ahogyan tavaly megoldottuk, megoldjuk valahogy most is.

Hogy mit gondolunk egy országról, az nem abból ítélhető meg igazán, hogy milyen érzés elmenni onnan, hanem abból, hogy milyen visszamenni. Ez a szülőhazára éppúgy igaz, mint azokra a helyekre, ahova visszavágyunk: van egy érzés, nagyon hasonló a honvágyhoz, ami időről időre visszavisz (ha hagyjuk) oda, ahol valamikor otthon éreztük magunkat. Aki az elmúlt egymásfél évben, a karanténidőszakban is utazott, bizonyára azt is megtapasztalta, mennyire más úgy átkelni az országhatárokon, hogy ismét van határellenőrzés. Látszólag nem változott semmi földrajzi értelemben, Berlin, Amszterdam vagy Stockholm ugyanolyan messze van ma is, mint tíz vagy száz éve, és mégis: mintha a kint élő szeretteink távolabbra kerültek volna. Mi például egy kerek éve várakozunk, hogy újra menni lehessen – előbb a zárlat akadályozta, aztán az oltásokra, a védettségre kellett várni... Most, hogy minden együtt van, és már csak néhány nap választ el a starttól, mégis hiányzik a megszokott úti láz. Izgalom van, de nem olyan, mint máskor: más mostanában elindulni, és valószínűleg más lesz hazajönni is – szerintem nem csak nekem.

86

Egyre többen indulnak azzal a gondolattal a fejükben, hogy körülnéznek „úgy” is. Hirtelen össze sem tudom számolni, hány olyan ismerősöm van, akinek a számára vízváltó lesz a következő tavasz; akik nem hiszik el, hogy ha még négy további évre marad az, amiben vagyunk, akkor bármikor is az ő életükben lesz még esély kikecmeregni belőle – és ehhez alakítják az életstratégiájukat. (Az pedig tényleg megszámlálhatatlan, hány iskolás gyereket készítenek fel a látókörömben eleve a külföldi életre vagy legalábbis arra, hogy a szak- és a nyelvtudás olyan legyen, hogy a külföld is az opciók listán lehessen.)

Miközben mi itt a magunk kis világvégéjére készülünk, odakint a nagyvilág talán az igazira. A gazdagok megindultak Új-Zéland felé (amely állítólag a legélhetőbb hely lesz/marad, amikor összeomlik a civilizáció). Nagy-Britanniába, amíg még lehet, ötmillió tömeg, benne százezres magyar sokaság szeretne bejutni, mert utána a szigetország szigorítani fog. Szigorítanak a skandinávok is: sokakat, akik menekültstátuszban reménykednek, hazaküldenek, és szinte évről évre keményítik az állampolgárrá válás feltételeit, növelve a várakozás időszükségletét. Mintha mindenki tartana vagy készülne valahová: az egész világ mozgásban van.

Nekünk, akiknek „csak” a szabadság hiánya fáj, másokhoz képest alig van okunk elmenni. Vannak országok, illetve országnyi területek, amelyeket nemsokára, akár már ebben az évtizedben vagy a következőben, elönthet a tenger. Ez százmilliókat érint most, néhány évtizedes távlatban akár egymilliárd embert. A gleccserek leolvadása a legbővizűbb ázsiai folyókat apasztja el – kétmilliárd ember ivóvíze függ közvetlenül attól, hogy van-e elegendő jég a hegyekben (nemsokára nem lesz). A görögországi és észak-amerikai erdőtüzek csak kis előjátékai annak, ami várható. Még alig változott a klíma: egyelőre egy fok körül jár a globális átlaghőmérséklet emelkedése, de nem fogunk megállni ennyinél. Néhány foknyi melegedés, néhány százaléknyi nyári csapadékmennyiség- és páratartalom-csökkenés (ami bőven benne van a pakliban), és előbb a mérsékelt övi, majd a trópusi erdeink is szó szerint gyújtóssá, maguktól begyulladó gigantikus máglyává válnak. „Klímaamenekültek” nem csak Afrikában meg Ázsiában vannak: már Kaliforniából is megindult a vállalkozások és magánemberek szárazság előli elvándorlása (sőt, az amerikai sajtó szerint az északnyugaton, a kanadai határ közelében levő Seattle-ből is, ahol az idei nyár valószínűtlenül forró és száraz, előrevetítve az eljövendőket).

Hazát váltani – bármekkora léptékű is a helyváltoztatás – drága mulatság. Mindenképpen a küldő ország veszít rajta a legtöbbet, de a fogadó sem mindig nyer rajta annyit, hogy megérje. A 90-es évek óta figyelem a skandináv országok birkózását a problémával, illetve azt a számomra is érthetetlen jelenséget, hogy nincsenek fogalmaink a korrekt leírására. Laktam a malmói Rosengårdban, vegyes lakosságú göteborgi külvárosban (volt a közvetlen közelünkben kézigránátos támadás is – saját tapasztalatból tudom: fake news, hogy a svéd sajtó nem írja meg az ilyen esetek etnikai hátterét; minden benne volt az újságokban). Tartok tőle, hogy Svédországban, amely a legnagyobb befogadó a térségben, akkor is lenne kábítószer-bűnözés meg illegális prostitúció, ha senkit nem engednének be az országba, de attól még tény, hogy az említett üzletágakat bevándorló hátterű csoportok uralják. Tudom, hogy Svédországból is úgy lett bevándorlási célpont, hogy az útvonalakat vendégmunkások és azok családtagjai taposták ki – tisztában vagyok vele, hogy nem lehet tiszta képet alkotni róla, ha nem beszélünk a keveredést ösztönző tőkeérdekekről; arról a nagyon erős, nagyon egyértelmű hajtóerőről, hogy a jövevények sokkal olcsóbban dolgoznak. Nem igaz, hogy Rosengård veszélyesebb a budapesti Illatos út környékénél vagy az 1-es villamos útvonalának bizonyos szakaszainál, de jóval veszélyesebb, mint Malmö átlaga, és ez tényleg nem független a bevándorlóktól. Svédországban valóban páratlanul eredményes modelljei vannak a befogadásnak, de minden sikerre jut egy kudarc is: számomra, aki rendszeres vendégként ugyan, de abszolút kívülálló vagyok, egyáltalán nem tűnik bizonyítottnak az az állítás, hogy feltalálták a társadalmi integráció mindenkinél működő metódusát (annak ellenére sem, hogy legalább hatvan-hetven éve dolgoznak rajta, tényleg komolyan veszik, és az erőforrásokat sem sajnálják rá): helyenként a svédeknél is újratermelődnék a nyelvi-kulturális szigetként működő zárt mikrotársadalmak a maguk társadalmi feszültségeivel. Egy-

szóval tényleg nem tudom, hogy Svédország áldozatot vállal, vagy komoly haszonra tesz szert, amikor engedi és segíti beolvadni az érkezőket – de ha őszinték vagyunk, ugyanez igaz Magyarországra is. Itt a Velencei-tónál a nagyobb üzletekben (a kínaiakban mindenképp) ukránul is ki vannak írva a vevőknek szóló üzenetek – az egyébként negyedházzal működő szállodákat ukrán vendégmunkások és hozzátartozók használják munkásszállás-ként, ukrán nyelvű hirdetésekben ügyvédek kínálnak nekik letelepedési segítséget, a székesfehérvári nagyvállalatok szakszervezetei pedig háborognak, amiért a jellemzően munkaerő-kölcsönzőkön keresztül foglalkoztatott, mindenféle munkajogi védelem nélkül dolgozó keletiek leszorítják a béreket, és lehetetlenné tesznek mindenféle bérharcot, mert bárkinek a helyére azonnal be lehet állítani egy ukránt harmadannyi bérért. Fehérvárnak már van ukrán negyede (Gárdonyinak meg vietnámi, bár ők sokkal elvonultabban élnek – mindenesetre szezonon kívül Gárdonyban egy hétvégi délutánon egy boltba betérve legalább annyi ukrán és vietnámi szót hallani, mint magyart). Jó ez nekünk? Szükségszerű, hogy így legyen? Hasznos vajon a magyar gazdaságnak, hogy a nálunk működő multik alacsony bérű külföldieket foglalkoztatnak, akik az itt megkeresett kevéske pénz jelentős részét hazaküldik? És hasznos-e, ha 500-600 ezer magyar ugyanígy (relatív) olcsó bérű külföldiként melózik Nyugaton, és nagyságrendileg annyi pénzt juttat haza, mint amennyit az EU-támogatások jelentenek? Ha nem hasznos, lehetne-e, kellene-e tenni ellene valamit? Vagy fogadjuk el, hogy így hozta a fejlődés, és lehetőleg ne is beszéljünk róla, mert az csak felkorbácsolja az indulatokat? Nem lenne érdemes kiszámolni, tanulmányt írni róla, és megosztani az eredményeket azokkal, akinek végül is az életéről van szó – ha már olyan országban élünk, amelynek 2015 óta a kül- és a belpolitikája is a bevándorlás körül forog?

Valószínűleg megérné olyan körülményeket teremteni, hogy senkinek se kelljen elmennie. Magyarország biztosan jobban járna, ha találnánk egy együttélési minimumot, ami azoknak is megfelel, akik most úgy érzik: a kizárólag egyféle világnézetet elfogadó, bár azt a saját érdekében elég szelektíven alkalmazó hatalom vagy az ország egésze szempontjából kifejezetten káros – a béreket tudatosan alacsonyan tartó, komplett ágazatokat botránnyosan alulfinanszírozó, nagybirtok- és nagyvállalat-centrikus – gazdaságpolitika, a másságot büntető oktatáspolitikai, az állami ellátást elsorvasztó egészségpolitika, a szegényellenes szociálpolitika üldözöttjei. Talán a nagyvilágban sem azokkal kellene barátkoznunk, akik miatt olykor milliók kényszerülnek menekülni (és nem azokkal kellene csatákba bonyolódunk, akik befogadják őket – hiszen mi is küldő ország vagyunk).

Mi most csak látogatóba megyünk. Megnézni, hogy egy év alatt mennyit változott a szabad világ: mennyit kényszerült feladni és mennyit tudott megőrizni a szabadságból. Hogy egyébként mi lesz, arra majd térjünk vissza jövő májusban, amikor már túl leszünk a legközelebbi sorsdöntésen, és nekiállunk megtervezni a következő nyarat – meg a többi.

Védjük meg gyermekeinket, tegyünk lakatot a könyvesboltjainkra!

A szerbiai értelmiségiek között egyre gyakrabban hangzik el a meglepő állítás: Milošević idején a média helyzete jobb volt, mint napjainkban. Nehéz összehasonlítani a kettőt, hiszen az eszközök és a módszerek különböznek. Milošević idejétmúlt puritán autokrata uralkodó volt, a háború prófétája, aki hatalmának fenntartása érdekében primitív agresszív módszerekkel élt. Az autokrata eszmékkel túl korán jelentkezett, és korszerűtlen módszereket alkalmazott, amivel Szerbiát kitagadott páriává tette. A doktrinális abszolutista nem tudta alkalmazni a posztmodern relativizmust. Vagy-vagy helyzetet teremtett: vagy vele, vagy ellene. Nem hozott létre kocsonyás közéletet. Húsz év után az autokrata hatalom eszközei és módszerei, jelszavai modernizálódtak, Vučić senkit sem kényszerít vagy-vagy helyzetbe, ellenkezőleg, tárt karokkal fogadja a „megtérőket”, köztük azokat is, akik hajdan Milošević elszánt ellenfelei voltak. Sikertelenül egy táborba terelni a hajdani nacionalistákat, a hajdani európaiakat, elnyerte azoknak a rokonszenvét is, akik tegnap rossz lelkiismerettel szolgálták Miloševićet. A homlokzati demokrácia az autokrata rendszer fügefalevele lett, aminek köszönve az önkéntes szolgálat erkölcsi alibire tett szert. Vučić híveinek ugyan van egy hangadó kemény nacionalista magja, de rendszerét nem ez, hanem nagy kiterjedésű, viszonylag rugalmas holdudvara biztosítja. Ennek a rétegnek a szereplői „kényszerpályán” („valamiből élni kell”) szolgálják azt a rendszert, amelynek alapelvei ellentmondanak a személyes meggyőződésüknek.

Valójában ez a „parttalan” kocsonyás holdudvar amortizálja a komolyabb társadalmi és politikai konfliktusokat. Nekik köszönve a rendszer túlélte az eddigi válságokat. Milošević rendszere jó tíz év után omladozni kezdett, a társadalomban ébredett a gyanakvás, hogy közeleg a vég, Vučić azonban tíz év után is viszonylag szívósan túléli rendszerének permanens válságait.

Várható, hogy ez történik az éppen időszerű Velja Nevolja-afférral is. A futballhuligánok egy csoportja szörnyűséges gyilkosságokat hajtott végre, embereket kínoztak, és az egyik Belgrád környéki villájukban, a „mészárszéken” meggyilkolták őket, a holttesteket ipari húsdarálóval bedarálták, majd a Dunába vetették. A független sajtó már évekkor ezelőtt figyelmeztetett, hogy a banda tagjainak titokzatos kapcsolatuk van a hatalommal. A kormány erősen tagadta, azán egészen váratlanul – mint derült égből a villámcsapás – letartóztatták a bandavezért, Velja Nevolját és vele együtt harminc bűnözőt.

A kormánypárti média tudósított a nyomozás sikereiről, és a nézők megörökönyödésére bemutatta a bedarálásra kész, lefejezett holttesteket. Vučić elnök személyesen kommentálta a képsorokat, őt pedig követte Vulin belügyminiszter. Az ügyészségről viszont kiszivárgott Velja Nevolja és társai

vallomásának jegyzőkönyve. Azt bizonygatták, hogy közeli kapcsolatban álltak a Szerb Haladó Párt politikusaival. Velja Nevolja azt is elmondta, hogy személyesen találkozott Aleksandar Vučićyal, aki szolgálatokat kért tőle, ő pedig teljesítette kérését: bandája móresre tanította a sztrájkoló taxisofőröket, és segített a rendőrségnek a tavaly nyári Parlament előtti demonstrációk szétverésében. Különösen büszke volt arra, hogy elhallgattatta az ellenséges érzelmű fociszurkolókat, akik a *Partizan* futballesapat arénájának egyik lelátóján rendszeresen skandáltak, hogy „Vučić – pederaszta”.

A kormánypárt tagjai szerint ez galád ellenzéki koholmány, Aleksandar Vučić államelnök pedig bejelentette, hajlandó poligráfus hazugságvizsgálatnak alávetni magát, és ha a gép azt mutatja ki, hogy nem mond igazat, azonnal távozik a tisztségéből, és életfogytiglani börtönbüntetést fog kérni.

A nyilvános bírósági tárgyalás még nem kezdődött el, de az uborkaszezonban egy másik tárgyalás borzolta a kedélyeket. Végre sor került az „Ivanjica-botrány” bírósági tárgyalására. Tavaly ugyanis a gyanútlan rendőrség drogtermelőket fülelt le a kormánypárt által sokat dicsért zöldségtermesztő birtok katakombáiban. A rendőrség nyilvánosságra hozta, hogy Európa legnagyobb drogtelepére lett. Kiderült, hogy a telep tulajdonosa titkosrendőri igazolvánnyal rendelkezett. A nyomozók azt is nyilvánosságra hozták, hogy a rendőrség is bekeveredett az ügybe, hiszen rendőrök őrizték a telepet. A kormány azonban megnyugtatta a lakosságot: alacsonyabb rendfokozatú rendőrökről van szó, akik majd súlyos büntetésben részesülnek.

E két főbotrány mellett a többi hétköznapi incidens szóra sem érdemes.

90

A kormánypárt sikerrel hatástalanítja a vádakát, a felelősséget az ellenzékre hárítja, amiben élen jár a kormánypárti bulvársajtó és a Pink nevű, nemzeti frekvenciával rendelkező tévé. A kormánypárt gumibotja a neki nem megfelelő egyéneket kompromittáló bulvársajtó, amely napról napra gyártja az ellenzéki politikusokat befeketítő álhíreket, de helyt kapnak a kipécézettek között írók és színészek is. Legutóbb két ellenzéki vezért azzal gyanúsítottak, hogy ők idézték elő a belgrádi polgárok egészségére nézve veszélyes vincai szeméttelteleptüzeket. A szakemberek megállapították, hogy mi okozta a tüzet, de ez nem akadályozta meg a Szerb Haladó Párt két aktivistáját, hogy továbbra is vádolja az ellenzékét. Nebojša Bakarac kormánypárti képviselő egyenesen pirománoknak nevezte őket. Máskor ugyanazok a politikusok a nyilvánosság előtt ismertetik, hogy az egyik ellenzéki vezetőnek hány külföldi bankban van folyószámlája, és mekkora összeg fekszik rajta. Néha olyan gyorsan gyártják az álhíreket, hogy nem létező bankokat neveznek meg. Elvesztik a bírósági pereket, de ez nem számít, a hír sokkal gyorsabban terjed, mint a helyreigazítás.

A kormányzat egyelőre sikeresen védekezik: a közvélemény-kutatók adatai szerint a tavaszi parlamenti választás nagy esélyese. A polgárok némán figyelik az eseményeket, Szerbiában azonban a tömeg viselkedése kiszámíthatatlan. Egy-egy tömeges demonstráció a legváratlanabb pillanatban tör ki, aztán hosszú csend következik. Időnként a csend is baljós, tehát megszívlelendő Sándor szerb király megállapítása, hogy a nép akkor a legveszélyesebb, ha elnémul.

Ebben az évben Szerbia elnémult, kisebb ökológiai tüntetésekre kerül sor, csak néhány urbánus lázongás tört ki. A folyók vize váratlanul bevörösödik, senki sem tudja, miért. Az egyik vállalkozó szabályos engedéllyel építkezni kezd, éppen az alapokat készíti elő, miközben a szomszédos ház összedől. Megtörtént ez Belgrádban és Újvidéken is. A városok vezetősége valahogy lecsillapítja a lakókat, de rövidesen kitör az újabb lokális botrány.

A vajdasági magyar kisebbség sem kerülheti el a botrányt. A Magyar Nemzeti Tanács elnöke arra kérte a Tanyaszínház vezetőit, hogy szakítsák meg vajdasági turnéjukat, és az előadásokat csak Kavillón¹ tartsák meg, játsszanak ott, amíg a kedvük tartja. A rendező náci időket emlegetett. A Magyar Nemzeti Tanácsot eddig is bíráló szerbiai független sajtó élt a lehetőséggel, és sortűz alá vette a nemzeti tanácsot. Azzal érvelt, hogy a Vučić és az Orbán iránti szuperlojális MNT lopakodó cenzúrát vezetett be. A független magyarországi sajtó ugyancsak elítélte a MNT „atyai kérelmét”, nyilván a Fidesz befolyását látta benne. Az értelmiség petíciót írt alá a művészi szabadság védelmében. A balszerencsés MNT azt bizonygatja, hogy csupán a „prasnya beszédet” és a káromkodásokat kifogásolta, más eszmei kifogása nincs. A gyermekeinket védi! A magyarázat gyermekded, de sokkal nagyobb gond, hogy az MNT saját csapdjába estt bele. A Vajdasági Magyar Szövetség koalíciós partnere, a Szerb Haladó Párt nemrégii választási jelszava ez volt: „Gyermekeinkért”. A Fidesz a legújabb homofób törvény meghozatalakor szintén a gyermekek védelmét helyezte előtérbe. Ezek után lépni kellett a Vajdaságban is. Igen, csak hogy itt nincs Helsinki Bizottság, nincsenek a VMSZ-t bíráló jogvédő szervezetek, nincsenek korrupcióellenes szervezetek, nincsenek oknyomozó, tényfeltáró újságírók. Nem jelent meg egyetlen gyanús tartalmú könyv sem. Időnként az interneten feltűnik egy-egy „akadékoskodó” cikk, de egy rangos párt nem harcolhat internetfantomok ellen. A VMSZ csapdába került, mert nincs valamirevaló ellenség, a 2000 óta tartó egypártiság megtisztította a szellemi életet. Nem volt más, mint az eddig kiemelt fontosságú projektumok közé besorolt Tanyaszínház atyai dorgálása. Kapóra jött a „prasnya beszéd”, van mitől védeni a gyermekeinket! Így lett a Tanyaszínház kollaterális áldozat. A botrány a szokásos vajdasági magyar kompromisszummal fejeződött be. A MNT által kinevezett Tanyaszínház vezetősége megalkudott az MNT-vel. Marad a kiemelt fontosságú pozíció. Az értelmiség petíciót fogalmazott meg, így könnyített lelkiismeretén. A petíció pedig jól jött a VMSZ-nek, legalább Budapestnek bizonyíthat, hiszen megvívta hősiességét: megvédte gyerekeinket.

Egyébként rend van és nyugalom. Következnek a sikerek. A nagy kánikulában Magyarokanizsán az ismert Fidesz-politikus, Németh Szilárd átadta a 21. század követelményeinek megfelelő, a sportolók fizikai és szellemi felkészüléséhez méltó birkózóakadémiát, amely a magyar kormány egymilliárd 273 millió forintos támogatásával jött létre. Németh Szilárd elmondta, hogy az akadémia az „*Egy szőnyegen-egy nyelven, együtt a magyar birkózásért*” el-

¹ Észak-bácskai, nem önálló település, Topolya része (magyar nevén Rákóczi-falu vagy Rákóczi-telep). – A szerk.

nevezésű program keretében jött létre. Kövér László, a magyar Országgyűlés elnöke Szerbiába látogatott. Vučić elnökkel egy találkozón hangsúlyozták, hogy történelmi csúcson van a két ország kapcsolata, amit csak üdvözölni lehet. Kövér köszönetet mondott mindazért, amit Szerbia tesz a magyar nemzeti kisebbség helyzetének javítása érdekében. Ennek a valóság alapját nyilván az idén sorra kerülő népszámlálás adatai fogják alátámasztani vagy cáfolni. Minden kisebbségpolitikának van egy látható és láthatatlan része. Az idén kiderül, hogy melyik a hitelt érdemlő. Kövér meglátogatta a magyar adófizetők pénzéből épülő topolyai focistadiont is. Sokat hallottam arról, hogy a nemzeti identitás megőrzésének szemszögéből a birkózás mellett milyen fontosak a focistadionok, de ezúttal jó néven vettem volna, ha Kövér meglátogatja a topolyai magyar könyvesboltot is. Harminc évvel ezelőtt volt ott egy imponáló magyar könyvkereskedés, de azóta hiába érdeklődöm, a rossz nyelvek szerint bezárták. Nos, ha Kövér kifejezte volna az óhaját, hogy nem csupán a futballstadiont kívánja meglátogatni, hanem a könyvkereskedést is, akkor a magyar kisebbségi vezetők erre az alkalomra nyitottak volna egy kicsit forgó magyar könyvkereskedést.

Parászka Boróka

Bevezetés az apokalipszisbe

92

Cigányok ezek. Jobb is, ha nem jön – mondja egyik tanár a másiknak Jónás Tamás *Apuapuapu* című könyvében. A beszélgetés fültanúja a gyerek (Jónás Tamás), akiért a tanárok házhoz mennek, hogy balatoni jutalomnyaralásra vigyék. Végül nem viszik, mert „cigányok ezek”. A döntésnek fültanúja a gyerek, akiről épp kedvenc tanárai mondanak le, s aki azért bujkál, mert a táborozáshoz se cipője, se nadrágja. Tanúja és áldozata saját életének.

A nyár folyamán, megint azzal kísérletezem, mit jelent tanúnak lenni. Tanúságtétel – írnám bibliai hévvel, ha engednék saját szentimentalizmusomnak, és nem tartana vissza az arányérzésem. (Engedek, és nem tart vissza.)

Heteken át lángolt Görögország. A lángoló Evia szigetére utaztam, pedig a hírek tele voltak mindazzal, amit tudni kell. Hány négyzetméter kapott lángra, mi semmisült meg. Élő egyenes adásban jött a katasztrófa, megteltek a címlapok a mindent felemésztő lángokkal – fogyasztóbarát tartalom, szörnyülködnek kíváncsisággal és rettenettel a népek a szemük előtt kibomló katasztrófán. Minek odamenni?

Itt van például a szag. Az Evia szigetét körbeburkoló füst, ami napokkal a tűzvész után sem oszlik. Már a sziget felé araszoló kompon belemar az ember orrába. Sokáig kell szagolni, míg felsejlik, mi mindent üzen a levegő. Sajátos eleggyé áll össze a szénné égett erdők szaga. Az erdők között lángoló kaptároké. A lángok által letarolt házaké. A tűzben megolvadt műanyag

öntözőcsöveké. Az út mentén kiégett autóké. A felperzselt kakukkfűmezőké. Ezt a tragédiát, ami a levegőben lebeg, amit muszáj belélegezni, ami elhomályosítja a tekintetet, ezt nem hozzák a címlapok. Nem nyomtatható, nem pixelre váltható tragédia. Ehhez tanúnak kell lenni.

Hol áll a tanú? Kívül vagy belül a történeten?

Űl a gyerek Jónás Tamás a felnőtt Jónás Tamás könyvében a tanári előtt. Hallja, hogy szidják az anyját, mert lyukas cipővel, inggel engedi iskolába. Tanúja a szidalmaknak. Vele szemben ül a titkárnő. Tanúja annak, ahogy tanúja a gyerek az anyja megalázásának. A szégyen és a düh így válik partalanná és elviselhetetlenné. Egymás tekintetében semmisülünk meg.

Vagy épp ez a tekintet ment meg? Chronián szállok meg, kis eviai üdülőfalu, egészen lent, a tenger partján. A föld addig fekete, ameddig a tenger hullámai elérnek. Odáig tartott a tűz, összeért a tűz- és vízvonal. Házigazdám negyvenes férfi, abban a korban, amikor már sokat látott az ember, de még elég könnyedséggel rázza le a gondokat a válláról. Takaros villája van, békeidőben kedvvel járnak ide a turisták, békeidőben nem volt baja. De most megtört: a tűz elől elmenekültek a vendégek. Ha ez így marad, a csőd kerülgeti. És ő a szerencsés, mert a szomszédnak oda lett háza, autója a tűzben. Hozzá, most még, nem értek el a lángok. Örül, hogy nála szállok meg. Örül, hogy dolgozni jöttem ide. Saját szememmel látni a tüzet, tanúskodni. Hálásan és sokat mesél a soha nem látott méretű tűzről. A rá leselkedő szegénységről nem beszél. Hezitálok, hogy kérdezzem-e. Mi lesz, ha az egykor mesés tengerpart így marad: elüszkösödve, elkoszolódva. Ha nem lesz elég pénz újrabeépíteni az üdülőket. Ha nem lesz se pénzük, se kedvük az embereknek ide utazni. Ha megfogan és szárba szökken a szegénység itt, ahol nyoma sem volt eddig: mi lesz? Tanúja vagyok, és/vagy fizető vendége. Ilyen kérdéseket nem tehetek fel. A szegénységről neki is, nekem is csak sejtelmek vannak, könnyen félreseperhető tapasztalataink.

Nekem lehetne bensőségesebb is. Őszintébb? Katasztrófaövezeteket bújok évek óta. Cigánytelepekre járok nap mint nap. Ki- és belépek a szegénység dimenzióiba. (De szenttelen kép, de hülye, így marad.) Mintha valóban lenne be- és kijárat. De nincs: tanúskodással kísérletezem, valójában leselkedem. És tekintetem nem csak végigpásztázza a szegénység, a válság tájait, történeteit, helyzeteit, de konzervál is, meg is bélyegez. Illetlenül sért, kiszolgáltatottá tesz. Nem lehet ezt jól csinálni.

Napokon át autózom az eviai dombok között, apró falvak, méhésztelepek, fenyőgyantagyűjtők kolóniáit figyelem. Az út mentén kegyhelyek: fémkeretben, üvegablakok mögött szentképek. A tűz megszenteltségtelenítette ezeket is. Az üvegablakok elpattantak, a fémkeret meggörcbült, a szentkép pernyeként elszállt. A szentség üres, kormos helye maradt. Egy helyen lángra kapott a temető. A fehér síremlékekre, ortodox szobrocskákra, groteszk fekete maszat tapad. A kőborítás a sírok felett beomlott: felhasadtak az örök nyughelyek, mintha valami tüzes feltámadás söpört volna végig itt.

Szabad-e tanúként a felhasadt sírokba leskelődni? A szétrobbant kegyhelyek üvegszilánkjain taposni? A domboldalba vájt házak leégett tetején a hátrahagyott otthonokba pillantani?

A dolgok maguktól omlanak össze. De nem maguktól épülnek. Talán az is igaz, hogy magában az építésben van benne az összeomlás, együtt készül a szakadás az öltéssel – olvasom Jónás Tamást.

Sajnos sokkal később olvasom, mint ahogy az Athénból Eviára, a természetbe menekülő egykori hivatalnokkal, Elenivel találkozom, jobban érteném pedig a szégyenét. Épphogy leparkolok a kis erdőszéli falucskában, amikor megszólít. Jól beszél angolul (ellentétben azokkal, akik nem kiszöktek ide, hanem mindig is itt éltek – ők az egynyelvű, mogorva erdei görögök). Mesél és mesél arról, hogyan vette körül a tűz a falut, hogyan égtek le sorra egymás után a házak, hogyan kezdődött a menekülés éjfél tájban. Kapkodva, ügyetlenül. Hogyan várták a segítséget hiába. Hogy a falu tehetetlensége hogyan vezetett az összeomláshoz. A szakadás együtt készült az öltéssel – mondja Eleni is, és váratlanul elsírja magát a beismerés alatt. Zokog a mikrofonba, amit a szája elé tartok. Ennél a résznél sírja el magát, amikor a falu, az ország tehetetlenségéről beszél, a tűzkatasztrófát előidéző okokról. Szabad-e a sírás és a szégyen hangjait rögzíteni? Gyónás ez, ahogy Eleni beszél, és én vagyok a gyóntatója, a tanú. Fel sem menthetem, meg sem vigasztalhatom. Az egyetlen, ami nekem jut: hogy jelen lehetek, mellette állhatok. Tehetetlenül magam is. Mire jó ez? Hány ilyen, különböző vidékekről gyűjtött zokogásokat őrzök a hangtáramban? Mi lesz az emberi hanggal és az emberi sírással, ha megfelelő formátumban elmentik, címet adnak neki, tömörítik, és különböző lejátszókkal újra és újra lejátszzák? Rádiós doku, hangriport szerkesztésekor kicsomagoljuk. Dekázunk a másodpercekkel. Feszésre vágott nyilatkozatok alá keverünk egy-két másodperc sírást, aláteszünk egy kis zenét a zenei szerkesztő szigorú utasítása szerint. Először a zokogás az erős, majd elhalkul, és jön a jól komponált zene, hogy az maradjon meg a hallgatóban, ez a kiszámítható hatás, és ne az emberi hang kapkodó szipogása, az orrszívás, csuklás. Így lesz az emberből hamis tanú. Vagy már eleve az, és nem is lehet más.

A legjobb versek szégyenletes hazugságok. Félrebeszélések. Mesék. Ritmusuk ismeretlen, céljuk ködös vagy nem létező.

Riportot írok, nem verseket. A görög tűzvész nyomában járok, miközben Jónás Tamás miskolci, csernelyi, szombathelyi olvasom és hallgatom. Tanúskodni kellene az itt történekekről, a katasztrófákról, amelyek majd utoléri Bulgáriát, Romániát, a Balkánt, Kelet-, majd Közép-Európát – és így tovább. Valami tanulságosat meglátni, megérteni és elmondani: ez lenne a riport. Hiteles, ténygazdag, ellenőrizhető tájékoztatás. És miközben a tényeket-tanulságokat gyűjtögetem, aközben bukkannak fel a szégyennel, reménytelenséggel, félelemmel teli részletek. A riportalanyok egy-egy kézmozdulata, szempillantása. Meséi. *Ritmusuk ismeretlen, céljuk ködös vagy nem létező.* A tűz történetei.

A méhész – meséli – hiába menekítette a méheket. A tűz épp ott érte utol a kaptárokat, ahol abban reménykedett, biztonságban vannak. És ott, ahol menthetetlennek tűnt a helyzet, ahol a lángok körbezárták a kaptárt, ott megmenekültek. Ki érti ezt? A katasztrófa kiszámíthatatlan. A pap mosolyogva vezet körbe a leégett templomon. Talpunk alatt törmelék: beomlott

az égő tető, leomlottak a falak, szentképek darabjain, az oltár maradékán járunk. Semmi bánat, semmi veszteség nem látszik az arcán. Majd valamiből újraépítjük. Majd valami lesz. Az Isten nem büntető isten, hanem kegyelmes isten – figyelmeztet, vagy vigasztal. Az olíva termelő sétálni hív az olívaligetbe. Hétszáz fája veszett oda, aki nem látott hétszáz feketére üszkösödött fát állni a ragyogó napsütésben, mit sem sejt abból, mit jelent a tűzhalál. A fekete törzsökön fekete levelek, a fekete levelek között fekete gyümölcsök. Minden önnön negatívjába fordult. A zöldellő olívaliget így lesz halálligetté. Az idősödő parasztember egész életét ilyen ligetekben élte le. Nem hiszi, hogy ezzel vége. Az olíva sok mindent túlél – mondja inkább magának, mintsem nekem –, szárazságot, betegséget, tüzet. Lehet, hogy ezek is kihajtanak majd jövőre, csak ki kell várni. A fekete leveleket, gyümölcsöket simogatja: amíg zöldelltek, azt mondogattam, drágaságaim. De most mit is mondhatna még? És ott van még a mézszáros, akinek az állatai megbolondultak a tűzben. Az egyik szarvasmarha kitört a karából, és nekiiramodott a lángoló erdőnek. Alig hozták vissza, máris megszökött, újra és újra, mintha nem tudna szabadulni a vérvörös erdő látványától, vonzaná vagy úzná a pokoli meleg. Le kellett vágni – lóbálja a véres bárdot szelíden a gazda, mit tehattünk volna? Olyan szelíden beszél a bolond állatról, mintha csak elringatta volna, jó útra terelte volna. Az állat felkoncolva már ott van a kamrában, a hűtőben. Ínséges idők jönnek a tűz után, beosztják a húsát. Az elszenesedett temetőbe új halottat temetnek, a régi, felnyíló sírokat még le sem tudták zárni. Ülnek az emberek némán, isszák a rakit. Nézik a falujuk hamvát, hogy fújja a szél. Görögök.

Figyelem, rögzítés, visszaolvasás, ráolvasás és megosztás. Ezek sűrítőmánya a szeretet.

Ez történt 2021 lángoló nyarán: bevezetés az apokalipszisbe. Görög méhészek, papok, parasztok rövid történetei. Magyar vagy cigány hangra? Kísérlet (megint) a tanúskodásra. Jónás Tamásra hangolva.

A riportútról hazafelé már nemcsak a görög, hanem a bolgár dombok is lángoltak. Minden külön értesítés helyett, van bizonyosság. A tűz nem áll meg.

(A szövegben szereplő részletek Jónás Tamás *Apuapuapu* című könyvének idézetei.)

Az elbukás változatai

Fasiszta-e, aki lelkesen dicsőíti a fasizmust? Ez a kérdés bír némi jelenbéli tétellel, mivel a serdületlen és serdülő magyar polgárok intézményes nevelése felett uralkodó intézményt, a Klebelsberg Intézményfenntartó Központot példaképjelölő célzattal a fasizmust lelkesen dicsőítő egykori politikusról, Klebelsberg Kunóról nevezték el.

A válasz nem egyértelmű. Sok forrásból, de kiváltképp Paul Hollander *Politikai zarándokok* című könyvéből tudjuk, milyen sokan nyilatkoztak elragadtatással Sztálin, Mao, Castro rendszeréről, többségük nem volt kommunista, és nem kívánt a hazájának (és magának) a fent említettekéhez hasonló diktatúrát.

Klebelsberg Kunó élete nem volt elég hosszú ahhoz, hogy a fenti kérdésre megalapozott választ adhassunk. 1932 őszén elérte őt a paratífusz B, és az abból adódó szív-rohamban meghalt 57 éves korában, pár hónappal Hitler hatalomra kerülése előtt, amely élére állította az olaszországihoz vagy németországihoz hasonló diktatúra lehetőségének kérdését Magyarországon (is).

Klebelsberg halála előtt pár héttel még fölöttébb aktív volt. Nem tekintette lezártnak egyáltalán politikai pályáját a Bethlen-kormány bukásával és azzal együtt kultuszminisztersége végével. Károlyi Gyula lemondása után lábra kaptak olyan hírek, hogy ő is szóba került kormányfőjelöltként, életrajzírója szerint pedig „a Gömbös-kormányban

ismét számítottak rá külügyminiszterként” (Ujváry Gábor: *Egy európai formátumú államférfi – Klebelsberg Kunó*, Kronosz Kiadó, 2014). Csak hát amikor a Gömbös-kormány alakult, nagybetegen feküdt a Korányi-klinikán.

Sohasem fogjuk megtudni, hogy ha az „európai formátumú államférfi” megél úgy hetven évet, kultuszminiszter utóda, Hóman Bálint útját járta volna be a zsidótörvények protagonistájaként a nyilas parlamentig, vagy főnöke, barátja és szoros politikai fegyvertársa, Bethlen István útját a német megszállás alatti illegalitásig. Egyiket sem zárhatjuk ki, mindkét feltételezésben van logika.

Annyit tudunk, hogy miként gondolkodott a nagyvilág helyzetéről a halála előtti időszakban. Az ekkor született és a *Pesti Napló*-ban megjelent írásaiból tudjuk ezt, amelyek kötetbe gyűjtve megjelentek halála után néhány hónappal. E posztumusz kötet új kiadása a mai olvasók rendelkezésére áll. (Gróf Klebelsberg Kunó: *Utolsó akkordok*, Erdélyi Szalon Könyvkiadó, 2021, 288 o.)

Ujváry Gábor szerint Klebelsberg „nem volt igazán eredeti gondolkodó”, a neve alatt megjelent írásokat nem feltétlenül ő írta, hanem például Magyar Zoltán, a közigazgatás tudományának kimagasló alakja, aki az egyik ilyen írást később a saját neve alatt is megjelentette. Nem tudhatjuk tehát, hogy a kötetben szereplő szövegek közül melyeket fo-

galmazta Klebelsberg, melyeket tudós írdeák, de ennek nincs különösebb jelentősége, mert Klebelsberg nyilván azonosult azzal, amihez a nevét adta, és nem kapcsolt össze a nevével olyan gondolatokat, amelyek ne lettek volna számára fontosak.

Bethlen István előszót írt „ama könyv alakban megjelent újságcikkeihez, amelyek közoktatásügyi miniszteri állásáról történt lemondása után jelentek meg tollából”. Bethlen gróf emlékezete szerint Klebelsberg gróf „alig néhány héttel lemondása után felkeresett, és közölte azt a szándékát, hogy széles körű publicisztikai tevékenységbe kezd, azonban nem fog a napi vagy pártpolitika kérdéseivel foglalkozni, hanem főleg két, ezektől távol fekvő fontos témával: külpolitikai problémákkal és az Alföld megoldatlan kérdéseivel.”

Különös. A kötetben ugyanis bőven szerepelnek Klebelsberg minisztersége alatt keletkezett írások, és a kultuszminiszter egyébként is már jó pár éve publikált a *Pesti Napló*-ban. Az Alfölddel foglalkozó írásaiknak egy részét is miniszterként jegyezte. Az egyik minisztersége alatt publikált írása pedig szorosan a miniszteri tevékenységéhez, annak legismertebb eleméhez, a népiskola-építési akcióhoz kapcsolódik. (A kötet településpolitikai, várospolitikai, közlekedési, demográfiai, vízügyi témájú cikkeivel nem foglalkozunk. Színvonalas és szaktörténészek számára érdekes írások ezek, de olyan korabeli körülményekre reflektálnak, amelyektől már messze sodort minket az idő.)

Miről tájékoztathatta tehát lemondásuk után néhány héttel Klebelsberg Bethlent? Alighanem arról, hogy olyan cikksorozatba kezd,

amelyben külpolitikai koncepciót fejt ki. Ez volt az újdonság, amelyről Bethlennek tudnia kellett.

A kötet írásainak nagyjából a fele tartozik ebbe a tárgykörbe, és ezek valóban mind a Bethlen-kormány bukása után születtek. Széles körű és alapos tárgyismeretről tanúskodó, elemző írások ezek, de nem egy kvietált politikus írásai, hanem olyané, aki ezekkel az írásokkal régebbi ambíciójának megfelelően külpolitikusként, potenciális külügyminiszterként igyekszik pozicionálni magát. Mint fentebb említett életrajzából tudjuk, erre volt is alapja.

Puky Endre csak négy hónapig volt a Gömbös-kormány külügyminisztere, amíg a valóban neki szánt posztot meg nem kapta, utána pedig ideiglenesen a miniszterelnök vette magához a külügyi tárcát. Csak ezután került tartós külügyminiszter (Kánya Kálmán) Gömbös kormányába. Ha Klebelsberg túléli a betegségét, ahogy arra a Gömbös-kormány alakulása idején még jó esély látszott, akkor nyilván rá várt volna ez a tárca. Ő vitte volna a külügyeket azokban az években, amikor a fasiszta Olaszország, a náci Németország és Magyarország szoros szövetsége kialakult, amikor a magyar revíziós törekvések erre a szövetségre tapadtak rá, amikor az olasz, a német és a magyar területi igények közös keretbe illeszkedtek, és amikor Gömbös kísérletet tett a magyar politikai intézményrendszer és kormányzó párt átszervezésére Mussolini modorában. Megválaszolhatatlan kérdés: vitte volna-e végig Klebelsberg ezen az úton azt a tárcát, vagy egy ponton a németországi fejlemények hatására, melyeket 1932-ben nem láthatott előre, kiszáll, és visszasod-

ródi Bethlen mellé, a kormánypárt konzervatív ellenzékébe.

A kötet első ciklusának címe: *Új világkép*. „Új kor hajnalhasadása előtt állunk” – vélekedik Klebelsberg, és ez az új kor „likvidálja” a 19. századot, amely nagy volt és gazdag, boldog annak, aki még benne élhetett, de vége! „Az általános politikában megingott a parlamentarizmus egyedül üdvözítő mivoltába vetett hit... a parlamentarizmust a fasizmus, a nemzeti szocializmus és a bolsevizmus; a vasutat az automobil és a repülőgép fenyegeti.”

A parlamentarizmus három alternatívája közül a bolsevizmus természetesen mindennél távolabb áll Klebelsbergtől, a nemzeti szocializmus pedig ekkor még nem mutatkozott be kormányzati gyakorlatként, és Klebelsberg nem is számított rá, hogy fog. A náci vezette fekete zászlós parasztmozgalomról is azt írja 1932 februárjában, hogy „ma még az egész dologban több az agitáció és fenyegetőzés, mint a reális veszedelem, s a pénzügyi köröknek kétségtelenül túlzott az ijedtsége, mellyel a mozgalmat szemlélik”.

Februárban ezt még sokan gondolták így, de szeptemberben, azután, hogy Hitler 37 százalékos eredménnyel végzett az elnökválasztáson, a pártja pedig ugyanilyen eredménnyel ért el a poroszországi választásokon, Klebelsberg még hosszú alkotmányelméleti fejtegetésbe merül, azt taglalva, milyen sajnálatos, hogy nincs porosz államfő, aki kormányalakítással bízhatna meg valakit, és a kialakult helyzetben, amikor a parlamentben a három egymást kizáró erő, a náci, a kommunisták és a weimariak egyike sem rendelkezik többséggel, a szövetségi elnöknek,

Hindenburgnak kell az alkotmányon átlépve közbeavatkoznia.

A parlamentarizmus harmadik alternatívájaként marad a fasizmus. Ez viszont Klebelsberghez igen közel áll, és a Bethlen-kormány legnagyobb külpolitikai eredményének tekinti, hogy elmélyítette a kapcsolatokat Mussolini Olaszországával.

„Cavour halálától Mussolini eljöveteleig nem volt az egyesített Olaszországnak olyan államférfiúi lángelméje, aki nemzete számára új korszakot tudott volna teremteni és új irányt lett volna képes mutatni. A megelőző idők politikájával szemben mily fordulat volt a parlamentarizmus eltörlése; az államnak, társadalomnak és a termelésnek a korporációs eszme alapján való megszervezése... e politikai rendszer erősen hatott több állam, így Lengyel-, Török- és Spanyolország politikai fejlődésére, úgyhogy a XIX. század politikai elgondolásain Mussolini koncepciója nagy rést ütött és új fejlődésnek, új államtani elméletek kialakulásának tört utat.”

Kétségtelen, hogy a 19. századi elitista, a szűk társadalmi elit választójogán alapuló parlamentarizmusnak és a tömegdemokrácia előtti, autoriter liberalizmusnak valóban lejárt az ideje. Klebelsberg mélyen átélhette ezt, hiszen ennek a régi parlamentarizmusnak az utóvédharcait ő a frontvonalban vívta meg Bethlen István oldalán. Klebelsberg – ismét csak az őt egyébként pozitív színben feltüntetni igyekvő – biográfusa szerint „szemben állt az 1918 után egész Európában érvényesülő folyamattal, amely a választójog fokozatos kiterjesztését, általánossá, egyenlővé és titkossá tételét biztosította”. Klebelsberg fordította visz-

sza a történelem kerekét, amikor belügyminiszterként (természetesen Bethlen utasítása szerint) kiadta azt a törvénysértő kormányrendeletet, amely újra bevezette a nyílt szavazást. A harmincas évek elején már látszott, hogy a nyílt szavazásos rendszer sokáig nem tartható. Az 1931-es választás után már szinte mindenki biztos volt benne, hogy több nyílt szavazásos választást nem lehet tartani. (Egyet azért még lehetett.) Klebelsberg tehát már csak a totalitárius kínálatból választhatott, ha az általános választójogon alapuló parlamentarizmus ellenajánlatát kereste. Márpedig azt kereste, mert az általános választójog üdvös voltában annyira nem bízott, hogy a nők választójogát is elnevezte, és teljesen el is törölte volna, ha teheti.

Az általános választójog a vezetőket valamilyen mértékben a tömegek ellenőrzése alá rendeli, Klebelsberg pedig azt a konzervatív úri szemléletet képviselte, amely a vezetők és a tömegek hierarchikus, patriarchális viszonyát, a kettő közötti nagy szintkülönbséget tekinti természetesnek. „Minden igazi vezetés a fő és a tagok közötti jelentékeny minőségi, főleg műveltségbeli különbséget tételez fel.” A tömegek és a középosztály kulturális színvonalának emelkedése mellett azonban (amelyért Klebelsberg valóban sokat tett) a vezetőknek nehezebb kiemelkedni, s „még növeli a

nehézségeket a demokrácia, amely a közvéleménynek, a választóknak, a pártoknak, a parlamenti szavazásoknak jelentőségét intézményesen biztosította”. Ebből következőleg sok kisebb és kevésbé öntörvényű egyéniség azt hirdeti, ami népszerű, ahelyett, ami célszerű. Csakhogy „a pillanatnyilag népszerű elég gyak-

ran nem célszerű, ami pedig célszerű, sokszor nem népszerű.” A modern politikai vezetőnek olyan kivételes egyéniségnek kell lennie, aki szuggesztív erejénél fogva népszerűvé tudja tenni a célszerűt.

Sokszor pedig az a célszerű, sőt az a létfeltétel, hogy a tömeg eltérje, amit a helyzet javítása végett el kell tőrníe. Különösen igaz ez válságok idején, márpedig ezek a cikkek a világgazdasági válság mélyén íródtak.

„...azok a népek fogják legkisebb benső károsodással át- és túlélni ezeket a füllesztő, fojtó hónapokat, melyeknél a forradalmi forrpont rendkívül magasan van. [...] A föld értékes nemzetei igen nagy nyomást elbírnak, önfegyelmük a kétségbeesés kísértéseinek sokáig ellenáll, s hosszú időn át fékezni tudják a szélsőséges irányzatokat.” Ebből következőleg „a világválságnak az igénytelen népek inkább tudnak majd ellenállni, mint a fejlettebbek, amelyeknél éppen a fejlődés az igények emelkedésével volt elválaszthatatlanul összekötve.” Az „elviselési képesség” tekin-

Klebelsberg Kuno: Utolsó akkordok, Erdélyi Szalon Kft. 2021. 3112 forint.

teében „saját fajunk” nagyon jól teljesített 1931–32 „szomorú telén” is. Hiába akarnak minket „lobbanékony, lázadásra hajló” népnek beállítani, „a magyar lélek alapvonása a méltóságteljes nyugalom”, amit leginkább a földműves emberben láthatunk megtestesülni. „A fajnak ez a higgadtsága nyújtja az erkölcsi alapot, amelyre támaszkodhatunk.”

Magától értetődik, hogy ez a túróképeség ott lesz erősebb, ahol a túrésnek csupán a rendkívül kockázatos lázadás az alternatívája, nem pedig a vezetők elbuktatása kockázatmentes, titkos szavazással.

Klebensberg mindenféle szélsőséget elutasított és veszedelmesnek tartott, de a fasizmus az ő szemében nem a szélsőség példája, hanem ellenpéldája volt: „A háború utáni korban csak Mussolini lángelméjének adatott meg az, hogy a diktatúrát egy új alapokon felépített alkotmányos renddé okos átmenettel átváltoztatta.” Akinek a szemében abszurd állításnak tűnik, hogy a diktatúra konszolidálása annak alkotmányos renddé való átalakulásával egyenlő, gondoljon arra, hogy honfitársaink milliói vélekedtek így (a nyugati „baloldal” jelentős részével együtt) Kádár János Magyarországról!

A Horthy-rezsim végzetes szövetségi rendszerét kialakító politikusok kései apológétái gyakorta hivatkoznak ezen politikusok angolbarát megnyilvánulásaira. Horthy Miklós, aki mindkét világháborúban Anglia ellenségeinek oldalán állott, valóban anglofil volt egész életében. Amint azt Turbucz Dávid a róla szóló életrajzában részletesen leírja, a legnagyobb gyarmatosító képességgel rendelkező hatalmat tisztelte Ang-

liában, akinek köszönhető, hogy „a fehér ember uralma az idegen földrészek és országok felett szilárdan állt” (Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*, 2011).

Klebensberg is csodálattal ír az az angol gyarmatbirodalomról, a világtörténelem leghatalmasabb birodalmáról, amelynek keretében „megal-kothatják minden idők legnagyobb és legnagyobb közös vámterületét”.

Klebensberg geopolitikai elképzeléseinek középpontjában az a kérdés áll, hogy erejéhez, népességéhez és térigényéhez képest kinek mennyi jár a gyarmatosítás által „civilizálható”, alsóbbrendű, nem fehér világból. Ez a gondolkodásmód megfelelt a „korszellemnek”. Az antant nagyhatalmai számára is ez volt a természetes. A világ gyarmatosító része felsőbbrendű emberek közösségének tekintette magát a világ gyarmatosítható részének lakóival szemben. Ebből a korszellemből nőtt ki a náci fajelmélet is.

Az olasz–francia ellentét lényegét Klebensberg abban ragadja meg, hogy az olasz nép sokkal termékenyebb, mint a francia, Franciaországnak mégis ötször nagyobb gyarmati terület jut, harmincszor akkora lakossággal, mint Olaszországnak. „Mussolini egy nagyszerű jogcímen, az olasz anya termékenysége címén követel a világtól, szaporodó nemzete számára újabb területeket.” (Olaszország lakossága akkor 42 millió fő volt, jelenleg 60 millió.) A fasizmus lecserélte az olasz szellemi erőt esztétikairól katonaira: „Ma már nem a reneszánsz századainak művészeti nagysága az eszmény, hanem az antik Róma katonai hatalma... gyarmatosítási képessége.

[...] Az antik Róma történetének a fasiszta Olaszország a folytatója.” Olaszország joggal követel tehát magának gyarmatokat, amelyeket nem gazdaságilag kizsákmányolni, hanem olaszokkal benépesíteni kíván. Erre használja az általa megszerzett területet a francia Tunézia és az angol Egyiptom között, vagyis a mai Líbiát. (A cikk publikálását megelőző évben, 1931-ben akasztották fel a líbiai antkolonialista harcot vezető Omar al-Mukhtart. Líbia „pacifikálása” során az egyik tartomány, Cirenaika bennszülött lakosságának negyedét legyilkolták. 1928 és 1932 között a beduin lakosság fele elpusztult. Részben megölték őket, részben az éhínségbe és a járványokba haltak bele. Három évvel később tört ki a rendkívül kegyetlen abesszíniai háború, amelyben az olasz csapatok harci gázokat vetettek be. A fasiszta Olaszország „katonai erényei” sohasem érvényesültek. A második világháborúban is igen gyengén szerepeltek, sokkal gyengébben, mint a liberális Olaszország az elsőben.)

A franciák egészen más, de Klebelsberg által szintén érvényesnek ítélt jogcímre, a civilizatorikus misszióra alapozzák gyarmatosító tevékenységüket. „Büszkén mondhatta a [francia gyarmatügyi – R. S.] miniszter, hogy ők hozták a világosságot a korábbi sötétségbe.” Klebelsberg minden gyarmatügyi propagandát kételyek nélkül befogad. Például: „Egy kiváló francia gyarmatügyi férfiú körutat tett Nyugat-Afrikában, s eközben pásztorokkal találkozott, akik üdvözlésére jöttek. Soraikból egy bibliai aggastyán fölidézte előtte törzse fájdalmas múltját s meztelen testén mutatta a sebhelye-

ket, melyeket sátrának és javainak védelmében a régi időkben kapott. Majd büszkén elővezette nyájait és hálálkodott a közbiztonságért, amely lehetővé tette, hogy azokat gyarapítsa.” Franciaország „szereplő, nagylelkű anya, aki gyermekei között csak a nagyobb érdem és tehetség alapján tesz különbséget” – idézi „realpolitikusi naivitással” Klebelsberg a francia gyarmatügyi minisztert.

Klebelsberg elemzése szerint Japán is azért gyarmatosít, mert rohamosan nő a népessége, és „a szigetbirodalomban már nincs elég hely és megélhetési lehetőség”. (Japán lakossága akkor 64 millió fő volt, jelenleg 125 millió.) „A telivér pacifista előtt minden expanzív nagyhatalmi politika egyaránt ellenszenves. De a történelem mélyebb szemlélete arra tanít bennünket, hogy különbséget tegyünk az üres imperializmus és az életképes nemzetek jogos terjeszkedése között.” Oroszország terjeszkedési törekvései Mandzsúriában üres imperializmusnak minősülnek, mivel számukra ott van élettérnek az alig lakott Szibéria, ellenben Japán törekvései annál indokoltabbak. Csak hát az a probléma, hogy az Egyesült Államok és a nagyhatalmak korlátozásai miatt Japán nem tudja elérni, amit az ökológiai biztosítana számára: „A Népszövetség pusztja léte is már nagy kolonc számára, mert óriási katonai túlsúlyát nem tudja kifejtetni igényeinek érvényesítésére a kelet-ázsiai kontinensen.” Japán nemzeti önérzetét módfelett sérti, hogy dicsőséges győzelmeinek babérait nem tudja méltóképpen learatni, mert más hatalmak, világszervezetek korlátozzák ebben.

Klebensberg gyakran hangoztatja, milyen végzetes hiba volt (Ferenc József részéről is) a Nagy Háborút elindítani és elhúzni, de magától értetődően továbbviszi azt a szociáldarwinista szemléletet, amely a Nagy Háború mögött állt, és amely a nemzetek harcát, erejük érvényesítését állítja a történelem középpontjába.

Amint az közismert, a katonailag elbukott és a fegyverkezésben súlyosan akadályozott Magyarországon Klebensberg azt hirdette és kultuszminiszterként azt szolgálta, hogy a nemzet erőfölényét a régióban kulturális erejének fölényével kell biztosítani. Az 1932-es olimpia eredményeit értékelő (a tartalomjegyzékből valamiért kihagyott) cikkben azonban a katonai fölény képzete is megjelenik.

Magyarország a X. olimpián Los Angelesben hat aranyérmet szerzett, és „a nemzetek sorában a 6. helyre került”. Az Egyesült Államok után Olaszország lett a második 12 aranyéremmel. „Fényes bizonyágául annak, hogy a fasizmus nagyszerű nemzetnevelő munkája már termi gyümölcsöt.” Finnország és Magyarország együtt tizenegy győzelmet ünnepelhetett. Így tehát a maroknyi finnugorság „Európában voltaképpen második helyen áll”. Ám mégiscsak az a legfontosabb, hogy akikkel szemben a mi fölényünknek meg kell mutatkoznia, a régió többi nem-

zetei nem értek el szinte semmit! „A kisantantból Jugoszlávia és Románia nincs sehol, Csehszlovákia pedig egyetlen győzelemmel volt kénytelen beérni! Hiába! Az, hogy mi le vagyunk fegyverezve, a magyarból, ebből a régi katonai nemzetből nem csinált filisztert, és a kisantant népeiből az, hogy állig fel vannak fegyverezve... még nem csinált sportnemzetet.”

Így militarizálódott az olimpia pacifista eszméje, és ez aztán így is maradt, sőt.

A kötet figyelmes olvasója csodálkozni fog, hogy a szerző felsorolván a magyar győzteseket csak ötöt említ. Pedig nem ő a hibás. A *Pesti Napló* 1932. augusztus 20-i számában még benne volt mind a hat, csak a kötetből esett ki a vízilabdacsapat. Előfordulnak ilyen szövegromlások.

A könyv 240. oldalán például ezt olvassuk: „Mélységes igazság van abban, amit Vörösmarty mond, hogy ez a föld »éltetőnk, s ha *elbuknék*, hantjával ez takar«”. A *Pesti Napló*ban 1931. április 19-én ez jelent meg: „...éltetőnk, s ha *elbukánk*, hantjával ez takar”. Vörösmarty Mihály pedig a *Szózat*ban ezt írta: „Ez éltetőd, s ha *elbukál*, / Hantjával ez takar.”

Az elbukásnak vannak változatai. A takarás állandó.

„A pék sem süt más zsemlét attól a réműlettől, ami elfogja, hogy jön a Fudan Egyetem”

Vojnich és Szüts és Szüts és Vojnich*

Egy itt látható festmény teljesebb címével szeretném kezdeni: „Az Úr az én pásztorom; nem szűkölködöm. / Fűves legelőkön nyugtat engem, és csendes vizekhez terelget engem. / Lelkemet megvidámítja, az igazság ösvényein vezet engem...”

Nagyon megbántódnék magamra, ha itt a kiállításmegnyitón elkezdénének wittgensteineezni. Amíg festészetekről, életművekről valamennyire lehet, ám festményekről a barokk után egyre kényesebb ügy beszélni, hiszen már arról szól a kép, amiről a nyelv nem tud. Nekem az a festmény se mond sokat, amelyik másik képről beszél, vagy arra utal, esetleg idézi; csak az, amelyik csupán hatást mutat.

Mióta ismerem Szütsöt és Vojnichot, folyamatosan nem kis meghatottsággal nézem, hallgatom őket. És hálával is azért, mert látni tanítanak.

Ha pedig rájuk nézek, mindig két szép, azaz tehetséges, azaz igazságkereső, azaz erényes embert látok. Érdemes őket megfestve is (van ilyen!), életben is, *együtt* nézni. E másodikra ma itt is van alkalom.

Az élet nem gyakori, ám gyönyörködtető jelensége, hogy a szabadon

együtt élő autonóm emberek valamilyen – konfliktusoktól nyilván nem mentes – ízlés és szenvedélyközösségben léteznek. Ez csak annyira rendkívüli látvány, mint amennyire úgy általában is az együtt élő szabad embereké. Kivételes. Ritka.

Tehát ha az életközösségben alkotó emberpárnak közössé vált a világra tekintő erkölcsi szenvedélye, akkor vagy csak az egyikük életműve jön létre, amelynek a másik valamiképp a szolgálója lesz, és ez is nagyszerű; vagy, ami számomra még vonzóbb, a közös és páros szenvedély kifejezésében a művészi utak el-elváltnak, közelítenek, újra és újra elágaznak, de az életművek távolodó, szűkülő spirált mutató szálai egymással párbeszédben maradnak. Ha van szemünk a látásra, ma és itt ezeken falakon, ezt nem derengésben, nem is didaktikus felelgetésben, de nem is monológokban, hanem több évtizedes hangos-halk beszélgetésként láthatjuk színről színre.

Nyilván az azonosságokon túl mások a hasonló alkotói izgalom által életre keltett képek.

Először szerintem abban, hogy ha jól látom, a Szüts-képek mint ha a festmény keretén mintegy átlépve, azon túlra mutatnának, míg Vojnichnál a kép jelentése a tekintetet idebent tartja. Amíg tehát

* Elhangzott Balatonyörökön, 2021. augusztus 7-én.

Vojnich képei befelé nyílnak meg, Szüts minden festménye kifelé mutat, kinyitja a belső teret.

Másodsor Szüts minden erejével fékezi, zabolázza szenvedélyét, hideggé teszi a közlést. Még mielőtt ezeket a képeket láttam volna, már biztosan tudtam, hogy ezt elmondom, de Szüts, ahogy ezt előre sejtettem, a kezemre játszik, címei többségükben, ha nem zsoldárosak, irodalmiak, akkor fagyos északi tájakra utalnak. Ez persze csak halovány visszfénye, jelzése a benti hidegnek, ami annak következménye, hogy a festék, illetve a papír/vászon közötti kiterjedés nélküli réteget mindig körültekintően lehúti.

Vojnichnál a festék mögött, a festék alatt forróság van, ami az itt nem megmutatott medencés képekben talán a legláthatóbb, de a kiállítottaknak is sajátjuk. Az alanyt, vagyis hogy mi az, ami forr, már nem tudnám elmondani. De nagyjából, jó közelítéssel (festőt direkt nem mondom) hasonló ahhoz, ahogy ezt egy Lorca-vers vagy egy Camus-regény teszi. Nála tehát a festék és a vászon közötti kiterjedés nélküli réteg izzik.

Harmadszor nincs különbség. Szüts lenne az irodalmi festő, de nem az, a képeken semmi ilyesmi nincs. Vojnich nem küzd ezzel. A végeredmény azonos: a kép az kép. Nincs összecsirizelve mesével.

Miközben Vojnich hallgatag, képei nyelven túliak, de az általam ismert és itt látott újabbak mintha szeretnének beszélni, megszólalni. Saját

járványnaplómát idézem 2020. április 15-éről: „Ma tizenketten haltak meg. Akad kórház, ahonnan az ápolók némelyike sírva hívja a családtagokat, hogy a béna, amputált végtagú vagy demens betegeket a hozzátartozók vigyék haza. Vojnich Erzsébet két évvel a járvány előtt kezdett el izgalmas, arc nélküli, szkafanderszerű, műanyag kezelé-
basokba burkolt alakokba képeket festeni: a ciklus címe szerintem helyesen *A világjárvány előérzete*. A kép már tudta, az diktált az ecsetnek.”

Vojnich hallgatagságáról az időhiányt leszámítva sem mernék szólni, a tisztelt hallgatóságot ehelyett a festményekhez küldénem azzal, hogy a hallgatóságot a képekben és a képeknél nézzék, értsék.

Míg tehát Vojnich hallgatag, Szüts beszédes.

Szüts beszédességéről külön is van mondandóm. Ma az ő festészetének a legerősebb a szépirodalmi kapcsolata. Esterházyval szívesen képír bűnregényképet-képbűnregényt (*A bűnös*), Parti Nagy Lajossal képköltészetet (*Winterhelyzet*), Zavadával meg képes regényt (*Wanderer*). Szüts Miklós nem egyszerűen beszédes és írékony, nem csupán tömeggyűlések hatásos szónoka, nem csupán az, aki saját hideg képe alatt Facebook-oldalán a demokrácia elpusztítói ellen vádbeszédet szerkeszt: „Vádolom mindazokat, akik a nevemben ostoba és/vagy gonosz baromságokat ordítanak Európaszerte. ÉN (csendes európaiként)

itt maszatolok a műtermemben, és így igyekszem szeretni a hazámat. Pont.” És ha Eötvös Károlyt sokan, mint én teszem, szépírónak mondjuk, akkor Szütsöt, *A Földön élni ünnepe*ly szerzőjét, aki az igazságról, az életről meg hát a festészetről és a keresztény úri középosztályról ír szépen, minek nevezzük?

Ami ebből idetartozik, mindössze annyi, hogy ismeri okossága határait, miközben világító szavakkal értelmezi akár a Vojnich-képeket is, a

sajátjairól soha nem hajlandó egyetlen szót sem beszélni. Ilyen okos. Ha fest, kint hagyja a beszélő észet, csak az ítélőerőre támaszkodva engedi, hogy a festmény fesse meg önmagát. Esterházyt idézi: „Ha munka közben eszembe jut egy gondolat, akkor gyorsan felállok, és addig sétálok, amíg el nem felejttem.”

Éltesse a két párosan önálló életművet a közös szerzői, biológiai és ezektől elválaszthatatlan művészi optimizmus!

Szerzőink könyvei

Egy jó házból való úriember emlékei

Köveskál, betértem ebédelni a *Mi a kőbe*. Ez a Káli-medencében felkaptott hely, sok pesti művészféle jár ide, jó a kaja. Előttem a falon Hencze, Lakner, Nádler képei mellett Szüts Miklós festménye lóg. Mert ő is egy *artist distingué*, vagyis nagy festő – a tulaj ért hozzá, maga is művész (Trombitás Tamás). Szüts pedig belevágott, hogy megírja élete útját a csúcs felé.

Memoár, élete zérus pontjától a jelenig. A visszatekintés első harmada akár tankönyv is lehetne a középosztály *education sentimentalj*áról: a majdnem-szegény, de tartással bíró köztisztviselőkről. De a könyv felvezetője a moráltartók kódjairól is szólhatna, hogy ti. nyelveket beszélnek (és tanulnak), kaja, ruha csak szerényen (szegényesen a felszab után), és nem alacsonyodnak le odáig, hogy házmesterrel vitázzanak. (Szütsöt anyja oktatja valami kapupénzbosszúság okán: „Ne kezdj el vele vitatkozni, főleg ne az ő színvonalán, mert ott biztos ő győz, *„bei uns macht man so etwas nicht“* (nálunk nem csinál ilyet az ember). És millió dolgot nem azért nem csinálunk, mert tiltja a Tízparancsolat, hanem mert „nem való”... – mondja. A német mondat akár egy életforma szlogenje is lehetne. Legfeljebb nekem nem tetszett, hogy gyerekként (anyja) fakanállal verte, amit neki, a kissrácnak kellett kiválasztania a konyhafiókból. Nem tudtam, hogy a középosztály így működik. Engem apámék csak fenyegettek, hogy akkora pofont kapok, hogy betojok, de

hozzám nem nyúltak – igaz, prolik voltunk. A memoár egy harmada ennek az életformának olykor tündéri apróságait megjeles vívmányait meséli.

Itt a CV elején érdekes módon, ami személyes – vagyis róla szól –, az kisebb helyre szorul, a család, a Pozsonyi úti lakás, környezet, Palatinus-házak, Glasner pékség stb. totálképet kap. Legalábbis itt, a könyv első harmadában, az atmoszféra és a kamaszkor tájképének rajzában. A bemutatás az apróságok révén tökéletesen hiteles. Hivatkozások, dokumentumok, levelek hitelesítik az évek múlásának értékelését. (Rossz tanuló, csibészkedik, egyáltalán nem készül festőnek...) Pontos képsorok.

A szöveg olykor vallomás, máskor jópofa szociológiai sztorik csokra. Egy epizód a kamaszkorból. Tanmese az Újlipótváros egy darabjáról, pontosabban a Sziget utcai iskolaudvar etikettjéről. Az iskola két világ találkozási helye. Fentről, hogy úgy mondjam, az Árpád híd felől, ide járnak az angyalföldi srácok, itt vegyülnek az így vagy úgy jobbmódúakkal vagy etabliroztakkal, akik a Radnóti Miklós utcától a Szent István körútig laknak. A két világ súrlódása, beillesztve egy gyerek trükkös stratégiájába, amiről itt egy gyorsfotó: a proli fiúk (Angyalföldről) az iskolaudvaron fociznak, a szemüveges belgák meg nézik. Szüts szeretne focizni, azaz be akar kerülni a csapatba, de nem veszik be. De aztán hosszas könyörgésre anyja meglepi egy focilabdával, igazival, bőrből

varrotal. És láss csodát, aki hozza a lasztit, beveszik.

Később a „szelfi” személyesebbre fordul. Ritka, hogy memoárban szerelemről essen szó. Itt lazán és bájosan jön elő. Szüts beleszeret egy nőbe (máig felesége.) Mondom még egyszer, hogy még a kifejezés („beleszeret”) is ritka az önéletrajzokban: ebben a műfajban a történetek, a tárgyak totalitása, a „mit is csináltam”, meg a história fordulataira való válaszok elszívják tán a levegőt a személyesség, pláne a szerelem elől. Nem így Szütsnél: „...március 3-án déli egy órakor Kecskeméten, az alkotóházban egy megrendítően gyönyörű csajt ültettek az asztalunkhoz, olyan volt, mintha a mennykő vágott volna belém. Vojnich Erzsébetnek hívták. Egy kicsit nekem azóta is meggyőződésem, hogy legalábbis akinek szerencséje van, az egyszer szerelmes igazán életében.” Az írás majdnem tökéletes. Mert a „villám” után minden jön, csak nem egyenes út az oltárig. Szüts tudja, hogy lehetetlen (ahogy írja, ez a szerelem tökéletesen abszurd): neki már van két gyereke. Szerelme férjnél, igazi robbanás előtti állapot. Ami következik, az a szakítások, bögések, kibékülések és menekülések sorozata. (Szavaival mondom, csak nem idézőjelben.) Na, ilyesmitől, ettől a feltárulkozásról és ennek laza, mondanám: ironikus kezelésétől jó ez a könyv. Üldözik egymást (szerelme Bécsig menekül, ő utána, hogy véglegesítse a szakítást (ami persze nem jön össze, naná!). Miközben ő is bajban volt: akkori felesége kirakta a vulkánfibert az ajtó elé... Szüts itt is őszinte: gyerekei máig nem bocsátották meg a válást, a szétköltözést. Két asszony közötti lét nem egy fér-

fiálom. „Fura módon az egész akkor rendeződött, amikor hosszú évekkal később, 2006-ban a két feleségem együtt utazott el Vietnámba.” Poén, és a sorsok kifürkészhetetlenségének dokumentuma.

De a politikában való vendégszereplésével is őszinte: az SZDSZ alakulásában nagyon is benne van, lelkes, naiv és optimista. De mivel a memoárt a jelenben írja, így bekerül az is, hogy *a mából visszanezve* az akkori álmok füstbe íródtak, „jobban hittem a liberalizmusban és a szabadpiac mindent megoldó szerepében, mint kellett volna. ...magánemberként sem gondoltam bele, hogy a ráfizetéses gyárak, bányák és egyebek bezárásával reménytelen szegénységbe és nyomorba taszítottak, taszítottunk másfél millió embert... Azt gondoltuk, most jön a *normalitás*. Hogy ezt miért képzeljük, azt értem, de a mai eszemmel föl nem foghatom.” Na, ilyet sem ír le ember, akit a mozdony füstje megcsapott...

Az élet már ilyen, de leírva: irodalom. Azon tűnődöm, hogy egy festő miképp tud ilyen ütős irodalmi betéteket írni. (Igaz, hogy a kötet rendezője és szerkesztője, *Parti Nagy Lajos* volt, ehhez nem kell semmit hozzátennem.) Akárhogy is, spéci fejezet. Mondom, festő, jó néhány kiállítását láttam (néhányikról írtam is), hallottam beszélni is az Operaház előtti tüntetésen (jó retorikai teljesítmény volt, beolvasás az uralgó rendnek, a könyv végén megtalálod.). De hogy bírja szuflával ezt a műfajt háromszáz oldalon keresztül, arra nem voltam felkészülve!

Művészet. Főiskola (1967–73), utána lemezborítók grafikáit készíti az akkori Hungarotonnak. Szüts élve-

zi, mert a zene is érdeklő, aminek a borító lesz a blikkfangja. (Csak zárójelben: komoly elmélyülést igénylő, grafikai, tipográfiai és festészeti munka, egy-egy darabjára máig emlékszünk, pláne most, hogy az LP-k megint divatba jöttek.) Pénzt is hoz, nem sokat. De hálózatépítésre jó volt a lemezekkel való bíbelődés. (Csak klasszikusok bemutatását vállalta...). Kocsis Zoltánt itt ismeri meg, én meg innen kaptam igazolást, hogy mekkora zseni volt, és mellékesen arról is, hogy milyen keményen bánt a zenekarával. Mindig igaza volt, de zenekarával kiabált is hozzá, ami, hm, bealázó. Mondja is Szüts, hogy Fischer Iván ezért előzhette meg világhírű zenekarával: empátiával (a gyenge pontok elvasalásával) többre jutott. Mindegy. Szüts kapcsolati hálózata széles.

Házasság. Eljött az idő, amikor komolyan kellett venni a pénzt hozó melókat: lesz egy grafikai cége (MD Grafikai Stúdió) és sokunk közül elsőnek egy Macintosh számítógépe. Érdekes, amit a gép parancsuralmáról ír. A lemezborítók kezdetén, ha kész volt a munkával (a betűtervezéstől a szövegen át a képig), akkor adott magának egy örömszületet. Megjött a gép, és vége lett az örömködésnek. Korábban „négy-öt borítót terveztem egy hónapban. Később, amikor már számítógépen lehetett dolgozni, és saját stúdióm lett, amint egy munkával készen lettem, szinte azonnal belekezdtem a következőbe... egészen más volt a tempó.” A komputer, mint hajcsár, én is érzem ezt a fura viszonyt: a gép segít, de közben őrmesterként mozgatja kezeim-ujjaim. De ide tartozik az a bejegyzés is, hogy a gépi munka kezdetein a gatyát leolvasz-

tották a drága programok. „A szoftverek a magyar piaci árhoz képest olyan ördögien drágák voltak, hogy azokat, ha lehetett, inkább cseréltük a kollégákkal.” Ezek pontos-fontos, kevesek által feljegyzett apróságok a digitális új világ örömeiről.

A cég jól ment, aztán jött az olcsóbb-zajosabb konkurencia, és választani kellett. Szüts rugalmas volt, hagyta az akkor már pénzelő stúdiót, és a művészetet választotta. A cég mellett csak egy-egy hónap jutott festésre, de aztán, amikor elkezdtek vásárolni az ő meg Vojnits képeit, jelszavának élt: „azt a mondatot találtam ki, hogy nem kell minden nap festeni, de minden nap festőnek kell lenni.” A cégtől a sikeres kiállító művészig – mondja – húsz év telt el, 2008-ig tartott, hogy a jelszóból napi valóság, azaz elismert, jegyzett (piacon is kapós) festő lett. Én más naptárból dolgozom, nekem a 2003-as, a Kiscelli Múzeum templomterében nyitott kiállítása jelentette a fordulatot. (*By the way*: tanszékünk már 1983-ban rendezett neki kiállítást az ELTE-galériában, volt is meghökkenés: új fiú a téren.)

Végre a festésnél. Végig az izgatott, mi történik a műtermében, hogyan fest, mit csinál fejben, és mit ecsettel, mi a „mű” koncepciója. Ír egy metszetről: természet, felhők, bögre – felrakja, leveszi (a képről). „Ott sem volt semmi köze a képnek a közvetlen látványhoz. ...illetve az is fontos, hogy ezek a képek mindig a felismerhetőség határán billegjenek, miközben egyetlen kész „tájképnek” sincs egyetlen látványjelentése. Semmi mással nem beazonosítható a kép, csak önmagával.” Megint tanultam valamit.

Akvarellezésbe kezd, pedig nem akarja, kézzel-lábbal tiltakozik e műnem ellen (főiskolás korában kísérletezett vele, bukta lett belőle...). De jó pár évvel később? Idézet lánya bejegyzéséből, a második Kiscelli verniszázás (2018) után végül ő beszél rá erre a technikára – bár Szüts, a bejegyzés szerint még az utolsó percben is leinti azzal, „a faszom akar megújulni”. Aztán mégiscsak itt, ezen a terepen robbant be mint nagy művész. Következik a tíz-tizenöt éves akvarellkorszak. Végre „látom”, mit csinál. „Az akvarellt úgy tanítják, hogy »egy ültében« való technika, ha egyszer a papír megszáradt, akkor kész, annyi, nem lehet tovább festeni. Hát persze ez sem igaz. Azokat a képeket, amik most éppen még a műtermem falán lógnak, én három-négy ülésben festettem, és közben rendre megszáradtak. Annak is megvannak a trükkjei, hogy akkor miképp lehet újra hozzányúlni...” Egyébként a *Magyarázatok P számára* c. kiállításán (2016, az Ateliers pro Arts-ban) láttam, mire képes az akvarell feketében. Hihetetlen mélységre, ahogy honlapján nézem pl. a *Fekete folyó* c. 2020-as képét... (Érdekes, hogy az imént említett, Esterházy Péter halálára született gyászszorozatát Szüts nem tette fel kiállításai listájára. Tán mert közel voltak egymáshoz.) A könyvben nem a normál papírra, hanem a vászonra tett akvarell kalandjait olvashatod (drága multság, csak annyit mondok...).

A memoárok többsége retusál: szépít, elhallgat. Szüts szinte mazo-

chista módon őszinte, ezért izgalmas a könyv. Párizsi kirándulása (2001) kapcsán írja, hogy kapóra jött neki az ösztöndíj, mert ki akart kapcsolódni a hazai művészi, politikai arénából. „Ez akkortájt volt, amikor Vojnich kezdett nagyon sikeres lenni. Elkezdték magángyűjtők venni a képeit, előbb, mint az enyémekeket... Biztos volt bennem egyfajta féltékenység, meg kisebbségi érzés, és olyasmit gondoltam, hogy jó, akkor függetlenül a Vojnichtól, ...én egy idegen városban boldogulok festőként.”

Aztán egyszer csak belevág abba a kérdésbe, ami engem végig izgatott: mitől lesz egy festőből nagy művész. Lábjegyzetként: „Pontosan tudom, hogy a szorgalom, az adottságokon kívül még egy igen fontos titka van a sikernek, és azt úgy hívják, hogy szerencse. De egy időn túl a sok kis véletlen és szerencse mégiscsak egy rendszerré, urambocsá, életművé áll össze... és hogy minden alkalmat megteremtsek arra, hogy a szerencse működjön, azon nagyon igyekszem.” Hát igen, a szerencse (Machiavellitől tudjuk) nem jön csak úgy magától. Akár a makacs lovat, sarkalni kell, netán hízelegni vagy segíteni neki. Ezzel együtt ez az életelv, ami a könyv vége felé íródik, maga a szerénység. Amire csak a nagyok képesek.

Szüts Miklós: A Földön élni ünnepély. Szerkesztette: **Parti Nagy Lajos,** Magvető, 2020. 367 oldal, 4999 forint.

A méltóság védelmében

A mű úgy indul, mint némely regények: a szerző talál egy régi, elfeledett könyvet, amelyből a múlt ismeretlen történetei tárulnak elé. Ezúttal azonban nem fikciót, kitárlt kerettörténetet olvasunk, hanem egy nonfiction munkát. A zsidó identitású szerző, Judy Batalion, aki lengyelországi zsidó felmenőkkel rendelkezik, Kanadában született, angol, francia, héber és jiddis nyelvű környezetben nőtt fel, Szenes Hannáról mint zsidó hősről gyűjtött anyagot a Brit Nemzeti Könyvtárban. Így került a kezébe egy 1946-os kiadású, feledésbe merült, jiddis nyelvű kötet, amely zsidó nők náci elleni küzdelméről szólt. Ez indítja el a több mint tízéves kutatást, melynek eredményeként született meg a magyarul *Partizán nők* címmel megjelent könyv.

Az eredeti angol nyelvű cím (*The Light of Days, A napok fénye*) meglehetősen elhasznált metafora, sokkal jobb a *Partizán nők*. Ugyanakkor a magyar alcím, *A lengyel gettók zsidó ellenállói* több mint kifogásolható, hiszen a gettók nem lengyelek voltak (az eredeti, angol nyelvű alcímben hitleri gettók szerepelnek).

Judy Batalion munkája, amely a megszállt Lengyelországban gettókba zárt zsidó nők hősiességéről ad képet, fogyatékoságai ellenére is tiszteletet és elismerést érdemel. Egyrészt mert pontosítja, árnyalja azt a domináns ismeretet, miszerint az európai zsidóság gyakorlatilag ellenállás nélkül vette tudomásul a hitleri Németország által

kiszabott sorsát. Másrészt méltánylandó azért is, mert kiemeli, hogy az olyan szélsőséges helyzetben, mint amilyenben a hitleri uralom alatt a zsidóság létezett, a nemi szerepek nemcsak biológiai, de társadalmi értelemben is különböztek. Keresztény papírokkal a gettón kívül mozgó futároknak eleve alkalmasabbak voltak a nők, hiszen a hadköteles korú férfiak szóba is alig jöhettek, de az ilyen küldetés feltételének számított a nem zsidós megjelenés is, ezért a körülmetélt zsidó férfiak lebukása többletkockázattal járt. Rokonszenves Batalion műve abban is, hogy egyéni sorsokon keresztül hozza közelebb az olvasóhoz témáját, így megrendítőbbé teszi a leíratakat, mint ha átfogó képet nyújtana az adatai szerint több mint kilencven kelet-európai gettóban működő fegyveres zsidó földalatti csoportról, vagy az érdemben tárgyalt varsói és bédzini gettók fegyveres ellenállása mellett a többi hasonlóról is részletesebben beszámolna.

Kutatásai során a szerző minden várakozását felülmúló számú ellenállási történetet gyűjtött össze, de csak néhányat kívánt érdemben bemutatni. Úgy döntött, két zsidó ifjúsági mozgalomból, a Szabadság (Dror) és az Ifjú Gárda (Hásomér Hácáir) soraiból kikerült női gettóharcosokkal foglalkozik. Végül is tizenhét, részben összefonódó sorsú szereplő életét, tevékenységét mutatja be részletesebben. Egy részük a német megszállás alatt létrehozott gettóban működött, más részük

zsidóságát titkolva, hamis papírokkal futárszolgálatot teljesített, fegyvereket, hamis okmányokat csempészett, információkat közvetített. Voltak, akik a városok, ahogy a könyv nevezi, árja negyedeiben, munkát vállalva segítették az ellenállókat, a gettóból menekülőket. Amikor a gettókban már folytathatatlan volt a küzdelem, az életben maradtak egy része csatlakozott az erdőkhöz harcoló partizánokhoz.

Sajátos műfaj a *Partizán nők*, a szerző ugyanis megadja forrásait, de vállaltan fikciós elemeket is illeszt a szövegbe: elképzelt párbeszédet rekonstruál; lábjegyzetben jelzi, hogy továbbgondolta a forrással alátámasztott jelenet részleteit; több hasonló témájú vallomás alapján ír le szituációt, amelynek elemeit nem ismeri. Néhány esetben a magyar kiadás szerkesztője lábjegyzetben kénytelen jelezni, hogy a könyv állítása nem bizonyított. A szereplők közül is kiemelt helyet kap egy Reina Kukielka nevű fiatal lány, akinek a történetébe Batalion beleszótta más földalatti mozgalmak különféle feladatokkal megbízott zsidó nőinek történetét, hogy bemutassa a női bátorság mélységét és léptékét. „A rekonstruált jelenetek olykor felerősítik az eredeti szövegben csak sejtetett érzéseket [...] de minden esetben tényszerű szövegekre, kutatásokra épülnek” – írja a forrásokról szóló ismertetésében. A könyv a történetírásnak egy olyan válfaját képviseli, amely nem törekszik a szentviten objektivitás látszatára, bevallottan tisztelettel, elfogultan tekint szereplőire. Egy tudományos műben a választott módszer nyilvánvalóan nem megengedett, de ismeretterjesztő szándékkal nem kifo-

gásolható, a dokumentumfilmek egy fajtája is alkalmaz hasonló megoldásokat. Mindenesetre felmerül a kérdés: mennyiben módosulna a kép, ha nem csak a két baloldali elkötelezettségű szervezet ellenállói közül választaná a szerző a történeteit?

Félreértés ne essék, a tisztelet és elfogultság nem azt jelenti, hogy Batalion hőseit afféle Zoja Kozmogyenszkajáknak mutatja. Zoja, többnyire így emlegették, a sztálini időszakot a szovjet propagandában túlélő, idealizált komszomolista volt, hős fiatal partizánlány, akit a németek elfogtak és megkínóztak, majd kivégeztek, film készült róla, és talán valamelyik iskolai oroszönyvben olvasmány is. A *Partizán nők* szereplőit ezzel szemben esendőnek látjuk, akik egyebek között kétségekkel viaskodnak, ráadásul az utókor lényegében megfélemezett róluk. Annyiban persze hasonlítanak az idealizált Zojához, hogy őket is állandóan fenyegette, némelyiküket el is érte a náci keze: a fogság, a kínzás, a halál. De helyzetük a szovjet hős 1990 után feltárt valódi történetével is mutat párhuzamot, amennyiben a komszomolkát nagy valószínűséggel nem a németek gyilkolták meg, hanem a helyi orosz lakosság követte halálra, míg a zsidó ellenállókat igen gyakran a lengyel civilek árulták el. Zoja azért halt meg, mert a sztálini felperzselt föld taktika szembekerült a helyben maradtak, a megszállás alatt élők érdekeivel, a partizánlány tevékenysége az ő javaikat fenyegette, a gettóból kiszökő nőknek viszont lengyel árulóik szemében a zsidóságuk maga volt a bűnük.

A könyv fiatal hőseinek egy része már a háború, a német megszállás

előtt is részt vett ugyan a baloldali cionista ifjúsági mozgalomban, de a szervezett, fegyveres ellenállásig csak 1943-ra jutottak el. A gettókba az addigi tevékenység, a háború előtti közösségi élet részleges fenntartása, a menekülési és mentőakciók mellett ekkorra vált nyilvánvalóvá, hogy a náci célja a megsemmisítés. (Batalion nem említi tételesen, de 1942 második felében a német hatóságok csak a varsói gettóból körülbelül 300 ezer zsidót deportáltak vagy öltek meg.) Világos volt, hogy a fegyveres ellenállásnak esélye sincs az ellenség legyőzésére, ráadásul másokat is sújtó megtorlással jár. Mindez súlyos morális kérdéseket vetett fel. Sokan azonban szinte bizonyosak voltak abban, hogy a közeli halál a sorsuk, így a zsidó nép és saját méltóságuk védelmében választották a harcot. Volt, aki megfogalmazta, a másokat is sújtó bosszú a gyilkosok felelőssége, nem a felkelőké.

A történetek csúcspontja természetesen az 1943-as varsói gettófelkelés leírása a kötet szereplőinek szemszögéből. Itt érdemes megjegyezni, hogy a magyar olvasó és nyilván az eredeti könyv angol nyelvű olvasója sem feltétlenül tartja számon, hogy a gettó kiürítését átmenetileg megakadályozó hősies 1943-as felkelés nem azonos az 1944-es varsói felkeléssel, amelyet a németek ellen harcoló antikommunista, nem jelentéktelen részben antiszemita Honi Hadsereg szervezett. Már csak azért is indokolt e tényre emlékeztetni, mert a két történet között sok a hasonlóság, egyebek között az életben maradtak menekülése a szennyvízcsatornán át, a náci megtorlás, a városrész, illetve a város lerombolása. Andrzej Wajda 1957-es *Csatorna*

című filmje az 1944-es felkelés végnapjait idézi fel, de a Batalion által leírt csatornajelenetekről mindenkinek, aki látta, eszébe jut a film.

A varsói gettófelkelés kapcsán különösen szembetűnő a kötet egyik gyengesége, az, hogy a szerző optikáját döntően szereplői nézőpontjára szűkíti, az alkalmi megjegyzések, lábjegyzetek alapján nehéz követni a zsidóságon belüli meglehetősen bonyolult politikai viszonyokat. Természetesen szó esik a két meghatározó ellenálló csoportról, a baloldali, ZOB rövidítésű Zsidó Harci Szervezetről, ahova a könyv hősei is tartoztak, és a ZZW rövidítésű, a jobboldali cionista Revizionista Pártból létrejött Zsidó Katonai Unióról. Néha felbukkan az anticionista Bund, az Általános Zsidó Munkásszövetség is, de még teljes nevének megadása sem fér bele a szövegbe. E szervezetek viszonya, törekvéseik különbsége alig-alig látszik az egyéni sorsok háttérében. A könyv hőseinek történetét követve az olvasó nem érzékeli a gettófelkelés léptékét sem: az említett két katonai szervezet alkalmi együttműködést tudott teremteni, és a ZZW a források szerint kétszáz, a ZOB ötszáz harcost mozgósított. Bár Batalion a könyv elején röviden összefoglalja a lengyel történelem, benne a zsidóság helyzetének főbb fordulóit, a leszűkített látószög ebben a tekintetben is nehezíti az eligazodást. Azt természetesen említi, hogy Európa legnagyobb zsidó népessége élt az 1939 előtti Lengyelországban, és arra is kitér, hogy számos városban a lakosság meghatározó hányada volt zsidó. Ugyanakkor csak közvetve, utalásokból tűnik ki, hogy a lengyelországi, külön etnikumként nyilvántartott zsidóság zöme nem asszimilálódott,

jiddis és héber nyelvű közösségekben élt, így a bujkálók többségét a zsidóságnak tekintett arcvonásokon túl az akcentusuk miatt is fenyegette a lebukás. Feltehetően az olvasók egy része nem tartja számon, hogy Lengyelországot 1939 szeptemberében három részre szakították, a nyugati részt a Német Birodalomhoz csatolták, a keleti részt a Szovjetunióhoz, középen a németek Lengyel Főköormányzóságot hoztak létre. Így állt elő az a helyzet, amire a könyv nem ad magyarázatot, hogy míg a birodalomhoz csatolt Będzinben 1939 után egy ideig még kibuc is működött, a főköormányzósághoz tartozó Varsóban már 1940-ben létrehozták Európa legnagyobb gettóját, ahol nem egészen három és fél négyzetkilométeren 400 ezer zsidót gyűjtöttek össze, ugyanakkor Kelet-Lengyelországban, a Szovjetunió elleni 1941-es német támadásig a zsi-

dóság életét etnikumuk alapján nem fenyegette veszély. Sokan nyilván azt sem tartják számon, hogy az utóbbi területhez tartozott a két világháború között Vilnius is, ezért esik róla szó a könyvben, nem mellékesen, hasonlóan egyébként Varsóhoz, a város lakossága harmadrészben zsidó volt.

A könyv megrendítő képet rajzol a szereplővé választott zsidó nők soráról, ideértve nemcsak a megszállás alatti szenvedések és hősiesség plasztikus bemutatását, de az életben maradtak háború utáni, palesztinai életét is, amelyet ma, számos tünete alapján poszttraumás stresszes állapotnak neveznénk.

Judy Batalion: Partizán nők. A lengyel gettók zsidó ellenállói. Fordította Gyárfás Vera. Park Könyvkiadó. 600 oldal, 4990 forint.

Csepei György

Szabadság a csizmatalp alatt

Ilja Hrzsanovszkij orosz filmrendező 2008-ban Harkov mellett felépített egy várost, mely pontos kópiája lett az egykori Szovjetunióban működött titkos tudományos központoknak. Ezekben a központokban a világ élvonalába tartozó, normális körülmények között a világhírre joggal aspiráló tudósok éltek és kutattak teljes elzártságban és ismeretlenségben. Az intézetben dolgozók fölött a félelmetes Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi (KGB) őrködött. A KGB az 1917-ben létrehozott Cseka

elődje volt, melynek későbbi mutációi a társadalmat behálózó terror egyre félelmetesebb eszközei lettek. A KGB 1991-ig élt, míg nemzeti-szocialista kistestvére, a Gestapo csak tizenkét évig maradt fenn.

A külvilágtól elzárt intézetekben a tudósokat és az őket kiszolgáló személyzetet, beleértve a konyhákban és az éttermekben, büfékben dolgozókat, egyaránt szigorú őrizet alatt tartották. Az állambiztonsági szervek tisztjei és katonái gondosan ügyeltek arra, hogy a tudósok több-

nyire hadi célokat szolgáló felfedezései, fejlesztései ne szivároghassanak ki, legyen majd meglepetés, ha a házára támadó ellenséget érő láthatatlan sugárzás hatására a katonák teste és agya felmondja a szolgálót.

A filmezés céljaira újraélesztett intézetet az 1962-ben Nobel-díjat kapott Lev Landau egykori intézetének mintájára építették fel. Landaut munkatársai, barátai Daunak nevezték, s innen kapta a projekt is a nevét. Landau a század elején született orosz zsidó család csodagyermekéént. Friss diplomásként 1929 és 1931 között Nyugat-Európában kutatott, majd Niels Bohr tanítványa lett Dániában. A Szovjetunióba visszatérve alapította intézetét Harkovban, amelynek mását Hrzsanovszkij 2008-ban felépítette. Landau, mint sok más zseniális tudós, megjárta a KGB börtönét, ahová 1938-ban egy Sztálin-ellenes röplap szerzősége miatt került. Landau a börtönből világhírű kollégája, Pjotr Kapica Sztálinhoz írt levele hatására egy évvel később szabadult.

A harkovi vízi stadion helyén a valóssággal lélegzetelállítóan megegyező 12 ezer négyzetméternyi területen felépült díszletvárosban 2008 és 2011 között több száz önkéntes színész lakott. A rendező által jóváhagyott forgatókönyvek szerint élték hol tragikus, hol komikus, de semmiképpen sem eseménytelen mindennapjaikat. Az eredeti Landau Intézetben két nagy szekció működött. Az egyikben dolgoztak az elméleti fizikusok, a másik szekcióban folyt a kísérletezés. Az elméleti fizikusok a tér és az idő konvencionális fogalmait felforgató kvantummechanikai világ titkait kutatták, míg a kísérle-

tezők az ember pszichikus erőinek kiterjesztésén ügyködtek, felhasználva Freud kitagadott tanítványa, Wilhelm Reich orgonenergiáról alkotott elméletét, ami megalkotója szerint minden komplex szervezet működésének alapja.

A DAU projekt keretében a forgatás két éven át zajlott. A felvételeket 35 milliméteres kamerákkal készítették, s mire a munka véget ért, 700 órára való anyagot rögzítettek. Ebből vágta össze a rendező egy filmet *DAU. Natasa* címen, mely a 2020-ban hetvenedik alkalommal megrendezett berlini filmfesztiválon Ezüst Medve-díjat kapott. A film dicséretes gyorsasággal a magyar mozikban is felbukkant, mulasztást követ el mindenki, aki nem nézi meg. Az első s mindjárt díjnyertes filmet a rendező szándékai szerint további filmek követik majd.

A *DAU. Natasa* szereplőinek szívszorítóan szomorú története az orosz élet legmélyebb rétegeiben gyökerезik, ezek titkait Gogol, Dosztojevskij, Gorkij, Bulgakov tárta fel. Hrzsanovszkij filmje csak folytatja, ami Oroszországban Rettegett Ivánnal egykor elkezdődött, s a jelek szerint nem bír véget érni.

A 700 órányi alapanyagból a rendező 138 percnyi részt szakított ki. A kezdeti jelenetek az intézet büféjében játszódnak. Natasa, a büfé vezetője beosztottjával, Oljával szolgálja ki a vendégeket, akik esznek, isznak, vitatkoznak, majd eltűnnek a titkos laboratóriumokban, hogy embereken kísérletezzék ki az imperialisták elleni harcra szánt fegyvereket. Eleinte nem látunk mást, mint véget nem érő italozást, Natasa, Olja és az időnként felbukkanó tudósok konyakot, vodkát, pezsgőt isznak, már

ahogyan az Oroszországban ősidők óta szokás.

A véletlen úgy hozta, hogy a magyar művészmozikban a *DAU. Natasa*-val egy időben vetítik Thomas Vinterberg, a neves dán filmrendező filmjét, melynek 115 percéből alig akad olyan, ahol a négy szereplő ne inna bort, pezsgőt, whiskyt. Az alkohol okozta kábulat azonban teljesen mást jelent, másképpen van jelen a dánok és az oroszok életében. Vinterberg *Még egy kört mindenkinek* című filmjében a szereplők alkoholizmusát önmaguk elszúrt élete, életük megoldatlansága, a dán pszichológiai kultúra nyomora táplálja. Ezzel szemben Natasa, Olja, a tudósok és a későbbiekben sorsdöntő szerepet játszó KGB-tiszt ivása személyüktől független, a rendszerből következő okokkal magyarázható. Vinterberg filmjében az egyik alkoholista öngyilkos lesz, de a másik három megszabadul, s a dán himnuszt énekelve néz derűsen a film végén a jövőbe. Hrzsanovszkij filmjében nincs szabadulás. A film az intézet büféjében kezdődik, s ott is végződik. Olja, akár akarja, akár nem, Natasa parancsára mindennap fel kell mosnia a büfé kicsempézett padlóját.

A film jeleneteinek terei szűkösek, sötétek, sugallják a rabságot, az elnyomást, a tehetetlen kiszolgáltatottságot. A büfé az egykori Szovjetunióból jól ismert sztalovajak, étkezésre szánt nyomorúságos helyiségek semmi mással össze nem hasonlítható fojtott hangulatát árasztja. A szűk tér az ivászatok színtereként idővel megtelik étellel, melynek vidámsága talán még szomorúbb, mint a józan élet, ahonnan a lerészegedett szereplők menekülnek.

Natasa hervadt szépségének ellenpárja a kicsattanó szépségű Olja, akiből, ha jobb helyre születik, akár filmsztár is lehetne. Vidám, jó testű, tudja magáról, hogy mennyire szép. A két nő között vibrál a féltékenységből, irigységből, be nem vallott testi vonzalomból táplálkozó feszültség, mely a megivott vodka mennyiségének függvényében időnként robban. Félszavakból szótt csehovi dialógusaikból kitűnik, hogy Natasa tudja, mi a szerelem, ha elvesztette is, míg Olja nem tud szeretni. Ebben a térben bukkan fel az oroszokból álló tudósgárda egyetlen idegen tagja, Luc, aki az ördögi fegyverek ötletgazdája. Embereken végzett kísérletei után a büfébe betérve megérzi Natasa vágyát a szerelemre. Luc nem tud oroszul, Natasa nem tud se franciául, se angolul, Olja fordít nekik. Egy nagy ivászat után Olja lakásában Luc és Natasa fergeteges szexben egymásra találhatnak. Natasa azonban csalódik, mivel Luc másnap már a büfében hideg távolságot tart tőle, s érdeklődése Olja felé fordul.

Az édesbús, Eric Rohmer filmjeire hajazó szerelmi történet itt véget ér, de a film folytatódik. Natasát magához rendeli a KGB helyi főnöke, s a protokoll szerint rábírja az együttműködésre. Natasával megérteti, hogy élete az intézetben semmi, nincs jog, mely védelmezhetné, a KGB bármikor megölheti. A megtörtetés színhelye egy börtöncella, melynek nincs ablaka, lépcsők vezetnek felfelé a semmibe, akár egy Vojnich-festményen. A KGB-tiszt Natasát meztelenre vetkőzteti, testileg éppen úgy, mint lelkileg. Az ok, ami miatt Natasa az intézet legmélyebb bugyrába került, Luc, akit

mint idegen állampolgárt, Natasa nem engedhetett volna az ágyába.

A német vér és becsület védelmében 1935-ben megalkotott második nürnbergi törvény bűncselekménynek minősítette a zsidók és a nem zsidó németek közötti nemi kapcsolatot. Az ilyen kapcsolatot „fajgyalázasnak” nevezték. Hasonló logika szerint a szovjet jog tiltotta a szovjet állampolgárok idegen állampolgárokkal létesített nemi kapcsolatát, melyet akár „osztálygyalázasnak” is nevezhettek volna. Natasa megszegte a tilalmat, s így jutott a KGB pincebörtönébe, ahonnan kikerülve, a KGB-tiszt irodájában hosszú, kézzel írt vallomásában készségesen megrágalmazta egyéjszakás francia szeretőjét. A vallomás Natasa boszúja Luc hűtlenségéért.

A film itt is véget érhetett volna, Hrzsanovszkij azonban nagyobb művész annál, hogy megelégedjen a szabványdramaturgia adta megoldással. A rendező-forgatókönyvíró Dosztojevszkij nyomán haladva a történetet a film végén megcsavarja. Natasa rájön, hogy kövér, erőszakos, gusztustalan kínzója, vallatója szerelemre éhes férfi, aki elhiszi, hogy szépek a szemei. A meggyalázott, megtiport, szabadságától meg-

fosztott, magára hagyott Natasa a kihallgatószoza süket és vak terében szabaddá teszi magát a szerelem erejével, aminek titkát egyedül ő ismeri az egész intézetben.

Feledhetetlen a jelenet, melyben Natasa megcsókolja kihallgatóját, akiből mint a mesebeli varangyos békából, egy pillanatra királyfi lesz. Natasa csókja a szabadság üzenete az orosz nézőnek, aki akár fent, akár lent van az orosz életet szervező rendszerben, mindenképpen fogoly, s csak akkor lehet szabad, ha megérinti a szerelem. A film utolsó jelenete ugyanaz, mint a legelső. Natasa és Olja veszekszik a büfében, ahonnan a tudósok már elmentek, hogy keressék az imperialisták ellen bevethető csodafegyvert. Natasa azt akarja, hogy Olja mossa föl a büfé aljzatát, Olja viszont már menni akar. Minden kezdődik előlről.

Ambivalenciák

Ha a zenetörténetben olyan jelenséget keresünk, amely a 20–21. századi nagyüzemi szórakoztatás előképének tekinthető, a 18. századi opera magától értődő természetességgel kínálkozik. A műfaj tömegeket vonzott, az operaházak előadásaira nemcsak az uralkodók és a főrangúak jutottak el, de a kevésbé jó helyeket a köznép is meg tudta fizetni. A zeneszerzőnek, ha valóban sikeres akart lenni, meg kellett próbálkoznia az opera műfajával, s ha „az üzlet beindult”, profitképes vállalkozóvá válhatott, mint Angliában Händel. Ugyanakkor éppen az angollá lett nagy német példája mutatja, hogy az operauzembelen szerencsét próbáló művész nemcsak magasra emelkedhetett, de egyetlen bukással mélybe is zuhanhatott, s ez alkalmanként anyagi csődöt jelentett. Az opera sztárjai nem a zeneszerzők voltak, hanem az énekesek. A kor tartósan a magas hangok lázában égett: legnépszerűbbek a szárnyaló orgánumú, virtuóz kasztráltak voltak: férfiszopránok és férfialtok, akik kivételes technikai igényeket támasztó áriák eléneklésével ejtették ámulatba közönségüket. A jelenséget sajátos ambivalencia övezte: a kasztráltak a kiválasztottság képzetét keltették, anekdoták körülrajongott szereplői, ugyanakkor áldozatok és kitaláltoltak voltak. Miközben színpadi személyiségüket túlfűtött érzékiség atmoszférája lengte körül, a csonkítás éppen az igazi érzékiség átélésétől fosztotta meg őket. Sven Delblanc megindítóan ábrázolja ezt a világot a *Heréltékben*.

Az operák túlnyomórészt egy kaptafára készültek: mind a komoly, mind a vidám művek (*opera seria*, *opera buffa*) szövegeknyve két nagy tematikus forrásból, az ókori történelemből és a mitológiából táplálkoztak (igaz, az *opera buffa*-kban a hétköznapi élet is sokszor megjelent), s mindkét alaptípust a szövegeknyvek mai észjárás számára követhetetlen túlbonyolítottsága jellemezte. Uralkodó formaelemnek számított a háromrészese, visszatérése *da capo* ária. A sikeres szövegeknyveknek rendszerint nem egy, hanem akár több tucat megzenésítésük került forgalomba: hogy valaki egy librettót már megkomponált, nem lehetett akadály a annak, hogy egy pályatársa egy-két évvel később vagy épp egyidejűleg más megzenésítéssel rukkoljon elő. Az operaházak pedig az előadások alatt magát az életet másolták, annak minden komplexitásával és ellentmondásosságával. Fényes kiállítású díszletek, pazar jelmezek, meghökkentő trükkökre képes színpadi gépezetek (*deus ex machina* – a mondás a színpadgépezet segítségével a végső percben alászálló, meglepő fordulattal igazságot tevő istenségre utal). A nézőtérén és a páholyokban ki- és bejárákálás, beszélgetés. A közönség, kivált a páholyokban, minden biológiai funkciót működtetett: evés, ivás, alvás, közönsülés, vizeletürítés – minden megtörtént az operaházak nézőterén, előadások közben. Szerelmet vallottak, zsaroltak, gyermekek fogantak meg, köpenyek alatt kések villantak,

életveszélyes fenyegetések hangzottak el suttogva, emberek haltak meg. Parfümillat és bűz, tetvek és tűzvész – az utóbbiak nemegyszer porig égettek egy-egy operaházat.

A barokk operarepertoár újrafelfedezése terén az elmúlt fél évszázadban sok minden történt, részben a vállalkozó szellemű operaházak, részben a hanglemezkidók jóvoltából, de ez a sok minden még mindig nem elég. Ma is számos olyan lemez jelenik meg, amelynek műsorán első felvételek is helyet kapnak. A francia alt, Nathalie Stutzmann (1965) legutóbbi CD-je, a Händel, Porpora, Vivaldi, Bononcini, Caldara, Gasparini operáiból részleteket felvonultató, nemes egyszerűséggel a *Contralto* (Alt) címet viselő album huszonegy trackjéből öt esetben van dolgunk *world-premiere recording*gal. Nathalie Stutzmann első tanára édesanyja, a ma nyolcvanas éveiben járó, hajdan sikeres szoprán, Christiane Stutzmann volt. Az énekhang és a vokális repertoár szeretete tehát már gyermekkorában meghatározta környezetét. Egy másik, hasonlóan fontos impulzus: felsőfokú stúdiómai idején olyan jelentőségű énekes gyakorolt meghatározó befolyást gondolkodásmódjára, mint a nagy német opera- és dalinterpretátor, Hans Hotter. Az énekesnő zongorázik és fagoton is játszik, ennél azonban fontosabb, hogy szenvedélyesen elkötelezett karmester, aki hatékony mentorokra talált Jorma Panula, Seiji Ozawa és Simon Rattle személyében. A lemezen a szólistával együttműködő Orfeo 55 zenekart is Stutzmann alapította 2009-ben. Nathalie Stutzmann 2018-ban kinevezték a norvégiai Kristiansand Szimfonikus

Zenekarának élére, 2020 novembere óta pedig ő a Philadelphia Zenekar első vendégkarmestere.

A lemez koncepciójának lényeges eleme, hogy a program-összeállítás a barokk kor fent említett „magashang-mániájának” ellensúlyozásaként és mintegy igazságtétel gyanánt ezúttal a *mély* női hangra írt áriákból nyújt reprezentatív válogatást. Bár mint kiderül, igazságtételre nincs túl nagy szükség, hiszen a magashang-mánia és a szerepkörök hangfajokkénti éles megkülönböztetése inkább a férfihangok világában érvényesült: a női hangfajok között az is megesett, hogy egy mély hangú énekesnőnek jutott egy műben a főszerep. A lemezkísérő füzet instruktívan és látványosan érzékelteti, hogy a szerepek és áriák milyen erősen kötődtek már a művek keletkezése s még inkább a bemutatók és előadások idején az előadóhoz, aki sikerre vitte őket, s persze az ő személyiségéhez: minden ária mellett ott találjuk a szerepet az ősbemutatón alakító énekesnő nevét. Vittoria Tesi, Anna Bagnolesi, Anna D’Amberville-Perroni, Diana Vico, Francesca Vanini-Boschi, Anastasia Robinson egy-egy korabeli karikatúrán is megjelenik a kísérőszöveg illusztrációjaként. A megszólaló áriák felsorolásánál azonban nem teljes nevüket olvassuk, hanem csak annyit: „La Tesi”, „La Bagnolesi”, „La D’Amberville-Perroni” – és így tovább, ezzel is jelezve, hogy ezek az énekesnők annak idején *fogalmak* voltak a közönség számára.

Milyenek az előadások? Rendkívüli szuggesztivitás, expresszivitás jellemzi a francia alt és a kiváló régi hangszeres együttes markánsan historikus eszköztáru produkcióit:

erősek és drámaiak a kontrasztok, határozottak a karakterek, fontos szerepet kap, de mindig affektushorodó a virtuozitás – vagyis a vokális bravúr Stutzmann-nál nem dekorációs elem, hanem tartalmi mozzanat. A tolmácsolások érzelmi intenzitása, indulattartalma feltűnően erős: itt minden vére megy, nincsenek takaréklángon égő érzelmek és indulatok. Teherbíró, kimunkált hang, amely mindenre képes, páratlanul erős egyéniség, amelynek közvetítésével minden formátumossá válik. A lemez egészének esztétikáját meghatározza a szituáció, mely szerint az áriák énekes szolistája és karmestere ugyanaz a személy: így az Orfeo 55 zenekari játékát a vokális számok kíséretében és a nyitányok kontrasztot alkotó „pihenőszámaiban” ugyanaz a lobogás és intenzitás uralja, amely Nathalie Stutzmann énekes produkciójából is árad. Egységes a felvételek szelleme.

Három izgalmas és gondolatébresztő ambivalencia kelti fel a lemez hallgatójának figyelmét a felvételekkel ismerkedve. Az első: Stutzmann énekesnő, de a jellegzetes altfekvésű és színű hanghoz olyan beszédmód, temperamentum, gesztusvilág társul, hogy a gyanútlan hallgató, ha úgy játsszák le neki a lemezt, hogy nem tudja, ki énekel, spontán módon azt feltételezi, *férfi*alt az előadó. Ez az élmény nem interpretációs hibára, inkább telitalálatra utal, hiszen a barokk operák egyik fontos jellegzetessége éppen a nemi jellegek körül vibráló kétértelműség, amelyet ez a tapasztalat is felidéz, reprodukál. Nem szabad elfelejtenünk, hogy mély női énekhangra férfiszerepeket is komponáltak a zeneszerzők – ezen a lemezen is akad egy-két ilyen.

A második különös tapasztalat: a számok egy része a hagyományosan legnagyobbnak tartott zeneszerzőktől (Händel, Vivaldi) származik, más részük azonban ma kismesterekként értékelt muzikusoktól – Porpora, Bononcini, Caldara, Gasparini. Az összhatás mégis feltűnően egységes. Ne a stiláris összhatásra gondoljunk, inkább a kompozíciós színvonal kiegyenlítetttségére. Köznapien szólva: mindegyik zene nagyon jó. Nemcsak Händel és Vivaldi tételei pazar muzikák, de a kor manapság kevésbé számontartott, akkoriban azonban sikeres operaszerzői is felzárkóznak melléjük, az ő áriái is igen erősek. Itt is működik a „gyanútlan hallgató” kísérlet: ha valaki nem tudja, melyik ária Händelé, és melyik Porporáé (aki csak egyetlen évvel volt fiatalabb nála), nem biztos, hogy a minőség alapján meg tudja különböztetni őket egymástól. Valóban ekkora bajnokok ezek a „kismesterek”? (És egyáltalán: tényleg *kis* mesterek ők?) Ahhoz, hogy erre megbízhatóan válaszolhassunk, több Porporát, Bononcini, Caldará, Gasparinit kellene hallgatni a reggeli kávé mellé. Majd igyekezzünk. Az biztos, hogy Porpora, Haydn tanára, aki énekmester is volt, valószínűtlenül jól tudott komponálni énekhangra, tévedhetetlenül tudta, mi a hatásos, mi működik vokálisan – „mitől döglök a légy”.

Végül a megunthatatlan komolyzene–könnyűzene ellentétpár területén is tanulságosan ambivalens érzést kínál hallgatójának a lemez. Komoly zenék ezek, hát persze, mi mások volnának. Parókás, barokk szerzők több száz éves munkái: mitológiai és történelmi témájú operák áriái. Közben azonban az egész szín-

te ledér módon szórakoztató, populáris. Néha vicces, néha brutális, máskor lesújtón tragikus – de mindig nagyon hatásos, olykor annyira az, hogy valósággal a falhoz vág. Máskor a kontrasztok kápráztatnak el. Szabad ilyen felszabadultan jól éreznünk magunkat, ha barokk zenét hallgatunk? Mégiscsak könnyűzene ez! Vagy mégsem? Az előadásmód teszi ilyen népszerűvé a hangvételt? Az, hogy Nathalie Stutzmann olyan elképesztően profi színésznő, s ez látványelemek nélkül, egy puztán

hallgatásra szánt produkcióból is ilyen ellenállhatatlanul sugárzik ránk? Vagy az a jelenség titka, hogy ezek csak kiragadott részletek? Minden darabból a csemege, a marcipán, az, ami a leghatásosabb? Töprenghetünk – közben szól a lemez, és nagyon kellemesen telik az idő.

Contralto. Áriák és nyitányok Händel, Porpora, Vivaldi, Bononcini, Caldara, Gasparini operáiból. **Nathalie Stutzmann,** Orfeo 55. Erato.

Körizs Imre

Csodálkozás a mondatokon

120

Ha a sakk Élő-pontjaihoz hasonlóan volna valami használható mutató az egyes művek abszolút minőségén túli, éppen aktuális irodalmi rangsor megállapítására, akkor a különböző szorzóval rendelkező változók közül csak az egyik lenne az addigi életmű súlya (hogy mit írt korábban a szerző), a másik talán az aktuális irodalmi jelenlét indikátora volna (meny nyit ír mostanában), a harmadik pedig ennek a jelenlétnek a minőségét jelezné (milyen, amit ír). Szvoren Edinának a *Mondatok a csodálkozásról* még mindig csak az ötödik könyve, és még mindig csak alig tíz év telt el első kötete megjelenése óta. Az író folyamatosan dolgozik, ráadásul azon a rendkívüli színvonalon, amelyet rögtön első írásai olvastán megismertünk. A kötetek – *Pertu*, 2010; *Nincs, és ne is legyen* 2012; *Az ország legjobb hóhéra* 2015; *Verseim*,

2018 – példás, két-három évenkénti rendszerességgel követik egymást.

Az első kötet azzal hozta zavarba az olvasóit, hogy egyáltalán nem holmi szárnypróbálgatás: a novellákból világos volt, hogy a szerző nem egyszerűen nagyon tehetséges, hanem kész író. Esterházy egykori, Tar Sándorra vonatkozó szavait idézve – „Ha én főnök lennék, aki egy dicsérő jelzővel karriereket indít, életutakat, s egy hamuszürke állítmánnyal országos fanyalgást, nagy hatalmú feuilletonista” – úgy is mondhatnánk, hogy ma Bodor Ádám után (Allah növecsze hosszúra szakállát), vagy inkább Bodor mellett, „a legjobban novellát írni” Szvoren Edina tud.

Erre az érzésre a *Mondatok a csodálkozásról* sem cáfol rá, holott az új kötet nem feltétlenül egyenletes. De hát legkésőbb az antik epigram-

maszerző, Martialis óta tudjuk, hogy egyenletesen jó könyv nem létezik: megbízhatóan állandó színvonalon egy könyv csak rossz – vagy ami ugyanaz, közepes – lehet. Szvoren Edina mindenesetre már az első kötetével olyan jó írónak mutatkozott, hogy a kezdeti rácsodálkozások múltával joggal merült fel a hogyan tovább kérdése.

Természetesen nem fejlődésről van szó, hanem változásról, mivel egy író érett korszakának a művei nem „fejlettebbek”, mint a későbbiek, csak mások. Hiszen egy magára valamit is adó művész sem a többieket nem akarja utánozni, sem önmagát: a változás igénye tehát szükségszerű, még ha az iránya megjósolhatatlan is – ez lehet tematikus, stiláris, műfaji vagy terjedelmi. A legkevésbé talán szemléleti változásra lehet számítani, ezt inkább csak az idő múlása hozhatja magával. Szvoren Edinának azonban nincsenek kiadott zsenyéi, első kötete megjelenésének idején már majdnem negyvenéves volt: nagyjából mind az öt kötetet középkorú nő írta. (Jó lenne egyszer majd megérni Szvoren öregkori novellisztikájának kibontakozását.)

A novellákat kezdetektől fogva valamiféle lélektani mikrorealizmus, hiperintelligens, hiperérzékeny, olykor már-már az autisztikussáig fókuszált narrátori pillantás, feszes szerkezet, tömör, helyenként a versek sűrűségét idéző szemléletes concettók sora, ugyanakkor a közvetlen lírai személyesség hiánya jellemzi. A novellák nem hízelegnek olcsó gesztusokkal, hirtelen egyetlen szereplőt sem tudnék mondani az életműből, aki az aggálytalan azonosulás komfortos érzetét váltaná ki az

olvasóból. (Az más kérdés, hogy amivel mégis azonosságot érezhetünk – hiszen enélkül nemigen létezhet irodalmi hatás –, az minden, csak nem komfortos.)

Mindezek a jellegzetességek a *Mondatok a csodálkozásról* darabjaiban is megfigyelhetők, de a legkorábbi kötetek óta feltűnőbb lett az írásokban a groteszk elemek használata, illetve a humor, és mintha idővel a novellák helyenként fojtóan levegőtlen metafizikai présének szorítása is enyhült volna.

Az új kötet élén álló címadó írás némileg zavarba ejtő: Szvoren Edina novellisztikájáról aligha a csodálkozás önfelelt gesztusa jut az ember eszébe. Sőt, az elbeszélők mintha mindent, akár a legbizarrabb jelenségeket is, természetesnek fogadnának el – az írásoknak talán épp ez a vonása az, amelynek révén Szvoren művei, ha nem is túl látványos pántlikákkal, a kelet-európai groteszkhez, illetve Kafkához köthetők. A csodálkozás hiányára talán jellemző az a szerkesztésmód, amelyet a leginkább mellérendelőnek nevezhetnénk: a nagyon gazdaságosan felépített novellákban egy-egy központi, akár ki sem mondott mozzanat mellett mintha szinte bármi egyenrangúan jellemző vagy fontos lenne. Szvoren írásainak fontos jellegzetessége egy bizonyos szenttelen, ám az elemzés intellektuális műveleteitől a legkevésbé sem tartózkodó tudomásulvétel, mintha erre utalna a valamelyest ars poeticának is felfogható címadó írásnak ez a mondata, azaz bekezdése is: „De hát miben kételkedik, aki csodálkozik, az újban vagy a régiben?”

Az elmélkedő hangú szövegből nem rajzolódik ki kerek történet – a

többször is emlegetett Pór házaspár-ról például lényegében semmit sem tudunk meg –, amivel az is összefügghet, hogy az elbeszélő figyelme, szokatlanul, nagyrészt közvetlenül önmagára irányul. A töredezett, esszéisztikus jegyeket is mutató szöveg mintha egy olyan szövehez lenne hasonló, amelyből a használat és a mosás során kikopott valami fontos tartalom, amelynek a helyét most a róla való elvontabb tanakodás tölti ki.

A kötet legnagyobb részét a következő ciklus, az *Ohrwurm-jegyzetek* cím alá sorolt szövegek teszik ki. Ezek sorában mintegy százharminc oldalon huszonkilenc számozott darab olvasható, amelyeknek csak a tartalomjegyzék szerint van tulajdonképpeni címük, illetve alcímük: az egyszerű vagy összetett szavak (például *taps*, *ikrek*, *lópánik*), illetve szókapcsolatok (*vakok a libegőn*, *fekete karaktercipő*, *részegen elolvasott könyvek*) a szövegek élén vastagon kiemelve, de kisbetűvel kezdve és zárójelben olvashatók. A kötetet a *Hét novella* című százoldalas ciklus zárja.

Az *Ohrwurm* jelentése magyarul „bogár a fülben”, például a „fülbemáshzó melódia” értelmében, vagy ahogy egy megjegyzésről azt mondjuk, hogy bogarat tettem vele a fülünkbe. Szvoren talán egy interjúban is elmondta, de az olvasó az előzékeny címadásból magától is következtethet rá, hogy ezek a szövegek olyan szavakból, szókapcsolatokból születtek, amelyektől az író nem tudott szabadulni.

Konceptuális alkotással állunk tehát szemben, és egy művészi pályán az ilyesmi mindig figyelemre méltó fejlemény. (Már a hóhéros kötet-

ben is szerepelt, elszórtan, néhány *Kinderszenen* felcímű, az átlagosnál rövidebb novella.) Ez olykor egyszerűen az ihlettelenség jele, de ebben az esetben sokkal inkább arról lehet szó, hogy az önisméltés rutinját úgy próbálja meg elkerülni az alkotó, hogy formai kényszereket vesz magára.

Az *Ohrwurm-jegyzetek* e tekintetben érdekes módon Tóth Krisztina legújabb, *Bálnadal* című kötetének két ciklusával is hasonlóságot mutat: a *Kínai utazás* című haikusorozattal, illetve a *Terek* című szonettciklussal, ahol is minden darab címében szerepel a „tér” szó (például *Tűztér*, *Nézőtér*, *Tériszony*). Illetve Tóthnak már az első, *Vonalkód* című prózakötetében, minden novellájának alcímében benne volt a „vonal” szó: ez akkor inkább csak sajátos „extra” volt, az ornamentika része, míg a mai szonettekben a „tér” szó fontos szerkezeti elem, hovatovább alapkö. Az *Ohrwurm-jegyzeteket* emellett az is összeköti Tóth Krisztinával, hogy gyakran nála is egy-egy különös szóból indul ki a vers vagy a novella (*Küllőgyöngy*, *Síró ponyva*, *Világadapter*): a *vakok a libegőn* című darabról szerintem messziről látszik, hogy Tóth munkásságával egy időben született. Hozzá kell tennem azonban, a két író munkáit élesen megkülönbözteti, hogy bár az értékhiány többnyire mindkettőjük írásainak alapállapota, Tóthnál a múltban vagy a lírai én személyiségében mégis jelen van egy határozott értékkomponens, ami érzelmessé teszi szövegeit, míg Szvorennél ez a mozzanat érzésem szerint – és írásművészetének nem hátrányára – hiányzik.

Az *Ohrwurm-jegyzetek*ben inkább a változatosság az, amivel ezek a bagatellek, etűdök, impromptuk vagy olykor valóságos – kis térfogatú – novellák gyönyörködtetnek. A szövegek többnyire arról szólnak, amit a címek ígérnek: a már említett *vakok a libegőn* például egy vak pár nehézkes libegőzéséről és a személyzet reakcióiról. (Az egyik mellékszereplőnek adott Malcsik nevet, de már azt a pusztát is, hogy neve van, feltűnően külsődlegesnek érzem.) A kissé közhelyes *anyám színésze* az a színvonal, ahol az újabban Szvoren pályatársai által futószalagon gyártott, semmire sem kötelező tárcanovelláknak kellene mozogniuk, ha nem özönnövényként burjánzanának. Az elbeszélőnek mindenesetre itt is vannak emlékezetes pillanatai, mint például ez: „anyám azalatt az arcomat fürkésze járatta körmét a macskanadrágja hosszanti barázdáiban”. A *lópánik* egy huszonöt részes, rövid tételekből álló számozott lista, afféle egy másodperces novellák sora, amely a maga kissé monoton felsorolásszerűségében a *mindenből kettő van* című darab rokona. Ez utóbbit, változatlan szöveggel, kétszer, a tizedik és a huszonhetedik helyen is olvashatjuk a ciklusban, ami nem különösebben hatásos geg. Az *olcsó tokban drága hegedű* remek párkapcsolati novella, a címadó metafora potenciálja a szöveg végéig elegendőnek bizonyul. Ugyanez a következő, *függönyökkel érvel* című darabról, amelynek főszereplője gyakran fejezi ki magát függönyökről szóló szóképekkel, már nem mondható el.

Az *Ohrwurm-jegyzetek* darabjainak milyensége és minősége széles skálán mozog, és Szvoren Edinát a

vállalkozókedve és a szakmai kíváncsisága olyan tartományokba is elvezeti, ahol kevéssé mozog otthonosan. Ez egyébként nem olyan nagy baj, főleg hogy alkalmasint az egész ciklus létjogosultságát a komfortzónából való kimozdulás elismerésre méltó igénye adja. A ciklus darabjai között sok az ujjgyakorlat, de az olvasó a feladatmegoldás kényszerét csak ritkán érzi. A *beregi barokk* olyan, mintha egy kelet-magyarországi falu templomáról szóló Wikipédia-szócikkben az „orgona” szót egyszerűen kicserélték volna „olajfínomító”-ra, míg a *kútba esett* kitűnő novella, amely egy közepes író teljes köteténél többet ér. Az *ember léptékű légyecapók* egy rövid stand up előadás és megint csak egy tárca hibridje (minden kisebb vagy rövidebb lesz a lakások egyre kisebb belmagassága miatt), a ciklus záródarabja, a főszereplő szerencsétlenül elfeküdt hajáról szóló *puha, ágaskodó horogkereszt* viszont ugyanennek a tárcanovella műfajnak a remeke.

A kötet harmadik részében a ciklus címe szerint is *Hét novellát* olvashatunk. Ezeknek majdnem mindegyikében markánsan jelen van a hiány. Az *Utunk a mólóhoz a viadukton át* lapjain valami fontos dolog kimondatlanul vagy meghallás nélkül marad a látogatás alatt, amit egy apa tesz valószínűleg Horvátországba, ahol a gyereke dolgozik. A *Vejnstejn-hatás* főszereplőjében csak lassan tudatosul, hogy a különleges helyzetek, amelyekbe kicsi gyerekkora óta kerül, tulajdonképpen lélektani vagy szociológiai kísérletek. A *H. meg a nagyravágyó felesége* egy olyan házaspárról szól, amely rövid, de okait és körülményeit illetően teljes homályban tartott diplomáciai

kitérő után próbál visszailleszkeszteni a korábbi életmódba. A *Csemete* címszereplője valami bizarr, szubhumán élőlény, amely valahol egy rendkívül értelmes háziállat és egy mentálisan szélsőségesen fogyatékos ember között van: hatásmechanizmusában ez a novella az előző kötet *Hátunk mögött a surrogás* című novellájára emlékeztet, amelyben gyerekek anélkül vonszolnak madzagon valamit, ami feltehetőleg egy emberi tetem, hogy ez bárkit is zavarna.

A *Dinnyemag* kilóg ebből a sorból: a hiány itt legfeljebb annyiban van jelen, hogy a szereplő egymás után veszti el a szüleit halálát kívánó barátait. Az *Első videolejátszónk Alsónémediben* egy apa bécsi kiküldetését mondja el a késő Kádár-korból, annak minden családi, párkapcsolati implikációjával, a *Kedvesék* pedig egy anya–fiú történet: a gyerek annak a cégnek a menzáján dolgozik, ahol az édesanyja adminisztrátor (emellett az ügyfélszolgálati telefon is az anya hangján szól). Ez utóbbi novella és egyben az egész könyv utolsó bekezdése emlékeztetesz gesszussal billenti ki – mint a fentiekből látszik – amúgy is elég ingatag egyensúlyából az olvasó komfortérzetét.

A novellák közül érzésem szerint az *Utunk a mólóhoz a viadukton át* című darab a legjobb. Ez az írás kitűnő példa arra, hogy minél szorosabb a szvoreni novella szerkezete, annál tágasabb a világa. Ezt a hatást az író elsősorban a motívumok ismétlésével és variálásával, illetve fokozással éri el: ezek az elemek jelölik ki a novella világát, minél jobban megismerjük tehát őket, ez a világ annál árnyaltabb lesz. Ebben a darabban ilyen motívum a

Jovan nevű szereplő sárga robogója, a füge, egy Negróra emlékeztető cukor, a főszereplő könnyűzenei múltja, a sztrájk, egy Telamon nevű teherhajó, egy ing rozsdafoltjai és még legalább kétszer-háromszor ennyi más egyéb.

Az ismétlésektől a motívumok, e változók algebraszerű – vagy megkockáztatom: zenei – variációjától a szöveg valami sajátos rezgésbe jön, mintha folyamatosan irizálna. A művészi élményt tovább fokozza a megfigyelő nagy nyelvi invencióval párosuló mikrorealizmusa, amelynek hatóköre a tárgyi valóságra és a lélektani mozzanatokra egyaránt kiterjed. Mindehhez az írónak számos eszköze van az olyan különös szavak szerencsés adagolásától, mint a „csókcsengő”, a „bazolit” vagy a „székszoknya”, az olyan mondatok fesztelennek látszó, de hajszálpontos elhelyezéséig, mint ezek: „Úgy fest, beszélgetünk”, „Ott gyűjtik a műanyagot, hiába szóltam”.

A jó stílusnak alighanem egyik ismérve, hogy az író hogy boldogul a rövid mondatokkal. Már az előbb idézettek sem voltak hosszúak, de a rekorder alighanem a következő: „Nézem a haját.” Mármint az apáét a fiú, akinek a lelki diszpozíciójáról az adott helyen sokat elárul ez a semmi kis mondat. Emellett bőségesen találunk a könyvben ilyen költői érzékenységre valló képeket is: „Egy házsor árnyéka kettévágja a teret. Zsilettpenge fényből és árnyékból”. (Örök kedvencem *Az ország legjobb hóhérából*, a *Trifánné, kedves* című novella következő mondata végén található metafora: „Elveszem a fogasról a retikülömet, amiben csak a kulcsomóm csörög: a semmi bokra.”)

A közvetlen kinyilatkoztatás idegen Szvoren narrátoraitól, vagy ha olvashatók is szögletebb kijelentések, azok nem lépnek fel azzal az igénnyel, hogy a narrátoré mögött gyakorlatilag teljesen eltűnő szerzői szövegnek tulajdonítsuk őket. „Általában nincs kínosabb annál, mint mikor valakinek, aki valóban rászorul, segítenek” (*Kedvesék*). A mondat állítása nem igaz, de úgy nem az, ahogyan egy szín vagy hangjegy sem lehet igaz – viszont az adott helyen jó helyen van. (Amikor viszont valami csakugyan az általános igazság igényével lép fel, annak megfogalmazása gyakran ironikus vagy humoros: „Ha hatvan liter főzelék megindul, kő kövön nem marad.”)

Szvoren Edina nagyszerű cselekménybonyolító, az *Ohrwum-jegyzetek* többségében, ahol novellák helyett többnyire preparált valóság-metszeteket vizsgál, mintha erről a képességéről mondana le. Ha tovább folytatja a kísérletezést, egyszer esetleg az egyszerűsödés más módozataira is rátalál, amelyek révén talán az eddigiekhez hasonlóan komplex történeteket mondhat el, de kevesebb művészi eszköz alkalmazásával érve el a művészi hatás maximumát.

Szvoren Edina: *Mondatok a csodálkozásról*. Budapest, 2021, Magvető Kiadó. 256 oldal, 3499 forint.

Stuber Andrea

125

Fogd a pénzt, és tus

Broadway-musical általában avval a céllal születik, hogy minél hosszabban, minél több néző előtt, minél nagyobb jegybevétellel fusson. De mi van, ha egy kreatív könyvelő rájön, hogy az anyagilag megrendült producer sokkal több pénzhez juthat a bukással, mint a sikerrel? Hiszen a haszonnal el kell számolni az adóhivatalnak, a veszteséget viszont csak a befektetőknek kell beadni valahogy. (Innen, mifelőlünk nézve még ennél is nagyobb ötletnek bizonyult a TAO-t kitalálni, majd nem létező fellépések kamujegyeit dokumentálva kimaxolni a törvény által felkínált lehetőséget a százmilliósi állami támogatások befogadására.)

Ha nem sikerprodukciónak kell összehozni, hanem ellenkezőleg, akkor a feladat adott: a fellelhető legrosszabb darabot megtalálni, és a legtehetségtelenebb színházi alkotókra bízni a színrevitelét. Hogy a producer és a könyvelő zsidó – jó. Hogy a kudarcra kiszemelt rémes darab, a *Hitler tavasza* egy rohamsisakos, bőrkabátos manhattani náci műve – jó. Hogy a kiválasztott rendező meleg, és egy melegháznyi társalkotót hoz magával – jó. Minél örültebb a kutyvasz, annál jobb. A színházcsinálásban persze mindig ott bujkál a titok, a csoda lehetősége. Ahogy a siker nem jósolható meg előre, úgy a bukásra sem érdemes mérget venni. Akármelyik projektnél beüthet a

krach. Melléfgögni bárki tud, a nézőt is ideértve, a kritikusról meg nem is beszélve. Mármost aki ebből a bizarr színházi ügymenetből fényes szakmai és üzleti sikert hozó Broadway-musicalt kerekített, arról kétség nélkül megállapíthatunk egyet s mást. Például hogy az észjárása csavaros, a humora szemtelen, a vénája szatirikus – vajon ha Fradi-meccsre menne, kimutatná a vénaszkenner? –, a kisujja pedig teli van szakmával.

Mel Brooks az illető, amerikai veterán komikus, filmrendező, forgatókönyvíró, zeneszerző és producer, aki lehengető humorához a lényegre tapintó paródia műfaját választotta. Elsőre, 1963-ban rögtön egy olyan animációs filmeckét alkotott *A kritikus* címmel, amelyben a lila művészfilmtől kettéállt fülű néző értelmezési kísérletét adta elő. Ez Oscar-díjat ért. Az 1968-as *Producerek* című filmje nem egykönnyen jött ki – mivel a nagy stúdiók elképedve elutasították a fentebb összefoglalt forgatókönyvet –, de miután egy független terjesztő művészfilmként placra dobta, Oscar-díjat kapott a legjobb eredeti forgatókönyv kategóriában. Bő három évtizeddel később jutott el Brooks ahhoz a műfaji abszurditáshoz, hogy a balfék musicalproducer sikertörténetét megzenésítette; musicallé írta. A hosszú szériát megért zenés bemutató rekordszámú, 12 Tony-díjat nyert. Miközben ez a színházi kaland Mel Brooks-nál tulajdonképpen inkább melléktevékenység az olyan filmvígjátékok írása és rendezése mellett, mint az *Ürgolyhók*, *Az ifjú Frankenstein*, *A báránysültek hallgatnak* vagy a *Drakula meghalt és élvezi*.

A *Producerek* című musicalt a Madách Színházban láthatta először a

magyar közönség. 2006-ban Szirtes Tamás rendezésében, Haumann Péter, Gálvölgyi János, Szerednyey Béla, valamint Nagy Sándor, Sándor Dávid, Szente Vajk hármas szereposztásában (plusz Alföldi Róbert) a mű szépen helyt áll magáért, és igazolta, hogy a körüti teátrum immár magas szinten műveli a musicaljatszást. Az azóta eltelt tizenöt évben nem tűzte műsorra egyetlen színházunk sem a darabot. Bizonyára nem függetlenül attól, hogy pénzt, paripát, fegyvert és komoly humán erőforrást igényel a *Producerek* színrevitele. Most azonban minden szempontból itt volt az ideje annak, hogy a jelenlegi legjobb vidéki színház – a miskolci Nemzeti – bemutassa igazgatója, Béres Attila rendezésében.

Hogy mitől lett nemcsak szórakoztató, hanem boldogító és felszabadító este a miskolci *Producerek*-előadás? Alapjáraton attól, hogy szakmailag kifogástalan teljesítmény. Külön-külön is emlékezetesnek hat minden alkotó munkája: Cziegler Balázs nagyvonalú, elegáns, jólesőn art deco New Yorkot idéző díszlete éppúgy, mint Pilinyi Márta jelmeztervezőtől például a csillogó piros táncosnőszettek vagy Barta Dóra szellemes, dinamikus koreográfiái, a könyökvédős könyvelők ülve táncától kezdve a szexéhes öregasszonykar járókerekes számáig. Béres Attila rendező eddigi pályája során alaposan kitanulta a zenés színházi szakmát. Tud teret szervezni és betölteni, tömeget mozgatni, gördülékenyen intézni az átkötéseket, üldözni az üresjáratokat, lendületet adni, fokozni, hatásos fináléra kifutni. Nem kevésbé ért ahhoz is, hogy mederbe terelje a színeszi játékkedvet. Persze kiváló tár-

sulata van – de hát ez is az ő érdeme, meg a miskolci rendezőtársaié. Jó képességű, személyiségerős színészek állnak a rendelkezésére, köztük sok az izmosodó fiatal tehetség. Ezt a társulatot erősen és kíméletlenül megdolgoztatták a járványidőszak alatt és annak elmúltával. Miskolc mondhatja magáénak a legrövidebb nyári szünetet: július 31-én zárták az idei szezont, és augusztus 15-én kezdték a következőt. De meleg nyári estén sem látszik a mozgalmas előadáson, hogy a színészeket kimerítené a komplett öltönyt átizzadtató, három és fél órás kemény munka. A producer szerepében Lajos András igazi meglepetés. A negyvenéves, mostanra elegánsan őszülő színész tíz évet töltött el a Vígszínházban nagyjából észrevétlenül. Azután hat év Miskolc felbátorította, kiszínezte, megemberesítette, és most magabiztosan cipeli a terhet. (Plusz még hogy énekel...!) A legnagyobb dobás Szócs Arturé, aki a meleg rendezőt játssza szinte szolidnak mondható nőies gesztusokkal, estélyiben, hibátlan érzékkel és poénkészséggel, ráadásnak talán palócos, de mindenképpen tájnyelvi á hangokkal. („Maosodik vilaoghaoború.”) Nem tudtam, hogy Szócs Arturban lesben áll egy elsőrangú színpadi bohóc.

A legfontosabbról még nem ejttem szót: a miskolci előadás a műfaji követelményeket, a dekoratív kiállítás és a szípkázó lebonyolítását tekintve megfelel egy Broadway-musicalnek, de lényegében mégis hic et nunc magyar. Az alkotók úgy bántak az alapművel, ahogy annak idején a klasszikus időkben az operettek játszói bántak az operettel. Belebeszélnek, beleviccelnek, a képükre formálják és szabják – a maga hono-

sított formájában eresztik össze az aznap esti közönséggel. Ilyenformán ebben a *Producerekben* előkerül mindenféle az életünkből, anélkül, hogy ez különösebben erőtetettnek vagy túlzónak hatna. Végére is semmi meglepő nincs abban, ha egy frusztrált, gátlásos kis könyvelő (Rózsa Krisztián) nyunyókát hord magánál, vagy ha a svéd „Marilyn Monroe” (Czvikker Lilla) „nem beáll a kapuba, s véd”, hanem IKEA-s sárga-kék-re festi az irodát. Vagy ha olimpiai ötkarika fejlődik Hitler mögött, aki nem tudja átdobni rajta a labdát, bár abban erős, hogy szívirványszín húsklopfolóval püföljön orosz, angol, amerikai. Vagy ha rendőrök kapcsolják le a hátizsákos, csatornadarabot markoló, menekülő meleg rendezőt. Vagy ha... de vége-hossza nem lenne a felsorolásnak. Minden tíz kiugró poénra esik másik tíz bujtatott, némelyik kifejezetten a miskolci színház és a miskolci közönség meghitt ügye. Mondjuk egy-egy szellemes utalás a korábbi *Hegedűs a háztetőn*-bemutatóra vagy a diósgyőri futballcsapat kiesésére az első osztályból. (Önmagában az is vicces, színházon kívül, hogy az NB II.-ben DVTK–Vasas rangadót játszanak, az NB I.-ben pedig Felcsút–Paks rangvevőt.) Ritkán látni és érezni ilyet színházban, hogy a közönség és az alkotók teljesen egy hullámhosszon vannak: értik és becsülik egymást.

Egyik kedvenc szereplőm volt a kavalkádban a Bodoky Márk játszotta asszisztens: a meleg rendező odaadó partnere. Látványosra sminzelt nőarccal, kisportolt férfitesttel fekete, ujjatlan neccfelsőben, nadrágban, túsarkúban lejtett fel-alá. („Mutatom a járást” – vonaglott a

döbbszent producer előtt.) Amikor a *Hitler tavasza* premierjének napján a címszereplő – nem a tavasz! – lábát törte, akkor őneki kellett rávennie ódzkodó főnökét, hogy beugorjon Hitlernek. Én tudom, hogy menni fog – mondta neki. Ő is tudja, hogy menni fog – mutatott a szerzőre. Aztán kifordult a nézőtér felé, és halhalkan, meggyőzően így fejezte be: Ők is tudják, hogy menni fog.

Az ilyen pillanatok a legszebbek a színházban. Nem nevetett fel senki, semmi heves reakció. Csak úgy be-

lesimult ez a pillanat a közös levegővételünkbe. Finoman, mint egy gyengéd, ígéretes simogatás.

Producerek. A Miskolci Nemzeti Színház előadása. Főszereplők: **Lajos András / Salat Lehel, Rózsa Krisztián, Czákó Julianna / Czvikker Lilla, Farkas Sándor / Béres Bence e. h., Szócs Artur / Papp Endre, Bodoky Márk.** Zenei vezető: **Cser Ádám.** Díszlet: **Cziegler Balázs.** Jelméz: **Pilinyi Márta.** Koreográfus: **Barta Dóra.** Rendező: **Béres Attila.**

Vadas József

A rögös Andrassy út

128

Párizs polgármestere az év elején bejelentette, hogy a 2024-es olimpiát követően megkezdődik a Champs-Elysées átépítése. Már évek óta vizsgálják, mit kezdjenek vele, mert éppen csak a párizsiak nem használják. Hiába hetven méter széles, a rendkívüli autóforgalom miatt itt rosszabb a levegő, mint az ottani M0-snak tekinthető Périphérique-en. A napi százezer látogató csaknem háromnegyede turista, a maradék nagy része is csak a munkahelyére vagy üzleti tárgyalásra jön ide. Lakosai számára az egykori promenád mára megszűnt pihenőhely vagy sétaút lenni. Ezen az áldatlan állapotban kíván változtatni Philippe Chiambaretta építész terve, amely hatalmas – játszótérreket, bicikliutakat, múzeumokat magában foglaló – élményparkká alakítaná át a területet, ahová gépkocsival csak módjával, elsősorban megközelítésképp lehetne behajtani.

Vajon mi lesz a mi – nem kis részben a mintájára létesült – sugárutunkkal? Hiába telt el csaknem két és fél évtized – valóságos történelmi korszak – a rendszerváltás óta, az Andrassy út egyelőre keresi szerepét. 1990-ben visszakapta ugyan régi nevét, a jövője mégis bizonytalan. Ha szerencsésebben alakult is a sorsa, mint a rajta átzúduló forgalom következtében autópályává züllött Kossuth Lajos vagy a szuvenírkereskedések nyomán eleganciáját veszített Váci utcáé.

Az Andrassy út létesítésének gondolata még a reformkorban fogant; a piszkos-zsúfolt Király utca ellenében vetődött fel az akkor még kézművesipari településnek számító Pest számára alternatív útvonal a zöld – nevezetesen a Városliget – megközelítésére. „Mi szép és kényelmes leend [...] a Lánchídtól kezdve egészen a Városligetig mintegy parkban

sétálni s kocsizni, kikerülve a szűk, ronda Király utcát” – írta 1841-ben a Kossuth Lajos szerkesztette *Pesti Hírlap*. Megvalósítására azonban csak a dualizmus korában nyílt lehetőség. Nem elsősorban politikai okokból; az ország gazdaságának kellett gyors ütemben felzárkóznia és alkalmassá válnia arra, hogy a nyugat-európaival minőségében is mérhető építkezésekbe és vele városfejlesztésbe foghasson. Az 1870-ben benyújtott LX. törvénycikkkel miniszterelnökként maga Andrássy Gyula kezdeményezte a Helytartótanács vezető mérnökének, Reitter Ferencnek a javaslata nyomán a „városligeti sétányút” megépítését. Hivatalból ő volt az elnöke a nagyberuházások érdekében ugyancsak akkor életre hívott Fővárosi Közmunkák Tanácsának is, amelynek operatív alelnökeként Podmaniczky Frigyes személyes tekintélyét is latba vetve támogatta az ügyet. Létrehozták a Sugárúti Építő vállalatot, a tervek felügyeletével pedig a kor kiemelkedő építészeit bízták meg, a nagy tekintélyű Ybl Miklóssal az élen. Ízléspreferenciájának köszönhetően nyert az út alapvetően neoreneszánsz jellegét.

A jelentős számban emigrációból hazatért politikuskárda számára a metropolisszá fejlődő nagyvárosok szolgáltak követendő példával. Impozáns palotabérházaival és látványos középületeivel a bécsi Ring, amely nélkül alighanem más volna ma az ugyancsak 1870-ben kezdeményezett Nagykörút. Az Andrássy út másik és fő ihlető forrása pedig Párizs, ahol a prefektus Haussmann báró a bontások mellett sugárutak sorával vágott mintegy rendet a városban. Noha a ligetes Champs-Elysées előz-

ményei a tizennyolcadik századra, majd Napóleon nagyszabású urbanisztikai koncepciójára nyúlnak vissza, mindkét sugárút nagyjából egy időben – mintegy százötven évvel ezelőtt – nyerte el mai arculatát; a második császárság idejére, nálunk a kiegyezés utáni évtizedekre esik fénykoruk. A paramétereik szintén hasonlóak; annyi az eltérés, hogy a közel két és fél kilométeres Andrássy út kicsivel (pár száz méterrel) hosszabb, mint a Champs-Elysées; első szakaszában ugyanakkor még jóval keskenyebb, szélessége csak a Köröndtől kifelé közelíti meg a párizsit. Leginkább épületeinek historikus szemléletében, vagyis a fényes múlt díszletező reprezentációjában mutatkozik közöttük rokonság. Nagypolgári jómódot/arisztokráta pedigrért vagy épp a kettő szimbiózisát feltételező lakói számára mesterséges természeti környezettel teremtett nyilvános társasági pihenő- és találkozóhelyet, amire a köznép látványosságként tekinthetett. Sétaútnak szánták az 1885-től (létesítésében szerzett érdemeinek elismeréseképp) Andrássy nevét viselő sugárutat is: hiába szerettek volna ide sínpályát az akkor már tömegközlekedést működtető vállalatok, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa nem engedett a kérvényüknek, így kényszerült felszín alá és indult el a millenniumra a kontinens első föld alatti vasútja. Tudnunk kell: akkor még az autózás nem jelentett alternatívát a lovas járműveknek. Az utat ezért két oldalán fasor kísérte; az 1875-re kiépült Nyolcszögtértől (a négy egyforma tömböt Szkalnitzky Antal tervezte) induló „lovaglósétány” (ma szervizút) jóvoltából már nem is szólóban, hanem párban.

A háromrészes út nem egynemű. Az egykori Váci körüttől (ma Bajcsy-Zsilinszky út) az Oktogonig tartó első szakaszon a négyszintes épületek dominálnak; innen a Köröndig a magasságuk sokszor háromra csökken, végül a zárt sorú beépítést előkertes, önálló villák sora váltja fel. Ennyiben tehát különbözik párizsi társától, noha utóbb mindkettő egy-egy nagyszabású monumentumba torkollik. Stílusában azonban az épületek egységesek: a húsz-egynéhány mester (többek között Ybl Miklós és Hauszmann Alajos, Lechner Ödön és Pártos Gyula, Schmahl Henrik és Kallina Mór, Petschacher Gusztáv és Freund Vilmos) tervei zömmel az itáliai quattrocento jegyében, ritkábban a stílus francia vagy német változatában fogantak. Kivitelezésükben pedig a festő Lotz Károly és Székely Bertalan, a szobrász Huszár Adolf és Donáth Gyula, továbbá számos iparművész (a bútorgyáros Thék Endre, az üvegekészítő Róth Miksa, a tűzikkovács Jungfer Gyula) vett részt ugyancsak historizáló munkáival.

A mintegy százharminc objektum között – végigfényképeztem őket, és megszámloltam – kivételként összesen ha nyolc stílusos kakukkfőka akad. Ilyen a Herzog Mór nevezetes kollekcióját befogadó palota (Ray Rezső, 1885), amely a kora barokk jegyeit mutatja. Továbbá a premodern stílusú Párisi Nagy Áruház (a későbbi Divatcsarnok, Sziklai Zsigmond, 1909) vagy a Schanzer-villa (a Magyar Sajtó Házából lett pár éve MMA-székház), amely a szecessziós belsőépítészként is figyelemre méltó Spiegel Frigyes kiskastélyos munkája. Az art deco neoklasszicizmusát előlegező villák (kettő a Weiss Manfréd-család tulajdonát képezte)

szintén illeszkednek az archaizáló együttesbe. Akárcsak Lechnerék korai – a Loire-menti kastélyokon túlmutató – Drechsler-palotája (1884), amelynek az Operaházzal szemben, tehát egy igencsak kényes helyen is sikerült eredeti karaktert adni. Attraktív art nouveau-jával egyedül a Babocsay-villa (Árkay Aladár, 1905) tüntetett, amíg a tulajdonos megbízásából Kozma Lajos 1926-ban semlegesre nem hangolta. A később általa is művelt modernizmus hazai térnyerését az egykor Hajós Alfréd alkotta mai Mamaison Hotel (1937) szemlélteti kivételként – módosítva és így alig érezhetően.

Budapest ostromakor néhány ház olyannyira megsérült, hogy le kellett bontani, egyiknek a telke mind a mai napig üresen árválkodik. A többi négy helyére a hatvanas-hetvenes években – egyszerű modern felfogásban újak épültek, de semlegesek és így nem zavarók. Indokolatlan bontásokkal, értelmetlen átépítésekkel viszonylag ritkán találkozunk. Legfájóbb talán a Weber Antal-féle 1877-es Erdődy-villa (ma orosz tulajdonban) már az első világháború előtt kezdődött és később amerikai nagyzolással folytatódott bővítése. Még későbbi a negyvenes évek elejéről való a Hősök terénél az a szenvtelen karéjos blokk, amely most albán követségként szolgál. Inkább csak néhány goromba toldás és tetőtér-beépítés észrevételezhető; közülük a legismertebb a Kádár-korban a Fital Művészek Klubjaként működő épület (nemrégiben még a Kogartház), amely a közelmúltban nem éppen stílusos rá- és aláépítést kapott. Vagyis az Andrassy út lényegében eredeti – kulisszájával tizenhatodik századi reminiscenciát keltő – for-

májában maradt ránk, mivel az elmúlt százötven év során egyáltalán nem vagy alig változott. Miközben az állapota – nemtörődomségből – folyamatosan romlott. Így került fel 2002-ben az UNESCO világörökségi listájára.

Urbanisztikai szerepe és ebből fakadó jelentősége sosem volt kétséges a kortársak szemében. Különben aligha kapott volna több rendszerváltozáskor is új nevet. 1950-ben Sztálin út lett belőle, a forradalom idején pedig Magyar Ifjúság útja. Majd – a kádári konszolidáció beköszöntével – Népköztársaság útjára keresztelték. A meglepő ezek után az, hogy közben nem sok gondot fordítottak patinás épületeire, amelyek között jó néhány középület és intézmény volt (könyvkiadótól művészeti akadémián át az Operáig), a többség azonban palotabérháznak készült. (Bérpalotákkal és villákkal inkább csak a Köröndön túl találkozunk.) A palotabérházak építetői/tulajdonosai annak idején a gazdasági és társadalmi elitből kerültek ki; akadt közöttük nagykereskedő és iparmágánás, bankár és földbirtokos, politikus és gyáros, nem is egy. Ők foglalták el családjukkal a kívül-belül reprezentatív módon megformált első emeleti lakrészt, amelyhez olykor külön lépcsőház csatlakozott; fentebb pedig kisebb és egyszerűbb bérlakásokat alakítottak ki. A bérlők társadalmi státusza heterogénebb összetételt mutat: vezető értelmiségiek (orvosok, művészek) mellett tisztviselőkkel és a munkásarisztokrácia képviselőivel egyaránt találkozunk közöttük; a húszas évek végén több hónapon át albérlőként az a József Attila lakott a 6. szám alatt, akinek havi kétszáz sose telt. Ez a képlet

azonban a második világháborút követően (a tulajdonosok elhunytával vagy távoztával, majd a '48–49-es fordulat nyomán a magántulajdon felszámolása következtében) alapvetően megváltozott; a házak egy részébe közintézmények kerültek, a többiben pedig a kritikus lakásínségben társbérleteket alakítottak ki. Ez még önmagában nem lett volna baj; az Andrásy út a tágabb szociálpolitikai környezet miatt indult folyamatos és lassú korhadásnak. A tudatosan alacsonyan tartott lakbérékből nem futotta karbantartásra, még kevésbé felújításra; csak a legszükségesebb javításokat végezték el – nemritkán fittyet hányva az épületek művészeti értékeire, amelyek jelentőségét akkoriban még a művészettörténészek sem méltányolták. A Kádár-korban a lakásépítés kapott minden mással szemben feltétlen elsőbbséget; sikerült is e téren az évszázados elmaradáson jelentősen javítani. Régi épületek renoválására a büdzséből nem vagy alig futotta. Ráday Mihály televíziós sorozatáig (az *Unokáink sem fogják látni* első adása 1979-ben hangzott el) a közelmúlt ránk maradt emlékeivel kapcsolatban hasonló érdeklenség volt az általános.

Az azóta eltelt négy évtized során nem csupán a szakma igyekezett pótolni mulasztását; mindenekelőtt Gábor Eszternek az Andrásy úttal kapcsolatos kutatásaira gondolhatunk. A lakosság viszonya a századfordulós örökséghez szintén megváltozott; elég csak egy futó pillantást vetni Lipótváros hasonló korú utcáira, amelyeket a korábbi bérlőkből a rendszerváltozással tulajdonossá avanszált lakók – az itt működő állami intézményekkel egyetemben

– fokozatosan rendbe tettek, amint ezt közvetlen érintettként személyes tapasztalataim alapján mondhatom. Az Andrásy úton azonban mintha megállt volna – vagy fogalmazzunk tárgyilagosan: más ütemben haladna – az idő. „Nem nyughatnak az Andrásy úti paloták. Perek, egymást váltó tulajdonosok, a rendszer-változás után harminc évvel is omladozó épületek. Pedig az Andrásy úton ma már minden, valamirevaló NER-lovagnak van egy vagy több ingatlana” – kesereg a helyi viszonyokkal rendszeresen foglalkozó Szalai Anna a *Népszavában*. A százharmincvalahány épületből 26 súlyosan, 67 mérsékelten veszélyeztetett – állapította meg 2015-ben a Forster Központ. Azóta csak annyiban változott a helyzet, hogy közben a szomorú láttelepet adó intézmény is megszűnt. A házak közel fele ugyan rendben lévőnek látszik – mármint kívülről, mert a kifestett homlokzatok mögött olyanba is volt módom bekukkantani, amely valójában tartozásra vár. Az épületek egynegyedén ugyanakkor már pusztá szemrevételezésre látszik, hogy kifejezetten rossz vagy kritikus állapotban van. Ez pedig – az éppen felújítás alatt álló objektumok ellenére is – árulkodó szegénységi bizonyítvány a főváros legpatinásabb útvonaláról. Hiába rendeztek már húsz évvel ezelőtt szakmai konferenciát „a Sugárút sorsáról”; s hiába hangzott el, hogy mives paloták lévén, „a 100-120 éves épületek rendbetétele [...] az önkormányzat és a tulajdonosok anyagi lehetőségeit meghaladja”. Átütő fejlemény azóta sem következett be. Inkább perekkel telt az idő a megszokott környezetükhöz ragaszkodó lakók és az ide ácsingózó befektetők

között; olykor meg az ígéretesnek látszó fejlesztők/beruházók nem tudták teljesíteni bátor vállalásukat. Egyelőre csupán terv a Foncièrepalota (Feszti Adolf, 1882) tetejére visszakívánczó torony, holott hajdan ezzel a nyomatékos hangsúllyal indított az útvonal. Ugyancsak húzódik vele szemben a Stein-palota (Lang Adolf, 1882) helyrehozatala is több mint húsz éve. Nem kis részben tehetetlenséggel magyarázható a Köröndön a 2014-ben tűzvészben megsérült Vasutas-ház (Kauszer József, 1884) még mindig csak a külsőn mutatkozó helyreállítása, amire – Erdélyi Katalin tudósított róla az *Átlátszóban* – maguknak a lakóknak szintén nem volt pénzük. A jelek szerint luxus penthouse-ok létesítésével válik kifizetődővé a beruházás.

Akármilyen irritáló is tehát, józan fejjel be kell látnunk: nem egyszerűen politikai háttérű személyi kapcsolatok eredménye, sokkal inkább a pénz efemer mindenhatóságának megnyilvánulása a NER gazdasági kulcsfiguráinak megjelenése a tulajdonosi körben – Schmidt Máriától Tiborc Istvánon át Mészáros Lőrincig; szintúgy milliárdoslét és önigazolozó reprezentáció összefonódását példázza a Garancsi–Hernádi–Csányi-trió felbukkanása is az Andrásy úton bevásárlók között. A néhai Lukács cukrászdával ékes Kéglpalotát meg (Hauszmann, 1880) – az utóbbiak orra elől – történetesen a Miniszterelnökség szerezte meg. Majdan történészek dolga lesz kideríteni, hogy ez a társaság mennyiben képvisel más – netán jobb – minőséget, mint a hajdani: a sörgyáros Hagenmacher Henrik, a borkereskedő Jálics Ignác vagy a Hunyadi keserűvízről nevezetes Saxlehner

András. Illetve – hogy más kategóriákat is említsünk – Herzog Mór bankár a műgyűjteményével, a nagy hatalmú GYOSZ-elnök Chorin Ferenc, nem mellesleg Weiss Manfréd veje; no meg báró Edelsheim Gyula, lánya ugyanis ifj. Horthy Miklóshoz ment feleségül. Az úrgazdagok mellett több ország is szerzett itt nagykövetsége számára előkelő villát. Nekünk – a dolog kulturális vonatkozásainak szemlélésekor – mégis elsősorban azt lehet, sőt kellene kritikus szemmel érzékelnünk, hogy az Andrásy út így sem mérhető hajdani pompájához. Megszaporodtak ugyan a szépen felújított épületek között az igényes szállodák és irodaházak; az előbbire példa a Hotel Alice (Kallina Mór, 1877, Gábor és Szejkovszky, 2020), az utóbbira a Wahrmann-palota (Freund Vilmos, 1876, Wagner-König iroda, 2008). Újak is készülnek: hotel lesz az építészetiileg kiemelkedő Drechsler-palotából (Lechner Ödön, Pártos Gyula, 1884, Bánáti + Hartvig, 2019) és iroda a Krausz-palotából (Quittner Zsigmond, 1885, Bord Építész Stúdió, 2020), csak hogy ez az átalakulás nem szisztematikus. Nem is lehet az, mivel nincs koncepció az Andrásy útról (hacsak a múzeumi negyedként is emlegetett, de most éppen befagyott Liget-projekt nem tekinthető annak). Márpedig átfogó jövőkép a feltétele a tőkeerős cégek megjelenésének és megtérüléssel kecsegtető beruházásaiknak. Jól mutatja ezt a felemás helyzetet a divatáruháznak kialakított Il Bacio de Stile (Freud Vilmos, 1881, Nagy Csaba, 2013) vagy az Andrásy Élményközpont (KETA Architects, 2018) befuccsolása. Továbbá az üzletek hányatott sorsa. Az lett volna a logikus, hogy az épületek helyreál-

lításával együtt sorban telepedjenek meg Budapest főutcáján a világmárkák, az egykor pezsgő kávéházi élet helyén új keletű bevásárlókultuszt teremtve. Egy ideig jöttek is a nagy cégek: a táskás Louis Vuitton, a fémműves Christofle, a bútoros Ligne Roset. Ma már csak az elsőt találjuk itt; a másik kettő egy mellékutcába költözött. S bár közben újabb topkategóriák telepedtek meg (gondolok a Guccira, a Burberryre, a Montblancra), a Lagerfeld ellenben az Arena plázát választotta, a Chanel, a Dior vagy a Versace beéri franchise jelenléttel szintén másutt. A nem kifejezetten luxusmárkák közé így kerülhetett be a NUBU révén egy magyar is. A Burger King-es, pénzváltós, kürtős kalácsos Oktogontól kifelé meg szinte semmit sem változott az utca. Üzlet se nagyon van; ami mégis, az felejtető: nyoma sincs rendes portáloknak és gondozott kirkatoknak. Harsogóan ügyetlen feliratok, kommersz kínálat. Itt ragadt a pusztuló Kádár-kor. A Terror Házának ma már bántóan felesleges pengéfalaival együtt.

A Saxlehner-palota (Czigler Győző, 1886, Archicon Architects/Nagy Csaba, 2019), az Operaház (Ybl Miklós, 1884, Zoboki Gábor/Zoboki Építésziroda, 2016), a Drechsler-palota (Lechner Jenő, Pártos Gyula, 1884, Bánáti + Hartvig, 2019), Karsai Ignác bérpalotája (Quittner Zsigmond, Freund Vilmos, 1878, Lima Architecture & Design Kft., 2019), a Haggemacher-palota (Schmahl Henrik, 1886, Archicon Architects/Nagy Csaba, 2019), a MÁV-palota Kauszer József, 1884, Nedár Ferenc/Phoen Architekt Kft. 2018), a Hübner-udvar (Bukovics Gyula, 1883, Simon Móni, Haraszti Livia/Studio Kvarc Kft., 2019) most folyó rekonstrukciója apropóján. Kivitelezők (az épületek sorrendjében): Market Zrt; Városliget Zrt, WHB; DVM Group; Bayer Construct Zrt.; Market Zrt.; Dakota Építő Kft.; E3MP Építőipari Zrt.

Stohl passiója

Régen volt, talán igaz sem volt, de a nagyon idősök úgy mesélik, hajdanán még a teljesen ártatlan televíziós szereplésektől is megpróbálták el-eltanácsolni a színészeket. No persze nem a tévéjátékoktól, de legalábbis a műsorvezetői közreműködéstől, mondván: az ilyesmi elhasználja a színészek – főleg a fiatal színészek – arcát, szóljon bár a műsor az otthoni állattartásról (*Kuckó*) vagy épp az olvasás, az irodalmi műveltség népszerűsítéséről (*Cimbora*). S miközben munkaadói oldalról oly nyilvánvalóak voltak az ilyen műsorvezető-választás előnyei, a hetvenes évek elején a szakmai vitákban még azt is felhozták ellene, hogy „sem a rádióban, sem a tévében nem válik be a színész-műsorvezető. Egyszerűen azért, mert a szükségesnél nagyobb fokú exhibicionizmusa – és az esetek túlnyomó többségében alányánál sokkal színesebb egyénisége – a megengedettnél sokkal jobban tolja előtérbe saját személyét” (*Rádió és Televízió Szemle*, 1971).

Fél évszázaddal később ezt a csa-csiságot már csak azért sem lehetne ellenérv gyanánt megfogalmazni, mert most ez egyértelműen vonzó pozitívumnak számítana. Időközben persze a színészek műsorvezetői, házigazdai, riporter és showmani szerepvállalása is magától értetődővé vált, s ilyesmitől immár praktikusán nincs is ok féltetni a pályafutások alakulását. Elvégre Ábel Anita karrierjét például a tévézés mentette meg a nihiltől, de Csonka András, Peller Anna vagy Szabó Kimmel Ta-

más és Anger Zsolt sem kockáztattott semmit a képernyős jelenléttel. Aztán alkalmasint botorság volna azt hinni, hogy Alföldi Róbert sokévi RTL Klub-os szereplései dacára lett színigazgatóvá és az első számú kultúrcelebbé, nem pedig jelentős részben azoknak köszönhetően. Így hát jószerint az egyetlen színész, akivel kapcsolatban manapság sajnálkozva, fejcsóválva vagy egyenesen kárhoztató rosszállással szokás konstatálni a művészi és a tévés működés párhuzamosságát s annak negatív, sőt roncsoló hatását: Stohl András.

„A reflexem a védekezés: minden, amit csinálok, én vagyok. Én vagyok az üvöltözős való világos műsorvezető, én vagyok a kicsit elegánsabb szombat esti lázas, én vagyok a reggeli bohóc, és én vagyok a *Tűzvonásban* sorozatban a komolyabb rendőr is, és persze én vagyok összes szerepemben a színész.” Egy 2007-es interjújában („Lakik bennem valaki”, Csáki Judit, *Magyar Narancs*) vállalta fel ekképpen Stohl András az összes nyilvánosságbeli szerepét és szereplését, s e muszájkarakán szavak két dolgot okvetlenül jól jeleznek. Egyrészt, hogy Stohl maszszív képernyős jelenléte körül már tizennégy esztendeje jócskán kitapintható volt némi fenntartás és aggodalom. Másrészt azt, hogy akkor még legalább Stohl és a jóindulatúan elfogult szemlélők számára úgy tűnhetett: az említett szerepek így-úgy elválaszthatók egymástól. Hol vagyunk már ettől!?

Pedig minden olyan szépen és – ma már tudjuk – oly atipikusan indult. 1996 és '97 fordulóján ugyanis Stohlnek az utolsó között, de még része lehetett a múlt idők csodájában, vagyis abban, hogy a tévé művészként tette őt egy csapásra országosan ismertté és népszerűvé, méghozzá főműsoridőben. Az MTV 16 részes *János vitéz* sorozatában a színész egyszerre tetszett jó versmondónak, egészséges kisugárzású, önazonos fiatalembernek és a Petőfi-mű alkatilag is ideális közvetítőjének. Amúgy nem is annyira jelképesnek, mint inkább árulkodónak és egy nem túl összetett oksági lánc elemének ítélnélhető, hogy az irodalmi érték és a színészi produktum főműsoridőbe és a közérdeklődés fókuszába kerülésének legutolsó pillanata épp 1997 elejére, a két országos kereskedelmi televíziós csatorna megindulását közvetlenül megelőző időszakra esett.

2000-ben már Stohl is itt, közelebbről az RTL Klub *Reggelijében* szolgált, érezhetően rutintalanul és túlzígékony ágálással. Kezdetben – toldhattuk volna be az előző mondatba az időhatározó szót, csak hogy a felfokozott ágálás, az emelt hang és mimika a rutin megszerzését és a képernyőláz csillapultát követően is megmaradt a tévés-színész tartós stílusjegyének. Mi több, nem kellett hozzá sok idő, hogy Stohl televíziós szerepléseinek hangütését eluralja a vásári kikiáltó modora. Méghozzá korántsem csupán olyankor, midőn 2002-től a *Való Világ* kiszavazós párbajait kellett hisztérikusan végigkiabálnia: „Kismocsok vagy Gábor? Gábor vagy Kismocsok?... A szavazást lezárom.” Hanem a művi felfokozottság, az őszintétlen tódítás praxisa sajnos mind jobban áterjedt

a művész tévés működésének egészére: lett légyen szó akár a *Survivor* alküzdemeiről, akár a *Csillag születik* című tehetségsikkasztó show első két évadáról.

A tévékritika képlékeny zsáner, de azért semmiképpen sem terjeszkedhet ki a bűnügyi és az addiktológiai témákra. Így e ponton csupán annyit említhetünk, hogy Stohl képernyős kiüresedésének gyors ütemű folyamatát, majd mind zajosabb kiégettségét köztudomásúlag „balhék” és „ügyek” kísérték az évek során. Ezekről függetlenül vagy éppenséggel ezekkel összefüggésben a színész képernyős önkiárusításának tendenciája nemcsak megállíthatatlannak bizonyult, de idővel leolvasásra kényszerítette a mégoly jóhiszemű külső szemlélőket is. Pláne akkor, amikor 2017 táján Stohl kenyéradó csatornát váltott, és átszerződött a TV2-höz. Itt ugyanis tényleg mindenbe, de mindenbe, így bukott műsorok egész sorába is benyomták a csatornaarcot, aki e pályaszakaszában végképp felszámolta a fikciót, mely szerint működési területeit képes elhatárolni egymástól.

Vagyis a TV2-n már nemcsak azt a fájdalmas hamisságot észlelhet- te a néző, amellyel Stohl mondjuk a *Piramis* című vetélkedő játékmesteri tisztét töltötte be: hol a rajzfilmbeli Mardel kutya módjára nevetve, hol meg álempatikus ujjongással. Hanem itt bizony már a színészi lenullázódás rémképét is megpillanthattuk a képernyőn, midőn tavaly májusban, majd szeptemberben adásba kerültek az *Egyszer volt Budán Bödör Gáspár* című vígjátéksorozat epizódjai. A hatrészes „első évad” ugyanis, amelyet alkalmasint mindahány közreműködő restellni való, habár jól fizetett botlás gyanánt könyvelt el magában,

hatalmas csapást mért Stohl művészi legendájára. Merthogy korántsem csupán az derült ki a nézőből szekunder szégyenérzetet kiváltó produkcióból, hogy a színész képtelen egy poén nélküli komikus szerepet érdemben megformálni. (Ez akár még tiszteletre méltó erény is lehetne.) De sajnos az is nyilvánvalóvá lett, hogy Stohl esetében immár a szakmai tartás is erősen véleményessé vált. Hiszen színészvezetés és saját minőségérzék híján a jelek szerint bármikor lealázza magát a „nézzétek, még a szemem is milyen hülyén áll”, vagyis a handabandázó kutyakomédia szintjére.

Végletes mértékű hitelvesztésének legutóbbi, emlékezetesen aggasztó látletét mindazonáltal a TV2 húsvétvasárnapi attrakciója, *A Passió*

kínálta fel az együttérző közönségnek. A narrátori-műsorvezetői funkciót betöltő Stohl ugyanis itt jószerint kertéves-robotpilótás zuhanórepülést mutatott be, sajnos a legkevésbé sem uralva mutatványát. A mechanikus szövegdarálás legőszintébb, leginkább önazonos elemének ilyesformán a bakik szokatlan garmadája bizonyult, már persze csakis a hamis tódítással és a még hamisabb érzéssel összevetve. Az a magyar popslágerekkel telepakolt, kínos húsvéti műsor névleg a feltámadást előlegezte, ám hogy Stohl András tévés becsülete föltámasztható lesz-e még az elmúlt bő két évtized túlfizetett kálváriája után, az talán még Herendi Gábor passióshow-jának áldásos hatásánál is kérdésesebb.

Szerzőink könyvei

